

NR. 1 MÄRTS 2007

SISUKORD

Loomakasvatus

2 *M. Piirsalu*. Eesti loomakasvatus 2006. aastal

Veised

- 4 *A. Pentjärv*. Piimaveiste jõudluskontrolli tulemustest 2006. aastal
7 *E. Siiber*. Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu kujunemine
10 *K. Kalamees, K. Lepik, M. Kallaste*. Eesti maakarja aretust edendanud isikud

Sead

- 13 *K. Kersten*. Sigade jõudluskontroll 2006. aastal
16 *V. Vare, O. Saveli*. Emiste viljakus tootmisfarmis
18 *K. Eilart*. Tagasivaade seakasvatuse katsejaamade tegevusele Eestis

Lambad

- 24 *P. Piirsalu*. Lambakasvatavate seltsi juhatuse külaskäik Pärnumaale

Linnud

- 25 *K. Vikat*. 40 aastat kaasaegset munakanade jõudluskontrolli Kehtnas

Söötmine

- 26 *H. Kaldmäe*. Vasikate energia ja proteiinivajadus esimesel elukuudel

Riik

- 28 *K. Uuskam*. Tõuaretusinspeksiooni osa põllumajandusloomade aretuses

Kroonika

- 30 *H. Past*. Kehtna koolid ja teadusasutused läbi aastakümnete
33 *M. Piirsalu*. Rahvusvaheline seminar põllumajandusühis- tute võimalustest
34 *O. Saveli*. ETLLi aastakoosolekul

A. Juusi foto

Hea lugeja!

Ajakirja eelmise numbriga algusjutt lõppes lootusega, et Brüssel ei keelusta tõuaretustoetuse maksmist. Läks õnneks ja aretusühingud võivad mõelda investeerimisele oma tegevusesse. Ainult kui kauaks?

Selles numbris avalikustatakse veiste ja sigade jõudluskontrolli tulemused. Edu saatis piimakarjakaasvatavaid – eesti holsteini tõugu lehmad lüpsid 7069 kg ja eesti punast tõugu lehmad 6338 kg. Eesti maatõugu lehmade piimatoodang langes veidi. Eestis suurenes keskmine piimatoodang 353 kg, kuid 7000-st jäi ikkagi 138 kilo puudu. Selle võib kirjutada kuiva suve arvele ja kinnitada, et piimalehmade geneetiline toodanguvõime pole veel realiseeritud.

Viimase kuue aasta kiire edu, keskmiselt saadi piima enam 317 kg aastas, on saavutatud eeskätt uuele söötmistüübile ja vabapidamisele üleminekul. Sihipärane aretustöö oleks taganud vaid poole sellest. Kahju, et arusaamine piimalehmade õigest söötmisest ja pidamisviisist jõudis loomakasvatavate teadvusesse alles XXI sajandi alguseks. Juba 30 aastat tagasi tõestas pm-knd Manivald Metsaalt (juhendas professor Ants Ilus) Piistaoljal, et söötmise ümberkorraldamine andis samadelt lehmadel lisaks 3000 kg piima ja 160 kg piimarasva, kusjuures piimarasvasisaldus suurenes 0,4% võrra. Ja seda lõaspidamisel. Kui oleks muudetud ka pidamisviisi? Kahjuks ei usutud ja arvati, et 10 000 kg piima on lihtsam kahelt lehmalt saada. Piimakarja geneetiline tase võimaldas seda saada aga ühelt lehmalt. Aga kuidas edasi? Selleks on vaja täppiskatseid, sest Põlula katse tekitas söötmistüübis kahtlusi piima koostises. Katsejaam on hädavajalik.

Sigade jõudluskontrolli andmed viitavad jõudlusnäitajate stabiliseerumisele. Elussigade pekipaksus on saavutanud praktiliselt miinimumi, kuigi katsetapmisel on searümpade lihassilma pindala tagasihoidlik. Liha kvaliteedi ega söödaväärinduse andmeid pole aretajatel kasutada. Need oleksid kasutuses, kui kontrollkatsejaam oleks jätkuvalt töötanud.

Ajakirjas on neli artiklit, mis käsitlevad Kehtna osa tõuaretuses, katsetöös ja majandamises. Kui suurmajandi õigusjärglasel Kehtna Mõisa OÜ-l läheb edukalt ja Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu on liider tõuaretuses, siis katsetööst kirjutatakse vaid minevikus, ettekanded 20. aprillil Kehtnas samaviisi. Katsejaamad saavad mälestuskivi, nagu lahkunule omane.

Valuliselt kulges katsejaamade sulgemine, kuid uue avamine on veelgi raskem rahaliselt. Katsejaama vajadusest on seakasvatavad juba aru saanud.

Olev Saveli

L O O M A K A S V A T U S

Eesti loomakasvatus 2006. aastal

Ph. D. Matti Piirsalu

põllumajandusministeeriumi põllumajandusturu
korraldamise osakonna nõunik

Statistikaametist saadud esialgsed andmed ning põllumajandusministeeriumi prognoosid 2006. a loomakasvatuse kohta näitavad sigade, lindude ja veiste, sealhulgas piimalehmade arvu vähenemist. 2006. a 31. detsembri seisuga oli vabariigis 245 000 veist, sealhulgas 108 900 piimalehma, 341 200 siga, 61 500 lammast ja kitsi ning 1 592 200 lindu. Võrreldes eelmise aastaga oli veiseid 2, piimalehmi 3, sigu 2 ning linde 15% võrra vähem. 17% võrra oli suurenenud lammaste ja kitsede arv.

2006. aastal toodeti tapaloomade ja -lindude elusmassi kokku 99 900 t, mis on 2005. aasta sama perioodiga võrreldes 2315 t ehk 2% võrra vähem. Munatoodang vähenes 14% ja piimatoodang suurenes 3% võrra.

Tabel 1. Loomade ja lindude arv seisuga 31. detsember (tuhandetes)

Näitajad	2005	2006	2006/2005	
			+/-	%
Veiste arv	249,5	245,0	-4,5	98
sh lehmade arv	112,8	108,9	-3,9	97
Sigade arv	346,5	341,2	-5,3	98
Lammaste, kitsede arv	52,4	61,5	+9,1	117
sh kitsede arv	2,8	3,4	+0,6	121
Lindude arv	1878,7	1592,2	-286,5	85

Allikas: statistikaamet, põllumajandusministeerium

Piimatootmine

Möödunud aastaga võrreldes kasvas lehmade piimatoodang, säilis piima kõrge kvaliteet, suurenes piima kokkuost, kuid vähenes kokkuostuhind. 2006. a 31. detsembril oli meil 108 900 piimalehma.

Piima toodeti 2006. aastal statistikaameti andmetel 690 300 t, mis oli 2005. aasta sama perioodiga võrreldes 19 900 t ehk 3% võrra enam. Piimatoodangu suurenemine saadi produktiivsuse tõstmise teel, sest lehma oli 31. detsembri seisuga 3900 ehk 3% võrra vähem kui eelmisel aastal. Lehma kohta lüpsiti 2006. a esmakordselt üle 6000 kilogrammi piima naturaalkaalus. Esialgsel andmetel ulatus see 6225 kg-ni, mis on 339 kg võrra enam kui eelmisel aastal.

Rõõmustav on märkida, et 2006. a püstitati uus piimatoodangu rekord. Põlva Agro Osühingu eesti holsteini tõugu lehma Haavi II laktatsiooni toodang oli 16 794 kg, mis on Eesti lehmade seas läbi aegade suurim laktatsiooni piimatoodang. Suurimad 2006. a piimatoodangud lehma

Foto 1. Ahto Vili tunnustati 2006. a parimaks piimatootjaks (O. Saveli)

kohta said Jõudluskontrolli Keskuse andmetel Lea Puur Viljandimaalt – 11 907 kg (32 lehma), Põlva Agro OÜ, kus 1129 lehma keskmine toodang oli 11 145 kg, Prit Soosalu Lääne-Virumaalt – 9735 kg (29 lehma) ning Tartu Agro AS, kus 1189 lehma keskmine toodang oli 9732 kg.

Piimatööstustele realiseeriti 605 900 t 4,1% rasvasisaldusega piima, mis on 34 700 t ehk 6% võrra enam kui 2005. aastal. Piimatööstustele müüdud piima osatähtsus kogu piimatoodangust ulatus 88%ni ning kokkuostetud piimast kuulus eliitsorti 49% ja kõrgemasse sorti 46%. Võrreldes eelmise aastaga jäi piimatööstustele realiseeritud piima ning eliitpiima osatähtsus mullusele tasemele, kõrgema sordi piima osatähtsus vähenes ühe protsendipunkti võrra.

Möödunud aasta keskmine piima kokkuostuhind oli 3805 kr/t, mis on 2005. aasta sama perioodiga võrreldes 170 kr/t ehk 4,5% vähem.

Lihatootmine

Tabel 2. Lihatoodang elusmassis 2005. ja 2006. aastal (tonnides)

Näitajad	2005	2006	2006/2005	
			+/-	%
Tapaloomade ja -lindude elusmass	102 183	99 868	-2315	98
sh veistel	27 244	26 013	-1231	95
sigadel	54 894	54 999	+105	100
lammastel ja kitsedel	775	1058	+283	137
lindudel	19 270	17 798	-1472	92

Allikas: statistikaamet, põllumajandusministeerium

Sealiha

Sigu oli 31. detsembril statistikaameti andmetel 341 200, mis oli 5300 sea ehk 2% võrra vähem kui eelmisel aastal. 2006. aasta sealihatoodang eluskaalus oli 55 000 t, mis on 105 t enam kui 2005. a. 2006. a ostsid lihatöötlemisettevõttes kokku 340 700 siga ning kokkuostetud sigadest saadi 26 700 t liha, mis on 230 t vähem kui eelmisel aastal. Sea lihakeha keskmine kaal oli 78 kg. Sealiha osatähtsus kogu lihatoodangust tapamassis oli 2006. aastal 59%.

2006. aastal oli sealiha keskmine kokkuostuhind 23.18 kr/kg, mis on 0.70 kr/kg ehk 1% võrra kõrgem kui eelmisel aastal.

Põrsaid sündis 2006. aastal 664 400, see on 9000 põrsa ehk 1% võrra enam kui eelmisel aastal.

Euroopa Liidu 2006. a sealihaturg oli stabiilne ning heas seisus. Keskmine searümba hind oli viimaste aastate parim, olles 4,5% kõrgem kui 2005. a. Turuolukorraga oli rahul enamik Euroopa Liidu sealihatootjatest, sest hea nõudlus ja kasvav eksport mõjusid positiivselt sektori arengule.

Eestis rahuldab PRIA 2006. a jooksul 61 sealiha ekspordilitsentsi taotlust ning 28 eksporditoetuse taotlust. Kolmandatest riikidest Eestisse sealiha ei toodud ning seega puudus vajadus sealiha impordilitsentside taotlemiseks.

Tabel 3. Prognoositav lihatoodang tapamassis 2005. ja 2006. aastal (tonnides)

Näitajad	2005	2006	2006/2005	
			+/-	%
Tapamass kokku	65 507	64 032	-1475	98
sh veistel	12 805	12 226	- 579	95
sigadel	37 877	37 949	+72	100
lammastel, kitsedel	373	508	+136	137
lindudel	14 453	13 349	-1104	92

Allikas: põllumajandusministeerium

Veiseliha

Veiseid oli 31. detsembri seisuga 245 000, mis on 4500 ehk 2% võrra vähem kui eelmisel aastal. Lihatõugu veiste üldarv on pidevalt kasvanud ning PRIA registrisse oli neid 31. detsembri 2006. a seisuga kantud 17 825. Kõige

Foto 2. Leino Vessart tunnistati parimaks lihavesikasvatajaks (O. Saveli)

enam oli hereforde, järgnesid aberdiini-anguse, limusiini ja šarolee tõugu veised. Veiseliha osatähtsus kogu lihatoodangust tapamassis oli 2006. aastal 19%.

Vasikaid sündis 2006. a 109 500 ja see on 7600 looma võrra enam kui möödunud aasta samal perioodil. Veiste koguarvu suurenemist see aga ei mõjutanud, sest väga palju vasikaid realiseeritakse kuni kolme kuu vanuselt välisriikidesse üleskasvatamiseks.

Möödunud aastal toodeti Eestis veiseliha eluskaalus 26 013 t, mis on 1231 t ehk 5% võrra vähem kui eelmisel aastal samal perioodil. Lihatöötlemisettevõtete poolt kokkuostetud veistest saadi 9754 t liha, mis on 483 t ehk 5% võrra enam kui eelmisel aastal.

Veiseliha keskmine kokkuostuhind oli 2006. aastal 23.29 kr/kg ning 2005. aastal 21.43 kr/kg. Seega maksti möödunud aastal veiseliha eest 1.86 kr/kg ehk 9% võrra enam kui eelmisel aastal samal perioodil.

Euroopa Liidu 2006. a veiseliha turuolukord oli endiselt stabiilne ning tootjahinnad jätkuvalt heal tasemel. Euroopa Liidu veiseliha D-kategooria tootjahind oli 2006. a 37.21 kr/kg ning 2005. a 35.70 kr/kg, seega oli tõus enam kui 4%. Noorpullide osas on tõus olnud üle 8%. Kui 2005. a oli tootjahind 45.67 kr/kg, siis 2006. a oli see 49.42 kr/kg. Kõrge hinna on tinginud järjest vähenev veiseliha toodang, kuid ka linnugripi ohust põhjustatud probleemid linnuliaturul. Mitmes liikmesriigis on taas kasvamas piimaveiseliha osatähtsus, sest otsetoetuste reform on kahandanud tootjate huvi lihavesike kasvatamise vastu.

Eestis tõusid noorpullide tootjahinnad 2006. a võrreldes eelmise aastaga peaaegu 14% võrra: 2005. a 29.99 ja 2006. a 34.16 krooni kilogrammi kohta.

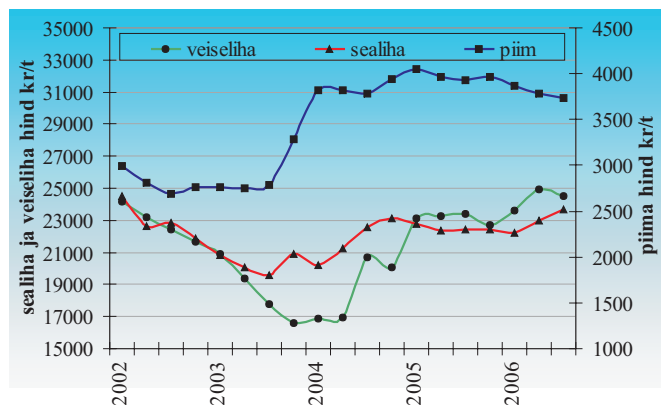
Lamba- ja kitseliha

Lambaid ja kitsi oli 31. detsembri seisuga kokku 61 500, mis on 17% võrra rohkem kui eelmisel aastal samal ajal, kusjuures tuleb ära märkida, et kitsede arv on samuti veidi ehk 600 looma võrra kasvanud. Möödunud aastal toodeti lamba- ja kitseliha eluskaalus 1058 t, mis on 283 t ehk 37% võrra enam kui 2005. aastal. Ühelgi meie taasiseseisvumise aastal ei ole lamba- ja kitseliha veel nii palju toodetud. Lamba- ja kitseliha osatähtsus kogu lihatoodangu tapamassis on aga jätkuvalt väike, ulatudes vaid 1% piirimaile.

Linnuliha

Lindude arv oli 2006. a 31. detsembri seisuga 1 592 200, mis on 286 500 ehk 15% võrra väiksem kui eelmisel aastal samal ajal. Lindude arvukuse vähenemine on tingitud turusituatsioonist, millele vastavalt on Eesti ainus linnuliha tootja AS Tallegg oma kanabroilerite arvu vähendanud ning kui 2005. aastal toodeti linnuliha eluskaalus 19 270 t, siis möödunud aastal sama perioodi jooksul 17 798 t. Seega vähenes linnuliha tootmine eelmisel aastal 1472 t ehk 8% võrra. Linnuliha osatähtsus kogu lihatoodangu tapamassis oli 2006. aastal 21%.

Alates 2005. a septembrikuust kuni 2006. a I kvartali lõpuni toimus Euroopa Liidus linnuliha hinna märgatav langus, mille olulisemaks mõjutajaks võis pidada linnugripi jõudmist Euroopasse. II kvartalist alates hakkas linnuliha hind taas tõusma, jõudes 2006. a juunikuuks 2474 kr / 100 kg, mis jäi enam-vähem samale tasemele kui 2005. a samal ajal – 2489 kr / 100 kg. Linnuliha hinnatõus

Joonis 1. Piima ja liha kokkuostuhindade dünaamika

peatus pärast grillimishooaja lõppu septembrikuus ja on kuni aasta lõpuni näidanud langustendentsi. Eestis oli linnuliha keskmine hind 52. nädalal 2621 kr / 100 kg.

Piima ja liha kokkuostuhindade viimase viie aasta aegrida (joonis 1) näitab, et 2002. aasta ja 2003. aasta esimesel poolel toimunud hindade langusele järgnes 2004. aastal hindade tõus ning 2005. aastal olid kokkuostuhinnad suhteliselt stabiilsed. 2006. aastal on tõusnud nii vei-

se- kui ka sealihaga kokkuostuhind, kuid piima kokkuostuhind ei saavutanud 2006. aastal 2005. aasta hinnataset.

Munatootmine

2006. a toodeti meil 179 236 000 muna, mis on 29 774 000 ehk 14% võrra vähem kui eelmisel aastal. Munatootmise vähenemise peamiseks põhjuseks on üha tihenev konkurents Leedu, Läti ning Soome munatootjatega. Oma osa tootmise vähenemisel on kahtlemata ka aasta esimesel poolel linnugripi kartuses tehtud veterinaarsetel piirangutel, mis keelustasid tibude ja noorlindude müügi avalikel turgudel. Munade tootmise lõpetas AS Eesti Munatooted.

Rõõmustav on aga meie lindude produktiivsuse kasv. Kui 2005. aastal oli keskmine munatoodang kana kohta 260 muna, siis möödunud aastal oli produktiivsus juba 269 muna, mis on 9 muna ehk 3% võrra enam.

Euroopa Liidu kanamunade keskmine hind oli 2006. a viimase 5 aasta tasemel. Pärast lihavõttepühi hakkas kanamunade keskmine hind sesoonsusest tulenevalt langeda ning oli juunikuus 1314 kr / 100 kg. 2006. a oli Euroopa Liidu kanamunade keskmine hind 11,8% võrra kõrgem kui 2005. a juunis – 1175 kr / 100 kg. 52. nädalal oli Eestis keskmine kanamunade hind 1370 kr / 100 kg.

VEISED

Piimaveiste jõudluskontrolli tulemustest 2006. aastal

Aire Pentjärv

Jõudluskontrolli Keskus

2006. aastal jätkus lehmade piimatoodangu tõus. Toodang lehma kohta suurenes 2005. aastaga võrreldes 353 kg võrra – aastalehma kohta saadi 6862 kg piima. Viimase kahe aastakümne madalaim piimatoodang oli 1993. aastal (3428 kg), millega võrreldes on toodang 13 aastaga kahekordistunud.

Eesti holsteini tõugu lehmade keskmine piimatoodang oli 7069 kg ja eesti punast tõugu lehmade toodang 6338 kg. Eesti maatõugu lehmad tootsid piima 4394 kg,

mis on 130 kg vähem kui 2005. aastal. Esmakordselt tõi Jõudluskontrolli Keskus eraldi välja ka teiste tõugude lehmade toodangu. Tegu on peamiselt piimajõudluskontrollis olevate lihaveistega või lihaveiste ristanditega. Seada, et selliseid loomi ei ole otstarbekas piima tootmiseks pidada, näitab ilmekalt nende toodang – 4008 kg piima aastalehma kohta.

Piimatoodangu 7000 kg piiri ületasid 2006. aastal Põlvamaa, Tartumaa, Lääne-Virumaa, Järvamaa ja Jõgevamaa piimakarjad. Suurim piimatoodangu kasv oli Valgemaal 602 kg, Tartumaal 541 kg ja Võrumaal 538 kg. Piimatoodang ei suurenenud Hiiumaal, kus see jäi 134 kg väiksemaks kui 2005. aastal.

Tabel 1. Lehmade piimajõudlus tõugude viisi

Tõug	Aastalehmi	Piima kg	Rasva		Valku		R + V kg
			%	kg	%	kg	
Eesti punane	25 348	6338	4,31	273	3,44	218	491
Eesti holstein	72 894	7069	4,13	292	3,32	235	527
Eesti maatõug	544	4394	4,56	200	3,40	149	350
Muud tõud	161	4008	4,21	169	3,32	133	302
Kokku	98 947	6862	4,17	286	3,35	230	516

Tabel 2. Aastalehmade piimajõudlus maakondades

Jrk nr	Maakond	Aastalehmi	Piima kg	Rasva		Valku		R + V kg
				%	kg	%	kg	
1.	Põlva	6116	7715	4,14	319	3,35	258	578
2.	Tartu	6198	7521	4,19	315	3,39	255	570
3.	Lääne-Viru	12 004	7256	4,07	295	3,36	244	539
4.	Järva	16 210	7210	4,14	299	3,34	241	540
5.	Jõgeva	10 417	7182	4,24	304	3,41	245	549
6.	Võru	3307	6888	4,28	295	3,32	228	523
7.	Ida-Viru	2249	6631	4,06	269	3,39	225	494
8.	Rapla	6577	6612	4,05	268	3,29	217	485
9.	Pärnu	11 042	6588	4,20	277	3,33	219	496
10.	Valga	3134	6542	4,19	274	3,40	222	496
11.	Harju	5379	6369	4,21	268	3,28	209	477
12.	Viljandi	7371	6070	4,27	259	3,38	205	464
13.	Saare	5525	6067	4,26	259	3,39	205	464
14.	Lääne	2729	5855	4,28	250	3,28	192	443
15.	Hiiu	690	5062	4,24	214	3,26	165	379

Foto 1. Õunapuu talu rekordkari

(A. Pentjärv)

Foto 2. ICARi audiitorid kontrollkäigul OÜ Haage Agros

(K. Ilves)

Tippkarjades on areng jätkunud. Kahes karjas saavutati aastalehma toodanguks üle 11 000 kg piima: Lea Puuri Õunapuu talu lehmad lüpsid 11 907 kg ja OÜ Põlva Agro lehmad 11 145 kg piima. Sealjuures oli Lea Puuri 21 eesti holsteini tõugu lehma piimatoodang 12 211 kg.

Suurim piimatoodang aastalehma kohta oli 901–1200 lehmaga karjades. Nende nelja karja keskmine piimatoodang oli 8964 kg. Väikseima toodanguga olid kuni 10 lehmaga karjad – 5509 kg.

Tabel 3. Parimad karjad piima rasva- ja valgutoodangu järgi

Aasta-lehmi	Omanik	Maakond	Aasta-lehmi	Piima kg	Rasva		Valku		R+V kg
					%	kg	%	kg	
3–7	Liivi Harma	Harju	3	8727	4,07	355	3,44	300	656
8–20	Luule Viisalu	Rapla	12	8980	4,46	400	3,50	314	714
21–50	Lea Puur	Viljandi	33	11 907	3,97	473	3,35	399	872
51–100	Sirje Kornel	L-Viru	65	9457	3,87	366	3,40	322	688
Üle 100	Põlva Agro	Põlva	1134	11 145	3,79	422	3,34	372	794

Tabel 4. Suurima elueatoodanguga lehmad 2006. a

Tõug	Lehma nimi, nr	Omanik	Maakond	Sünniaeg	Piima kg	Rasva %	Valku %	R + V kg
Eesti punane	Õuni 554206	Avo Kruusla	Põlva	21.01.91	96 539	3,84	3,14	6736
Eesti holstein	Siili 720306	AS Adavere Agro	Jõgeva	10.10.93	91 852	4,26	3,31	6952
Eesti maatõug	Belinda 335800	Ants Loit	Viljandi	15.06.92	49 441	5,47	3,70	4534

Tabel 5. Parimad lehmad 305 päeva laktatsiooni piimajõudluse järgi

Tõug	Nimi, nr	Omanik	Maakond	Lakt	Piima kg	Rasva		Valku		R+Vkg
						%	kg	%	kg	
Eesti punane	Loodi 1327540	OÜ Põlva Agro	Põlva	4.	13 593	3,87	526	3,39	461	987
Eesti holstein	Haavi 3812754	OÜ Põlva Agro	Põlva	2.	16 794	2,58	434	3,26	548	981
Eesti maatõug	Põnna 1487725	OÜ Sarapiku Piim	L-Viru	4.	9395	4,00	376	3,31	311	686

2006. aastal saavutati uus elueatoodangu rekord eesti punast tõugu lehmade seas. Avo Kruusla lehm **Õuni** on eluea jooksul lüpsnud 96 539 kg piima. Siiani oli edetabeli tipus lehm Noorik 93 787 kg piimaga.

Rohkem kui 16 000 kg lüpsis 2006. aastal 5 lehma, kes kõik on OÜ Põlva Agro karjas. Suurima piimatoodangu saavutas lehm Haavi, kelle teise laktatsiooni toodang oli 16 794 kg.

1. jaanuaril 2007 oli jõudluskontrollis 99 596 lehma. See moodustab 91,5% Eesti lehmadest. Lehmade arv on eelmise aasta sama ajaga võrreldes vähenenud 1689 võrra. Eesti holsteini tõugu lehma oli karjas 73 629 (73,9%), eesti punast tõugu 25 206 (25,3%), eesti maatõugu 561 (0,6%) ning muud tõugu lehma 200 (0,2%). Suurim lehmade arvu vähenemine toimus karjades, kus oli kuni 10 lehma. Nendes karjades oli 1. jaanuaril 2007 lehma 1840 võrra vähem kui aasta tagasi.

Ka karjade arv vähenes kõige enam selles suurusgrupis. Võrreldes eelmise aastaga on kuni 10 lehmaga karju 504 võrra vähem. Kokku vähenes jõudluskontrollialuste piimakarjade arv 2006. aasta jooksul 561 võrra. 1. jaanuaril 2007 oli karjade arv 1475. Vähenemine oli kõige suurem Pärnumaal (73 karja), Viljandimaal (69 karja) ning Saaremaal (64 karja).

Keskmine lehmade arv karjas on suurenenud 67,5ni. Võrreldes 2001. aasta lõpuga (33,9 lehma karjas) on keskmine karja suurus peaaegu kahekordistunud. Suurimad karjad on Järvemaal, keskmiselt 131,7 lehmaga, ja Jõgevamaal 104,1 lehmaga karjas, ning väikseimad Hiiumaal 17,5 lehmaga ja Võrumaal 33 lehmaga karjas.

Karjas olevate lehmade keskmine vanus oli 2006. aasta lõpus 4 aastat ja 11 kuud, mis on 2 kuud väiksem kui aasta tagasi. Esmaspoegimise vanus on aastate jooksul vähenenud. Kui 2001. aastal oli see näitaja 30,5 kuud, siis 2006. aastal juba 28,9 kuud. Põlvemaal ja Tartumaal poegivad lehmad esimest korda keskmiselt 27,5 kuu vanuselt, Läänemaal seevastu 31 kuu vanuselt.

Poegimisvahemik on pikenenud eelnenud aastaga võrreldes viie päeva võrra. 2006. aastal oli see 421 päeva, 2005. aastal 416 päeva. Võrreldes 2001. aastaga on poegimisvahemik koguni kaks nädalat pikem. See trend viitab,

et piimatoodangu suure kasvu juures on tiinestumine märgatavalt halvenenud.

2006. aastal sündis jõudluskontrollialustes karjades 94 321 vasikat, mis on 1363 vasikat rohkem kui 2005. aastal. Veidi on vähenenud surnult sündide osakaal. 2006. aastal lõppes 7,1% poegimistest surnult sünniga, mis on 0,2% võrra vähem kui 2005. aastal. Esmaspoegimistest lõppes surnult sünniga 10,2%, mis on 0,4% vähem kui 2005. aastal.

Karjast läks välja 29 767 lehma. Peamisteks väljamineku põhjusteks olid udarahaigused (24,7%), ahtrus (22,0%) ja jäsemete haigused (13,3%).

2006. aasta oli Jõudluskontrolli Keskusele edukas. Juunis Kuopios toimunud ICARi (Rahvusvaheline Jõudluskontrolli Komitee) kongressil anti Jõudluskontrolli Keskusele ICARi eritempli kasutamise õigus. ICARi eritempel näitab, et Eesti jõudluskontrolli süsteem vastab rahvusvahelistele reeglitele. See on tunnustus nii Jõudluskontrolli Keskuse kui loomapidajate tublile tööle.

Selleks, et jõudluskontrolli läbiviimine karjas oleks loomapidajale võimalikult mugav ja kaasaegne, on JKKs suurt tähelepanu pööranud elektroonilise teenuse arendamisele. 2006. aasta jooksul tehti Vissukesse kokku 28 täiendust. Ettepanekuid Vissukese arendamiseks on lisaks JKK töötajatele teinud nii loomapidajad kui konsulendid. Kui varem oli kontroll-lüpsi tulemuste elektrooniline saatmine JKKsse võimalik vaid failina, siis 2006. aasta novembrist on võimalik kontroll-lüpsi edastada ka Vissukese kaudu. Uus moodus on osutunud populaarseks – iga kuuga suureneb kontroll-lüpside tulemuste sisestajate arv jõudsalt.

Populaarne on ka detsembris valminud subkliinilise ketoosi võimalikku esinemist näitav analüüs Vissukeses, mille aitas välja töötada Nelly Oinus.

Alates 2006. aasta septembrist töötab Harjumaal Eesti esimene lüpsirobot. Et lüpsiroboti puhul ei ole lüpsiajand korrapärase vahemike järel, on ka toodangute arvutamine tavapärasest erinev. Jõudluskontrolli Keskus on toodangute arvestamisel lüpsirobotiga karjades aluseks võtnud Hollandis välja töötatud arvutusmeetodika.

Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu kujunemine

Pm-knd Enno Siiber

Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu

Eesti Vabariigi aegsed tõuseltsid ja -ühingud kui eramandil baseeruvad organisatsioonid likvideeriti 1948. a, nende baasil moodustati riiklikud tõulavad. Tõulavade ülesandeks sai tõuraamatute pidamine, jõudluskontrolli korraldamine, tõutunnistuste kontrollimine, karjade boniteerimine jne.

Esimene kunstliku seemenduse jaam Eestis rajati Tartusse 1956. a Ando Vasari initsiatiivil, juhatajaks oli alates 1960. aastast kuni 1975. aastani Johannes Kuiv. 1960. aastaks oli rajatud juba üheksa seemendusjaama üle Eesti. Kõik seemendusjaamad paiknesid selleks hädapärastelt kohandatud ruumides. Tänapäevaste arusaamade järgi ei vastanud need kaugeltki nõutavatele tingimustele.

Kehtna seemendusjaama eelkäija, Tallinna kunstliku seemenduse jaam, rajati 1958. a Sakku, selleks kohandatud tolleaegse õppemajandi lauta. Esimene direktor oli Edgar Saks, töötajaid oli koosseisus kokku seitse ning jaamas peeti kümme pulli. Talitajale maksti hooldustasu 85 rubla looma pealt kuus ja lisaks 1–2 rubla kõlbliku ejakulaadi eest. Selle aja kohta oli see päris hea palk.

15. maist 1959. a määrati direktoriks veterinaararst Erich Tolm, töötajate arvu suurendati 18ni. Koosseisu kuulus 2 veterinaararsti, 4 zootehnikut, raamatupidaja ja 2 tehnikut, lisaks autojuhid ja pullitalitajad, keskmine töötasu oli 620 rubla kuus.

Uutesse tööruumidesse asus jaam 1962. a novembrikuus. Tööruumid olid juba tunduvalt avaramad ja ajakohasemad, avar labor ning pullilaut-maneež 53 pullikohaga, söödahoidla ja autogaraaž. 20. aprillist 1963. aastast asus direktori ametikohale veterinaararst Heino Tinitis.

Alates 1. jaanuarist 1964. a liideti Tallinna seemendusjaamaga Märjamaa seemendusjaam, seemenduste arv suurenes 25 836 esmakordse seemenduseni, lisaks seemendati 1295 üksikloomapidaja veist. Esmakordsete seemenduste järel tiinestus 1964. a 64,6% lehmadest ja mulikatest. Jaamas töötas 34 inimest ja palgafond oli 34 000 rubla aastas (juba uues vääringsus).

1969. a alustati seemendusringide organiseerimist, mis võimaldas suurendada seemendajate töökoormust ja sellega kaasnevat töötasu ning parandada transpordivahenditega varustamist.

1972. a alates liideti Tallinna seemendusjaamaga Hiiu-
maa seemenduspunkt ja seemenduste arv ulatus juba 68 000 esmakordse seemenduseni.

Seoses seemendusjaama juhataja H. Tinitsa ootamatu surmaga 1973. a septembris määrati juhataja kohusetäitjaks Enno Siiber, kes 15. jaanuaril 1974. a kinnitati direktoriks.

1973. a lõpust mindi üle täielikult sügavkülmutatud sperma kasutamisele. Sperma külmutati algul ampullides, kuid hiljem graanulites, külmutusprotsess toimus süsihappejäl.

1974. a alustati uue seemendusjaama hoonete projekteerimist Kehtnasse. Asukoha valikul sai määravaks Kea-

va raudteejaama ja Kehtna asula elamutsooni lähedus, et kindlustada töötajad korterite ja transpordiga. Suurem osa personalist tuli leida lähikümbrusest ja EPA lõpetajate hulgast. Uutes hoonetes alustati tööd 1976. a märtsikuus.

Vastavalt valitsuse määrusele nr 427, 28.09.73 tehti seemendusjaamadele ülesandeks uurida enne väljastamist kõiki spermapartiisid mikrobioloogiliselt. Vastavad laborid rajati Tartu ja Kehtna seemendusjaama, need töötasid kuni 1992. aastani.

Alates 31.01.1977 nimetati Tallinna seemendusjaam ümber Kehtna seemendusjaamaks. Samal ajal liideti Kehtna seemendusjaamaga Eesti Loomakasvatuse Instituudi sigade seemenduse sektor, mille juhatajaks oli veterinaararst Aivo Hakmann. Seega tähistab Kehtna seemendusjaam tänavu oma 30. aastapäeva.

Juunikuus 1980. a liideti Kehtna seemendusjaamaga Tori seemendusjaam, üle toodi 10 pulli ja 4 koosseisulist ametikohta ning inventari saadi 15 500 rubla eest. 1. jaanuaril 1981. a lõpetati Kõljala seemendusjaama tegevus ja Saaremaa majandeid hakkas teenindama Kehtna seemendusjaam, lisandus kolm koosseisulist ametikohta ja inventari 10 240 rubla väärtuses.

Selleks ajaks oli Eestimaale jäänud kolm seemendusjaama: Tartu, Rakvere ja Kehtna seemendusjaam. Aastas seemendati kokku 374 800 veist, neist 63,2% hindamisel parandajaks osutunud pullidega. Kehtna seemendusjaamas peeti 105–110 pulli ja seemendati 130 000 veist. Seemendustest sündis aastas 102 000–103 000 vasikat. Aastas varuti 1,2 miljonit spermadoosi ja realiseeriti 500 000–600 000 doosi Nõukogude Liitu. Spermat müüdi isegi sellesse piirkondadesse nagu Murmansk ja Kirgiisia. Põhja-Kaukaasiasse veeti spermat Kehtnast autodega.

1982. a novembrikuust hakati rakendama mustakirju tõu piirkonnas pullide uut hindamissüsteemi. Iga noorpulli 900–1000 spermadoosi jaotati tõu piires kõikidesse tõumajanditesse. Spermadoose jaotati juhuslikkuse printsiibil, mis vähendas kõrvalmõjude osa hindamistulemustes. Tütarde arv iga pulli kohta suurenes tunduvalt, paranes tulemuste usutavus. 1983. a alguses mindi ka Tartu seemendusjaamas punase tõu hindamisel üle uuele süsteemile.

Foto 1. Populaarsed olid seemendusjaamade lahtiste uste päevad
(O. Saveli)

Foto 2. Aretusühistu esimese juhatuse esimees Peeter Kibe (vasakul), aru annab tegevjuht Enno Siiber (O. Saveli)

Samal perioodil alustati professorite Rein Teinbergi ja Olev Saveli teaduslikul juhendamisel selektsiooniindeksi rakendamise. BLUP-isamudel võeti kasutusele 1992. aasta 1. jaanuarist.

Väga laastavalt mõjusid seemendusjaamale 1970. aastate algul tuberkuloosi ja nakkava rinotrahheiidi (IBR/IPV) puhangud. Tallinna seemendusjaamast tuli suunata tapamajja kogu tbc-ga nakatunud pullikari, Tartu ja Rakvere seemendusjaamas lõpetati sperma varumine ja osa pulle suunati tapmisele nakkava rinotrahheiidi tõttu. Praegiti paljud silmapaistvad importpullid.

Noorpullide üleskasvatamiseks rajati 1983. a Torisse kasvandus, mis töötas kuni ettevõtte erastamiseni 1992. aastal. Uuesti alustas kasvandus tööd 1998. a septembris juba uues asukohas Kodilas.

1980. aastate lõpus muutus tõumaterjali import valuuta puudumise tõttu üsna keeruliseks. 1989. a olukord lahenes, kui lubati moodustada väliskapitaliga ühissettevõtteid. Bürokratia barjääridest läbinärimiseks kulus ligi seitse kuud ja novembris 1989 oli Nõukogude-Kanada ühissettevõtte Can-Est Breeding olemas. Juba sama aasta lõpul saabus Kanadast lennukiga Kiievisse kolm esimest pulli, need olid Starbuk, Belltroy ja Saluut. Järgnevatel, 1990. ja 1991. a saabus veel neli pulli. Silmapaistvamateks osutusid Starbuk, Rait ja Herm. 1997. a registreeriti ettevõtte ümber osühinguks.

Seoses taasiseseisvumisega toimus majandite kiire lagunemine, varade tagastamine endistele omanikele ja ka töösakute väljamaksmine. Varad jaotati valdavalt mittehahalisel kujul (loomad, hooned, masinad jm). Eesmärk oli säilitada seemendusjaam tervikvarana, et ta oleks suuteline oma funktsioone täitma ka edaspidi. Selline areng aga ei meeldinud paljudele erastamise aktivistidele ja poliitikutele kohapeal ja kaugemalgi. Eesmärgiga ennetada varade laialikandmist tuli kiiresti moodustada riigi aretuskeskused. Aretuskeskuste rajamist oli artikli autoril olulisel määral võimalik mõjutada ja kujundada põllumajandusministeeriumi loomakasvatuse osakonna juhataja ametipostilt koos minister Harri Õunapuuga. Kehtna seemendusjaama baasil moodustati 1.01.1992 Eesti Mustakirju Karja Aretuskeskus ja Tartu seemendusjaama baasil Eesti Punase Karja Aretuskeskus. Aretuskeskuste ülesandeks sai aretustöö korraldamine kogu tõu levikualal, kaasa arvatud tõuraamatu pidamine.

Riiklike tõulavade baasil moodustati Tõuaretusinspeksioon, kes täitis kontrollivat funktsiooni ja jaotas riigi poolt tõuaretusele eraldatavat raha.

Tõuaretusorganisatsiooni reformimise I etapp strateegiliselt õigustas ennast, peatähtis oli, et suudeti säilitada seemendusjaamade tervikvarad. Edasi oli vaja mõelda, kuidas need varad riigilt kätte saada, kuna säilis oht, et riik võib need müüa suvalisele ettevõtjale. Mõttetu oli teha investeringuid tõumaterjali ja tehniliste vahendite soetamiseks, sest need varad oleks pidanud hiljem riigilt uuesti välja ostma. Eesmärgiks oli muu maailma eeskujul moodustada tõuloomakasvatavate ühistu.

Asutamiskoosolekul astus ühistu liikmeks ainult 30 loomaomanikku, osamaks oli 10 krooni lehmalt, varade erastamiseks nendest vahenditest loomulikult ei piisanud. Ühistulisse omandivormi suhtuti esialgu küllaltki pessimistlikult, kujutati ette mingit kolhoositaolist omandivormi, kus puudub konkreetne peremees.

Eesti Mustakirju Karja Aretusühistu asutamiskoosolek toimus 11. novembril 1992. a Raplas, kus moodustati ka põhikirja redaktsioonikomisjon. Põhikirja projekti koostas E. Siiber, põhikiri võeti vastu ja juhtorganid valiti 8. detsembril 1992. a. Eestseisus e juhatas valiti 9-liikmeline, juhatuse esimehe kohustused usaldati Peeter Kibe, tegevjuhiks jäi senine aretuskeskuse direktor E. Siiber.

Edasi algas reformide käigus riigile üle antud Tartu ja Kehtna seemendusjaama varade aretusühistutele erastamise protsess. Tuli koostada äriplaanid, varade loetelud, võtta investeerimis- ja tööhõivekohustused ning pangagarantiid, langetada otsus ja teha pakkumine väljaostusumma ning maksmistingimuste kohta.

Erastamisagentuuri sakslastest nõustajad hindasid Kehtna seemendusjaama varade maksumuseks 7 miljonit krooni, tolle aja kohta oli see summa liialt suur. Ühistutel oli varade erastamisel teatud eelis, kuid see ei kehtinud üksnes aretusühistute, vaid kõikide ühistu põhikirja alusel tegutsevate ettevõtete kohta. Seega oli karta ka mõningast konkurentsi erastamisel.

Läbirääkimiste käigus saime hinna tingida kahele miljonile, tasumistähtajaga 10 aastat ja aastaintressiga 15%. Tegelik pakkumise paketi vormistasime ühele miljonile, tasumistähtajaga seitse aastat ja intressiga 15%. Leping müügitehingu kohta vormistati 6. oktoobril 1994 ning nüüd võis alustada majandustegevust ühistu nimel. Osteti välja Kehtna sovhoostehnikumi osaku kattevarana arvel olevad Keava kontor-klubi hoone ja Eesti-Kanada ühissettevõtte Can-Est Breeding OÜ Eesti osapoole osa. Nimetatud tehingud vormistati 05.02.1996.

Eesti Punase Karja Aretuskeskuse varad ostis riigilt välja Aretusühistu Eesti Punane Kari, makstes tervikvara eest 2 miljonit krooni (10aastane tähtaeg ja intress 15%).

1992. aastast lõpetati Arkna Loomakasvatuskooli finantseerimine ja seega ka seemendajate kutsekoolitus. Rakvere seemendusjaam lõpetas tegevuse 1993. a ja tema funktsioonid anti üle Eesti Mustakirju Karja Aretusühistule.

Nüüdsest oli Eestis kaks veiste aretuskeskust – Aretusühistu Eesti Punane Kari Tartus ja Eesti Mustakirju Karja Aretusühistu Kehtnas. Mõlema allüksusena töötasid vastavalt Tartu ja Kehtna seemendusjaam. Tartust teenindati

Foto 3. EMK Aretusühistu juhatus 1996. a (ETKÜ)

punase karja aretajaid ja Kehtnast mustakirju karja aretajaid.

Pärast aretuskeskuste varade väljaostu riigilt tuli kohe maksta 30% varade kogumaksumusest, mis oli selle aja kohta küllalt suur summa. Samal ajal, juba ühistu esimesel tegutsemise aastal osteti Saksamaalt kümme holsteini pulli, kellest kolm olid hinnatud. Ühe hinnatud pulli hind oli 300 000 krooni. Eelistatunamataks kujunesid Pilot EHF 5700 ja Nils EHF 5706.

Ühistu algaastail olid piimakarja pidamisel Eestis maldaiseisuga aeg. Paljud tõukarjad hävinesid või killustusid, toodang lehma kohta langes 3300 kg-ni. Seetõttu oli väga keeruline komplekteerida seemendusjaama pullikarja sobivate noorpullidega, likvideeritud oli ka Tori noorpulikasvandus. Kiiresti tuli mõelda, kuidas noorpulle saada ja neid nõuetekohaselt üles kasvatada.

Tühjaks jäänud majandite ja ka talude lautu, mis olid veel kasutamiskõlblikud, oli piisavalt. Nii tekkis idee osta noorpullide üleskasvatamise teenus taludelt, kus oli piimakarja pidamine majanduslikel põhjustel lõpetatud, aga ruumid ja kogemustega inimesed olid loomade kasvatamiseks olemas. Selline talu leiti Raplamaalt Kodilast, kus Kolimuse talu peremees Enn Rosenthal oli nõus hakkama koostööpartneriks pullide üleskasvatamisel. Nüüdseks on talu juba üle kümne aasta kasvanud Kehtna seemendusjaama komplekteerimiseks 30–40 pulli aastas.

1996. a alustati seemendusjaama renoveerimist eesmärgiga viia see vastavusse Euroopa Liidu nõuetega. Selleks telliti Hollandi-Eesti abiprogrammi raames eksperthinang Hollandi ekspertidelt. Vastavalt hindamistulemustele tuli lõpetada pullidega samal territooriumil kultide sperma varumine, muuta liikluskõõm siseterritooriumil, rajada täiendavaid piirdeaedu, eraldada IBR suhtes vaktsineeritud pullid tervetest, renoveerida labor ning viia sperma markeerimine, pakkimine ja väljastamine nõuetele vastavaks. Sama programmi raames õnnestus 1996. a soetada Hollandist tehnoloogia sperma külmutamiseks ja pakkimiseks polüvinüülkõõmest.

1997. a jaanuaris saabus Hollandist 7 väga kõrge põlvnemisindeksiga noorpulli ja 26 tiinet lehmullikat. Lehmullikate ostmiseks andis ühistu kahele farmerile 100 000 krooni laenu, mille tagasisaamisel oli hiljem palju tüli ja pahandust.

Imporditud noorpullide valik osutus väga õnnestunuks ja Interbulli rahvusvahelise hindamise skaalal kuulus

Foto 4. ETKÜ kunstliku seemenduse laboril on EL litsents (P. Padrik)

neist kolm edetabelis esimese 100 pulli hulka (edetabelis üle 50 000 pulli).

Vältava ristamise tulemusena, mis oli kestnud üle 20 aasta, oli holsteini verelisuus mustakirju tõu populatsioonis tõusnud üle 80% ja kari oli muutunud tunduvalt piimatüübilisemaks võrreldes mustakirju karjaga 20–30 aastat tagasi.

Tihti nimetati välismaal avaldatud materjalides tõugu eesti mustatäpiliselt tõuks, nagu oleks tegemist mingi kohaliku aborigeeniga tõuga. Seoses eeltooduga otsustasid mustakirju karja aretajad paljude Euroopa riikide eeskujul nimetada tõug ümber eesti holsteini tõuks. Ametliku kinnituse sai eesti holsteini tõug 5.11.1997.

Aretusmaterjali saamiseks Põhja-Ameerikast käivitati 1998. a embrüoprogramm, mis nägi ette importida igal aastal USAst või Kanadast 50 embrüot noorpullide saamiseks.

1998. a lõpul otsustasid eesti peekoni tõugu sigade aretajad liituda Eesti Mustakirju Karja Aretusühistuga. Selle põhjustas asjaolu, et EMK Aretusühistu koosseisus oli sigade seemendusjaam, pakkudes seemendusteenust seakasvatajatele. Kehtnas töötas ka sigade kontrollkatsejaam kultide hindamiseks. Seoses eeltooduga oli vaja muuta ettevõtte põhikirja. Juba 5. novembril 1997. a oli muutunud eesti mustakirju tõu nimetus eesti holsteiniks ja oli eksitav organisatsiooni nimes kasutada jätkuvalt tõu endist nime. Samas pakuti teenust ka maakarja ja lihakarja aretajatele. 30.12.1998 registreeriti põhikirja muudatused ja organisatsioon sai uue nime – Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu. Uue nime panemisel arvestati ja vihjati asjaolule, et organisatsioon on avatud ka teiste loomaliikide ja tõugude aretajatele.

1998. ja 1999. a kujunesid põllumeestele tõsiseks katusmuseks, piima ja liha kokkuostuhind langes tunduvalt alla tootmise omahinna, piimatonnist pakuti 1300–1500 krooni. Taludel ja osäühingutel ei jätkunud vahendeid investeeringuteks, söötade varumiseks, maksude ja ka palkade maksmiseks. Paljud põllumehed lõpetasid tootmise, mitmed läksid pankrotti. Kõrge aretusväärtusega pullide importsperma ostmise käis valdavale osale farmeritest üle jõu, ühistu müüs importspermat pulliemade seemendamiseks 2–3 korda ostuhinnast odavamalt.

Nendel aastatel ei olnud kalli importsperma sisseostmine otstarbekas, sest tõumaterjal vananeb geneetilises mõt-

tes ruttu. Mõned aktiivsemad farmerid ostsid Põhja-Ameerikast omal algatusel kallist spermat, kuid see ei leidnud kõrge hinna tõttu ostjaid. Ühistu oli sunnitud osa sellest kandma oma kahjumisse, mis oli ülekohus ühistu reaaliikmete suhtes.

Kriisiperiood ei kujunenud õnneks pikaks. 2000. aastatel hakkas piimahind tõusma ja farmeritel tekkis uuesti lootus tootmise jätkamiseks.

2000. aasta maikuust asus Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistut juhtima Tanel-Taavi Bulitko, kes varem töötas aretusosakonna juhatajana samas organisatsioonis. 2003.

aastal liitus Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistuga Aretusühistu Eesti Punane Kari ja seemendusjaam Tartus lõpetas tegevuse. Peakontor ja seemendusjaam asuvad Kehtnas.

Iga aastaga täieneb ja paraneb kasutatava geneetilise materjali aretusväärustus ning areneb sperma käitlemise tehnoloogia, mis on söötmise ja pidamistingimuste parandamise kõrval heaks eelduseks toodangutaseme suurendamisel. Eeltoodust võib teha järelduse, et Kehtna seemendusjaam on olnud peamiseks teljeks, mille ümber on praegune Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu kujunenud.

Eesti maakarja aretust edendanud isikud

Pm-mag Käde Kalamees, Kaia Lepik, Mihkel Kallaste
EK Selts

Igipõliselt on väidetud, et kes minevikku ei mäleta, see elab ilma tulevikuta, kuid tihti see tõsiasi unustatakse. Ajalugu teevad inimesed ja on eluvaldkondi, kus inimestele ja nende tegemistele pööratakse suurt tähelepanu, kuid põllumees-karjakasvataja, kes toidab oma maa rahvast, on saanud kahetsusväärset vähese tähelepanu osaliseks.

See artikkel meenutab eesti maakarja aretuse ja säilitamise jaoks oluliste isikute elulugusid. Võib väita, et kui poleks olnud neid aatelisi mehi, ei oleks meil enam põhjust rääkida eesti rahva oma aretatud tõust – eesti maakarjast.

1911. a tõstis Soomes erihariduse saanud Aleksander Lilienblatt päevakorraks eesti maakarja aretamise, tõuraamatusse kandmise ja Soomest pullide ostmise vajaduse, sest ta oli veendunud, et eesti maatõug on suguluses läänesoome tõuga.

Lilienblatt ütleb: "...meil ei ole maakarja tähtsuse tunnustamine rahvusliku jonniga ajamine, vaid majanduslik küsimus ja maakarja parandamise idee tuli Soomest, kus sellega oli juba 40 aastat tegeldud."

Aleksander Lilienblatt (1880–1914)

Eesti maakarja aretuse suurim entusiast A. Lilienblatt sündis 18. detsembril 1880. aastal Pärnumaal Jäärja vallas Veelikse mõisas moonaka majas. Alghariduse sai ta Jäärja valla- ja Saarde kihelkonnakoolis. Kolm aastat oli ta Kilingi vallakirjutaja abiline. Edasi rändas Soome, kus õppis Pilppula mõisas põllutööd ja käis Osara põllutöökeskkoolis. Selle lõpetamise järel oli ta kolm aastat sõjaväeteenistuses, kus 1905. a lõpus sai tagavaraväe ohvitseriks (lipnikuks). Seejärel töötas Soomes Nummi karjakontrollühisuse assistendina ja õppis Kurkijoel ning pärast käis Mustialas kontrollassistendite kursustel. 1908.–1909. a oli Lilienblatt Uusimaa kubermangu karjakasvatuse instruktor.

1909. a sügisel tuli Lilienblatt kodumaale ning astus Põhja-Liivimaa Põllumeeste Seltside Keskoimkonna teenistusse. Ta korraldas kursusi, tutvus kodumaa karjakasvatusega ja hakkas kohaliku maakarja vastu huvi tundma, toetudes Soomes saadud läänesoome maakarja parandamise kogemustele. Ta hakkas ajakirjanduses ja koosolekutel propageerima eesti maakarja parandamist.

A. Lilienblatt asus iseseisvalt uurima eesti maakarja, viies läbi mõõtmisi ja hinnates kehaehitust ning toodangut esialgse tõuraamatu sisseseadmise sihiga. Tema initsiatiivil ja andmete põhjal otsustati Riia koosolekul hakata riigi kulul eesti maakarja uurima. Ta võttis 1913.–1914. a ise aktiivselt osa uurimisekspeditsioonist uurimissalga juhina Lääne-Eestis ja Saaremaal. A. Lilienblatt kaitses eesti maakarja ka mõisnike rünnakute eest ja kirjutas 1913. a ühe parema ülevaate eesti maakarja kohta "Eesti Kultura II". Tema poolt ajakirjanduses avaldatud artiklid olid asjalikud. Isegi tema vastased tunnistasid, et ta propageerib originaalset eesti maakarja tüüpi ja soovib seda aretada (Põllutööleht, 1913, ref Punga, 1984, järgi).

Armastatud töö juurest läks ta 1914. a sõtta, kus sai surmavalt haavata. Eesti maakarja aretajad kaotasid oma tähtsama eestvõitleja ja aretuse algataja. Ta maeti Saarde surnuaeda 18. detsembril 1914. a oma 34. sünnipäeval. Lilienblati töö jätkaja Peeter Kallit on öelnud: "Ei oleks olnud Lilienblatti, ei oleks ka meil enam maakarja ja selle arenduse tööd. Sellepärast ütlevad need, kes tunnevad Aleksander Lilienblati tööd maakarja tõuarenduse edu propageerimisel ja selle tööle põhja rajamisel, teda tänini ja ka edaspidi maakarja vaimseks isaks."

Vabadussõja lõppedes hakkasid Eestis ka maakarja kasvatavad koonduma, et varem alustatud tööd jätkata. 1920. a kevadel saadeti registreerimisele Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi (EK Selts) põhikiri, millele olid alla kirjutanud asutajatena Hans Virkus Kaelase Libatselt, Johan Hansen Are Pärverest ja Heinrich Lauri Pärnust.

1. mail 1920 asus Peeter Kallit EK Seltsi teenistusse sekretär-eritundjana ja töötas sellel kohal kuni surmani 1941. aastal.

Peeter Kallit (1889–1941)

P. Kallit pärines Vana-Kariste vallast Kivisilla talust. Pärast Halliste kihelkonnakooli lõpetamist (1904) töötas ta vallakooli õpetaja abina, seejärel tegi Põltsamaal Kaarlimõisas Aleksandrikooli juures läbi 6-kuised põllumajanduskursused. Et kursustel saadud teadmised jäid aga napiks, läks ta Soome Harju Põllutöökooli õppima.

Selle kooli lõpetas ta 1910. aastal. Pärast seda oli ta lühikest aega Soomes meiereipraktikal, tuli siis aga Eestisse tagasi.

Tema esimeseks erialaseks töökohaks sai Pärivere karjakontrolliring. Assistentina töötas ta siiski vaid ühe aasta, järgmisel aastal asus tööle Põhja-Liivimaa Põllumeeste Keskseksi juurde karjakasvatuse instruktorina. 1. jaanuarist 1915 määrati ta Põhja-Liivimaa karjakontrolliinspektoriks. Karjakontrolli organiseerimine jäi talle südamelähedaseks kuni surmani. Lisaks EK Seltsis töötamisele valis Karjakontrollühistute Liit ta 1928. aastal oma juhatuse esimeheks. P. Kallit õpetas paljudel kursustel (Vahil, Vändras, Sakkapuul, Liplapil jm).

Tema kirjutatud on esimene eestikeelne söötmisalane raamat ("Piimakarja toitmine"), mis ilmus kahel korral (1920 ja 1928). Ta oli ajakirja Karjamajandus asutaja ja selle toimetaja 1925.–1926. a. Tema eestvõttel ilmus igal aastal Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi tegevuse aruanne (1926–1940). Kõik eesti maakarja tõuraamatud 1941. aastani olid P. Kalliti koostatud. Kõige muu töö kõrvalt oli ta jõudnud omandada ja eeskujulikult korrastada II klassi maakarja sugulava Meose talus Rimmu vallas Viljandimaal.

Peeter Kallit oli abielus Otiliega, kes oli EK Seltsi asjaajaja 13 aastat (1921–1934). Võib arvata, et kui Peeter Kallitil oleks olnud kõrgharidus, siis oleks ta olnud Jaan Mägi kõrval teiseks kandidaadiks ülikooli loomakasvatuse õppetoolile.

P. Kallit vangistati 11. juulil 1941. Kaua aega ei teatud, mis sai temast pärast arreteerimist. Alles 16. novembril 1942 selgus, et Peeter Kalliti mõrvasid 1941. a augustis NKVD töötajad (Oll, 1989). Ta on maetud Halliste surnuaiale. Peeter Kallitile avati 1971. aasta sügisel Halliste surnuaial maakarja kasvatajate mälestuskivi.

Jaan Pullisaar (1902–1982)

J. Pullisaar sündis 13. aprillil 1902. a Viljandimaal Leie külas Sepa talus põllupidajate pere teise lapsena. Kokku oli peres lapsi neli. Jaanil esimese pojana tuli varakult tutvust teha nii karjaseameti kui põllutööga. Ta õppis Leie küla ja Kolga-Jaani kihelkonnakoolis, Riia vaimulikus koolis ja Viljandi reaalgümnaasiumis. Põllumajandusliku erihariduse omandas ta Jänedal Põllutöökeskkoolis, mille lõpetas 1923. a. Abiellus Emilie Reisbergiga, kooliõega Jänedalt, peres oli kaks poega ja kaks tütart.

Tema isa Peet Pullisaare Sepa talus peeti eesti maakarja, seepärast oli ka Jaan Pullisaar varakult kursis eesti maakarja aretusega. Tõuseltside esindajad käisid Jänedal Põllutöökeskkooli lõpetajatele aretustööd tutvustamas. Peeter Kallit tegi Jaan Pullisaarele ettepaneku hakata tööle maakarja instruktorina, kui kool lõpetatud saab. J. Pullisaar on kirjutanud: "Kahjuks pidin selle ettepaneku tagasi lükkama, kuna isa tervis oli eelmisel aastal väga raske haiguse põdemise tõttu nõrk ja mina pidin minema koju tööle. Soovitasin temale koolivend Aleks Neid." Pärast Jäne-

da Põllutöökeskkooli lõpetamist töötas A. Nei maakarja instruktorina ligi 11 aastat kuni oma talu pidama asumiseni.

Jaan Pullisaar asus tööle Viljandi Maavalitsuses karjakasvatuse instruktorina ja pidas kodutalu Sepal. Noor hakkaja maakarjakasvataja aga valiti EK Seltsi peakoosolekul 29. märtsil 1925. a EK Seltsi juhatusse. Alates 1926. aastast töötas ta EK Seltsis vaneminstruktorina, vanemnoandjana. See ligi 6aastane instruktoriameti pidamine lõppes 1932. aastal üldise majanduskriisi tõttu, mil EK Seltsist koondati üks koht.

J. Pullisaar pühendus kodutalu töödele, eeskätt maakarja sugulava arendamisele ja paarituspunkti pidamisele. Alates 1930. aastast võttis ta osa maakarja sugulavade võistlusest ja saavutas 1935. a III klassi sugulava nimetuse 7,7 aastalehmaga ning alates 1938. aastast II klassi sugulava nimetuse 9 lehmaga. 1934. a aprillist aga töötas Jaan Pullisaar EK Seltsis konsulendina kuni 1936. aastani.

Aastatel 1936–1942 osales ta põllumajanduslikus ühistegevuses Ühistegevuskojas, Ühistegelises Liidus, Põllumajanduskooperatiivide Peavalituses ja Põllumajanduslike Ühistute Keskliidus.

Aastatel 1944–1946 töötas Jaan Pullisaar Põllutöö Riiklikus Loomakasvatuse Valitsuses ja hiljem Tõuaretuse Inspeksioonis vanemzootehniku, tõuaretuse inspektori ja vaneminspektorina (ligi 2 a), samal ajal kohakaaslusega ka EK Seltsis juhataja-eriteadlasena ja 1946–1947 täiskohaga, seega teistkordselt EK Seltsis, kokku kolm aastat. Maakarjakasvatuse konsulendina sõitis ta jalgrattal läbi pea kogu Eesti ja töötas EK Seltsis kokku üheksa aastat.

Tõuseltside likvideerimisel nõukogude ajal läks Jaan Pullisaar TA Loomakasvatuse ja Veterinaaria Instituudi teenistusse, kus töötas Pärivere maakarja tõuaretusgrupi zootehnikuna. Tõuaretusgruppide ümberkorraldamisel viidi ta üle Tähtvere katsebaasi vanemzootehnikuks, hiljem töötas veel Ülenurme ja Ilmatsalu sovhoosis, Lenini-nim kolhoosis ja Tartu Lihakombinaadi Raja nuumasovhoosis, kokku 14 a. Nende teenistuste vahepeal oli J. Pullisaar viiel korral põlluharija ja talupidaja, kokku üle üheksa aasta.

1948. a anti trükis välja Elmar Ridamäe ja Jaan Pullisaare koostatud viimane eesti maakarja tõuraamat (XV), kuhu on koondatud 1940.–1946. aastal tõuraamatusse võetud maatõugu veiste andmed. Ta oli eesti maakarja monograafia (1950) käsikirja üks autoritest.

Aastatel 1966–1972 töötas ta pensionärina ajutistel töödel Eesti Põllumajanduse Akadeemias.

Elu jooksul tuli Jaan Pullisaarel perega vahetada mitmeid elukohti, kuid alati võttis ta kaasa ja hoidis alles maakarja puudutavad materjalid: kirjavahetuse, EK Seltsi protokolliraamatud, tõuraamatukaardid jm, millest enamiku on tema tütre tütar Kaia Lepik nüüdseks EK Seltsi arhiivi andnud. J. Pullisaar oli üks EK Seltsi endistest liikmetest, kes organiseeris 1971. a Peeter Kallitile hauakivi panemise Halliste surnuaiale.

Jaan Pullisaar suri 30.03.1982 oma kodus Räni külas Tartu lähedal enne oma 80. sünnipäeva ja on maetud Tartusse Ropka-Tamme kalmistule.

Jaan Pullisaare tütre tütar Kaia Lepik osaleb EK Seltsi juhatuse töös alates 2004. aastast

Elmar (Riisenberg) Ridamäe (1902–?)

Elmar Ridamäe täpsemad eluloolised andmed praegu kahjuks puuduvad, kuid seotus eesti maakarjaga selgub EK Seltsi tegevuste aruan-deid ja juhatuse protokolle lu-gedes.

Elmar Ridamäe asus EK Seltsis tööle konsulendina 1. novembrist 1926 ja jäi EK Seltsiga seotuks kuni selle likvideerimiseni. Pärast Peeter Kalliti arreteerimist 11. juulil 1941 pani Põllutöö-direktorium Elmar Ridamäele EK Seltsi sekretäri kohus-tused alates 1. septembrist 1941. Et ka EK Seltsi juhatuse esimees Mihkel Siim ja liige Heinrich Lauri arreteeriti ning 6-liikmelisest juhatuse koosseisust oli järel kolm liiget, kinnitati 24. aprillil 1942. a Elmar Ridamäe ka ametlikuks juhatuse liikmeks, juhatuse ajutiseks esi-meheks valiti Johan Hansen ja 1942. a lõpus Jaan Pulli-saar.

EK Seltsi koosolekute protokolliraamatust saame teada, et viimane juhatuse koosolek toimus 29. juunil 1944. a, kus ülevaate EK Seltsi töödest ja tegemistest andis seltsi sekretär Elmar Ridamäe. Tema edasise käekäigu kohta puuduvad täpsemad andmed. Mihkel Kallaste sõnusti töötas ta 1950ndate alguses Pärivere ehitustöölisena ja elas Luha talus. 1960ndail aastail käisid Jaan Pullisaar ja Elmar Ridamäe koos Mihkel Kallastega Pärivere maakar-ja vaatamas. Nii arvukat maakarja nähes oli Elmar Rida-mäe öelnud, et pisar tuleb silma sellise vaatepildi juures. Kuidas kulges aga Elmar Ridamäe elutee hiljem, vajab veel uurimist.

Ain-Ilmar Leesment (1921–1996)

Ain-Ilmar Leesment, eesti maakarja aretuse entusiast, sündis 22. detsembril 1921. a Pärnumaal Tali vallas Lank-saare suurtalu 7-lapselises peres. Tema elutee oli kääna-kuterohke. Isa Karl oli ette-võtlik põllumees ja eesti ma-akarja kasvataja, ema Emma Mälberg-Leesment koolitas end Soomes kodumajanduse asjatundjaks ja töötas enne abiellumist Põhja-Liivimaa Põllumeeste Keskseksi instruktorina, olles esimene taoline ametnik kogu tollasel Eesti- ja Liivimaal. Seejuures andis ta välja Eesti esimese kokaraamatu.

Juba 1914. a oli Lanksaare talus maakarja katsekari ja hiljem maakarja sugulava. Peremees Karl Leesment astus EK Seltsi liikmeks selle asutamiskoosolekul 20. aprillil 1920. a ja kuulus EK Seltsi esimesse juhatusse aastatel 1921–1924.

Ain-Ilmar sai alghariduse Jäärja algkoolis, seejärel õp-pis Pärnu Poeglaste Gümnaasiumis ja Vändra Keskkoolis. Viimase lõpetas ta 1941. aastal ja astus seejärel (1942) Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonda. Üsna pea aga

õpingud katkesid, tuli sõdurimunder selga tõmmata ja hakata Narva all rebenenud rinnet koos hoidma. Õnneks pääses ta sellest möllust eluga ja üsna pea – küll läbi rohkete katsumuste – oli ta uuesti ülikoolis.

Vahepealsed sõja-aastad ja raske majanduslik olukord – kodutalu natsionaliseeriti, ema suri kodukaotuse valu tõttu ja isa küüditati Siberisse, vennad pillutati mööda maailma laiali – ei suutnud aga ”purupaljast” noort meest murda. Ülikoolidiplomini jõudis ta 1949. aastal. Seejärel töötas zootehnikuna Harjumaal Kostiveres (1949–1950), Niinja sovhoosis Haapsalu rajoonis (1950–1953) ja Soo-taga sovhoosis Tartu rajoonis (1953–1957).

Vahepeal abiellus Ain kursusekaaslase Esmeralda Rata-sepaga. Perre sündis kaks tütart. Mõlemad jätkavad isa poolelijäänud tööd: Ädu Leesment Lanksaare talu pere-naisena ja Käde (Leesment) Kalamees EK Seltsi teadus-sekretärina alates 1995. aastast.

Ajavahemikus 1957–1960 oli Ain EPAs aspirantuuris, uurimistöö teemaks ”Eesti punase karja eksterjäär ja konstitutsioon”. Töö jäi pooleli, sest teema oli vastumeel-ne: südamel olevat eesti maakarja, mida oleks tahtnud uurida, peeti surnud ja hääbuvaks tõuks.

1960–1961 oli Ain-Ilmar Leesment Tartu rajooni Soo-taga sovhoosis EPA üliõpilaste praktikajuhendaja looma-kasvatuse alal. Siis tuli paras juhust ja ta asus tööle kodu-kanti Pärnu rajooni Pärivere näidissovhoosi tõuaretus-zoo-tehnikuna, 1962. a aga Pärnu Kolhoosi- ja Sovhoositoot-mise Valitsusse (hilisem Pärnu Rajooni Põllumajandus-liku Tootmise Valitsus). Ajavahemikul 1973–1989 töötas ta Pärnus Eesti Mustakirju Karja Tõulava zootehnikuna, võttes oma hoole alla ka eesti maakarja tõuaretuse.

Eesti taasiseseisvumisega avanes Ainil võimalus ka ees-ti maadõug iseseisvaks kuulutada, tema eestvedamisel taastati 1989. aastal Eesti Maakarja Kasvatajate Selts. Seltsi asjaajajana töötas ta kuni 1995. aastani, paaril vii-masel aastal küll talutöö kõrvalt. Lühikese ajaga (1993. aastast kuni 1996. a veebruarini) suutis A.-I. Leesment oma kodutalus Lanksaare palju ära teha: valmis sai uus ait-kuivati, käima lükati maaparandus-kuivendustööd, lüpsilaudas oli vabariigi parim maakarja tõufarm (1994, 1995). 1992. a tunnustati A.-I. Leesmenti tööd Pärnumaal C. R. Jakobsoni nimelise põllumajandusmedaliga.

Saanud Lanksaare talu peremeheks oli Aini esimeseks mureks maakari talulauta tagasi tuua. Kunagine Lanksaa-re maakari paigutati talu võõrandamise järel Pärivere sov-hoosi, kust tuli hakata lehma (küll kunagiste Lanksaare omade järglasi) koju kutsuma. Tagasi ei antud kogu võõ-randatud vara, vaid pisku, tuli leppida 19 lehmaga. Juurde osteti 16 mullikat ja 1994. a oktoobris veel seitse mullikat. Eesmärk oli saada 50 lehma, nagu vanasti talus oli. Unis-tused ja soovide täitumised aga katkesid ootamatult. Ain-Ilmar Leesmenti elutee lõpetas 8. veebruaril 1996 tuleõnnetuse ajal laudast lahtilastud pull.

Mihkel Kallaste (sünd 1927)

Nõukogude perioodi aegne maakarja hoidja ja aretaja Mihkel Kallaste on sündinud 10. jaanuaril 1927. aastal Pärnumaal Kaisma vallas Suike talus. Alghariduse sai ta Kergu 6-klassilises algkoolis 1935.–1940. a. Kodutalus omandas ta juba varakult praktilised töövõtted ja tegevus-ed talutöödel, samuti armastuse maaelu vastu. Sellele loogilise jätkuna õppis sõja ajal ja sõjajärgsel perioodil

Kuusiku ja Vigala põllutöö-koolis ning Uuemõisa tehnikumis. 1946. aastal alustas õpinguid Tartu Riiklikus Ülikoolis põllumajandusteaduskonnas. Kõrghariduse diplomi sai Mihkel Kallaste 1950. aastal õpetatud agronoomina. Juba õpingute vaheaegadel ja praktikumi ajal töötas ta mitmes õppemajandis, riigimõisates ja sovhoosides (Kuusiku, Vigala, Saku ja Uusna), kust sai esimesed kogemused suurmajandite töö organiseerimiseks ja juhtimiseks.

Suike kodutaluga katkesid sidemed 1949. aastal, mil kogu talupere küüditati Siberisse ja talu hävis. 1950. aastal abiellus Mihkel Kallaste Salmega, perre sündis kaks poega, kellel on samuti kõrgem põllumajandusharidus ja nad on praegu oma eriala tunnustatud spetsialistid. Pärast Tartu Riikliku Ülikooli lõpetamist suunati Mihkel Kallaste 1950. aastal tööle Pärnumaale Kõrsa sovhoosi (hilisem Tori näidissovhoosi osakond) agronoomiks, kus ta töötas kuni 1952. aasta sügiseni. Sealt suunati Mihkel Kallaste Pärnumaa Are valla Pärivere sovhoosi agronoomiks, hiljem peaaegronoomiks ja direktori asetäitjaks. 1957. a aprillis määrati ta Pärivere sovhoosi direktoriks, kus töötas 35 aastat (1952–1987), kuni pensionieani.

Esimene abikaasa Salme suri 1982. aastal. Teistkordselt abiellus Mihkel Kallaste 1986. a Lainega, kes on Pärnumaal tunnustatud taimekasvatuse ja mahepõllumajanduse nõustaja ning tema tööd hinnati 2006. a C. R. Jakobsoni Sihtasutuse korraldatud Pärnumaa populaarsema põllumehe konkursil võidetud medali ja rahalise preemiaga.

Pensionärina asus Mihkel Kallaste 1987. a tööle Eesti Peekonitõugu Sigade Tõulava direktorina, sellel töökohal oli ta kuni 1992. aastani, mil asutus likvideeriti. 1992.–1994. a oli Mihkel Kallaste Pärivere sovhoosi põllumajandusliku reformi komisjoni esimees.

Erilist tähelepanu pööras Mihkel Kallaste kohalike loomatõugude aretusele ja säilitamisele (eesti maatõug, tori hobune ja eesti peekonitõug). 1952. aastaks oli eesti maakarja arvukus langenud murettekitava kiirusega, sest puudus riiklik organisatsioon maakarja aretuse juhti-

miseks. Pärivere sovhoosis oli suurim maakarja tõufarm, kus säilitati ja aretati üle 1000 eesti maakarja tõuveise. Kari säilis vaatamata riiklike toetuste puudumisele ja korduvatele korraldustele kari likvideerida. Paljud uued maakarjakasvatatajad said Pärivere sovhoosist maatõugu veiseid osta pärast EK Seltsi moodustamist 1989. a.

Mihkel Kallaste on aktiivselt osalenud erinevates ühiskondlikes tõuaretusorganisatsioonides.

- 1953. a osteti Mihkel Kallaste algatusel Pärivere sovhoosi tori tõumärad, kes said aluseks Pärivere sovhoosi hobuste tõufarmile. Tänu algmaterjalile on praegu olemas OÜ Suike Pärivere tõuhobusekasvandus.

- 1965–1987 oli ta Hobuste Tõuaretusnõukogu juhatuse liige ja alates 2006. a Eesti Hobusekasvatatajate Seltsi auliige.

- Eesti peekonitõugu sigade aretust alustas Mihkel Kallaste Pärivere sovhoosis 1960. a. Tõufarm kuulus aastaid parimate kasvanduste hulka, kust müüdi igal aastal kuni 1100 tõunoorsiga Eestisse või Venemaale, samuti eksporditi tõusigu Ungarisse, Tšehhoslovakkiasse ja Saksa DVsse. Korduvalt eksponeeriti Pärivere tõusigu Moskva näitusel.

- 1965.–1992. aastal kuulus Mihkel Kallaste Eesti Peekonisigade Tõuaretuse nõukogu juhatusse.

- Eesti Maakarja Kasvatatajate Seltsi taastamisel valiti Mihkel Kallaste seltsi auliikmeks.

- 1994–1998 oli Mihkel Kallaste EK Seltsi juhatuse esimees ja kuni 2004. a juhatuse liige.

Pikaaegse kohusetundliku töö eest on Mihkel Kallastet autasustatud paljude au- ja tänukirjadega. 1964. aastal omistati talle ENSV teenelise agronoomi aunimetus, 1999. a sai ta Pärnumaa vapimärgi kandjaks. Praegu veedab auväärne mitmete eesti kohalike tõugude aretaja ja hoidja oma pensionipõlve Are vallas ning on endiselt huvitatud tõugude heast käekäigust.

Maakarja kasvatatajate hulgas aga on olnud ja on praegugi veel palju tublisid inimesi, kes teevad oma igapäevast rasket maatööd ning üks töö ise ja tulemused kiidavad tegijat kõige paremini.

S E A D

Sigade jõudluskontroll 2006. aastal

Külli Kersten

JKK sigade jõudluskontrolli sektori juhataja

Sigade jõudluskontrollis oli 01.01.06 seisuga 17 380 siga, mis moodustab 45,9% põhikarja sigadest Eestis. Aastaga suurenes sigade arv 628 võrra. Muutunud on karjade koosseis – aasta jooksul lõpetas jõudluskontrolli neli farmi ning alustas kolm uut farmi.

Aretustöö ja jõudluskontroll toimub aretusprogrammi “Marmorliha” alusel. Sisuliselt on see ristandaretusprogramm. Seda kinnitavad ka andmed – jõudluskontrollis olevatest sigadest olid eelmise aasta lõpuks 52,2% puhtatõulised (eesti maatõug – L, eesti suur valge – Y, hämpšir – H, pjeträän – P) ja 42% kahe põlvkonna ristandid (LY, YL, HP, PH). Eriti paistab silma ristandemiste järjest suurenev osatähtsus, kui võrrelda seakarja tõulist koosseisu 2000. aastaga, mil “Marmorliha” programmi järgi oli

Foto 1. Seminarist „Tarkusi seakasvatajatele” osavõtjad
(A. Annamaa)

aretustööd korraldatud alles mõni aasta. Jõudluskontrolli Keskuse (JKK) andmebaasi andmetel hakati esimestelt ristanemistelt põrsaid saama 1999. aastal. Ülevaate sigade tõulisuse muutumisest annab tabel 1.

Alates 2003. a. on karjad suurenenud umbes 100 looma võrra. Jõudluskontrollis oleva karja keskmine suurus 2006. a lõpus oli 404 siga. Jätkuvalt ei ole sigade jõudluskontrollis ühtegi karja Ida-Viru ja Hiiu maakonnast. Kõige rohkem sigu oli jõudluskontrollis Lääne-Virumaal – kokku 3461. Sellele järgnesid Jõgeva ja Saare maakond sigade arvuga vastavalt 2770 ja 2261.

Seakarjad on erineva suurusega. Alla 100 emisega farme on jäänud ainult neli. Eelmisel aastal oli sellise suurusega farme 9. Seni suurima emiste arvuga farm AS Rey on loovutanud oma esikoha Jõgeva maakonnas asuvale farmile OÜ Carmex Invest, kus asub umbes 10% jõudluskontrollis olevatest emistest. Kõige rohkem oli 101–200 emisega karju (tabel 2). Üle 400 emisega karjade osatähtsus on pisut suurenenud, moodustades 26,9% karjade üldarvust. Emiste kasutamise tulemusi erineva suurusega karjades on võimalik võrrelda tabelis 4 toodud andmete alusel.

Emiste jõudlusnäitajad on 2004. aastast alates suhteliselt stabiilsed. Ka baasaretus- ja aretuskarjades on näitajad ühtlustunud. Keskmiselt sündis pesakonnas 11,5 põrsast, neist elusalt 10,7. Eelmise aastaga võrreldes sündis elusaid põrsaid pesakonnas 0,1 võrra rohkem, mis omakorda tähendab, et sama palju on vähenenud surnult sündinud põrsaste arv pesakonnas.

Tabel 1. Jõudluskontrollis olevate sigade tõulise koosseisu muutumine

Aasta	Sigade arv	Puhtatõulised (L, Y, P, H)		Ristandid (YL, LY, PH, HP)		Muu tõug	
		arv	%	arv	%	arv	%
2006	15 026	7841	52,2	6316	42	869	5,8
2000	12 594	11 366	90,2	875	6,9	353	2,9

Kui võrrelda kokku sündinud põrsaste arvu pesakonnas 2000. aastaga, on see suurenenud täpselt ühe põrsa võrra. Seafarmi majandamisel on oluline näitaja võõrutatud põr-

saste arv pesakonna kohta. 2006. aastal võõrutati keskmiselt 9,3 põrsast pesakonna kohta, kusjuures imikpõrsastest hukkus 12,5%. Emiste vabaperioodi pikkus oli 6,6 päeva, mis keskmise näitajana on normaalne tulemus. 2005. aastaga võrreldes saab negatiivse tendentsina välja tuua ümberindlemise suurenemise 2,4% võrra. Keskmiselt indles ümber 20,3% emistest.

Emiste reproduktsioonijõudluse keskmised näitajad tõugude kaupa on toodud tabelis 3. Ka emiste kasutamine on saavutanud stabiilsuse. Olulistest näitajates, nagu näiteks elusalt sündinud ja võõrutatud põrsaste arvus aastaemise kohta, ei ole 2005. aastaga võrreldes olulisi muutusi.

Aastaemise kohta võõrutati 19,1 põrsast. Keskmine imetamisperioodi pikkus oli 30,5 päeva, see väheneb iga aastaga. Kui 2005. aastal oli kuus farmi imetamisperioodi pikkusega üle 40 päeva, siis 2006. aastal oli selliseid farme veel kolm. Väga positiivset arengutrendi sigade jõudlusandmete paranemises näeme just siis, kui võrdleme andmeid pikema perioodi vältel. Kui vaatame 2000. aasta tulemusi, siis võõrutati aastaemise kohta 17,6 põrsast ja keskmine imetamisperiood oli 40 päeva.

Tabel 2. Karjade suurus

Karjas emiseid	Karjade arv		Karjadest %	
	2005	2006	2005	2006
Kuni 100	9	4	20,5	9,7
101–200	15	16	34,1	39,1
201–300	2	5	4,5	12,2
301–400	7	5	15,9	12,2
401–500	5	6	11,4	14,6
Üle 500	6	5	13,6	12,2

Viljakamad emised olid 2006. aastal endiselt Järvamaal Ermo Sepa talus, kus elusalt sündis 11,9 põrsast pesakonnas. Järgnesid OÜ Pihlaka Farm Harjumaal ja OÜ Kehtna Seakasvatus Raplamaal vastavalt 11,7 ja 11,4 põrsaga pesakonna kohta. Kõige rohkem põrsaid võõrutati pesakonna kohta Osühingus Pihlaka Farm (11,5). Järgnesid OÜ Kehtna Seakasvatus Raplamaal ja OÜ Estpig Järvamaal.

Foto 2. Noorsea mõõtmine Piglog 105ga

(M. Kruus)

Tabel 3. Emiste reproduktsioonijõudluse keskmised näitajad

Tõug	Aasta-emiseid	Sündinud põrsaid pesakonnas					Võõrutatud		Imikpõrsa kadu %
		kokku	elusaid põrsaid				pesakonnas	aasta-emiselt	
			pesakonnas	noor emis	vana emis	aastaemis			
Y	3363	11,0	10,2	9,4	10,4	20,3	9,0	17,9	13,0
L	4389	11,6	10,7	9,9	11,0	22,1	9,3	19,4	13,0
YxL	3484	11,9	11,0	10,1	11,3	23,2	9,6	20,1	11,9
LxY	2832	11,7	10,9	10,0	11,1	22,8	9,4	19,8	12,0
YxYL	27	10,0	8,9	6,0	9,0	10,2	7,8	8,1	11,6
YxLY	224	10,6	10,0	9,4	10,4	18,8	8,8	15,8	11,1
LxYL	21	12,0	11,1	10,3	12,2	18,9	9,8	15,2	12,3
LxLY	75	10,7	9,9	9,2	10,3	18,1	8,7	15,2	13,6
P	78	10,3	10,0	8,9	10,5	21,2	9,1	20,0	12,2
PxY	29	10,5	9,3	11,3	9,2	20,5	8,2	18,2	15,5
PxL	5	11,1	10,7	-	10,7	14,0	8,9	13,3	13,1
PxLY	19	10,8	10,1	8,0	10,3	21,2	8,0	17,6	16,3
H	11	9,2	8,2	10,0	8,1	16,3	6,3	13,6	15,8
DxL	32	10,9	10,3	9,8	10,7	19,7	10,0	19,4	9,2
Muu	437	10,8	9,9	8,6	10,3	19,8	8,8	17,5	12,1
Kokku	15 026	11,5	10,7	9,8	10,9	21,9	9,3	19,1	12,5

Eesti Tõusigade Aretusühistu konsulendid testisid 2006. aastal ultraheliaparaadiga Piglog 105 11 506 noorsiga, s.o 1224 siga rohkem kui 2005. aastal. Testitud sigade keskmine ööpäevane massi-iive sünnist 100 kg elusmassi saavutamiseni oli 567,6 g, keskmine pekispaksus 10,5 mm ja seljalihase läbimõõt 59,2 mm. Pekispaksus ei vähenenud enam. See oli ka eesmärk, kui 2006. aastal muudeti valgete tõugude geneetilise hindamise meetodikat. Jätakuvalt on suurenenud seljalihase läbimõõt, massi-iive on jäänud samale tasemele.

Lihajõudluse näitajaid ja geneetilise hindamise tulemusi on võrreldud omavahel seemendusjaama kultide ja oma karja kultide järglaste andmeil (tabelid 5 ja 6). 2006. a testiti 6648 seemendusjaama ja 4345 oma karja kuldide järglast. Kuigi seemendusjaama kultide järglaste ööpäevane massi-iive, seljapeki paksus ja lihassilma läbimõõt on paremad kui oma karja kultide järglastel, on suurenenud just oma karja kultide järglaste testimine, 2005. aastaga

võrreldes 797 looma võrra, seemendusjaama kultide järglaste testimine suurenes ainult 69 looma võrra. Kas sellise tendentsi põhjenduseks võib olla viljakuse suhteline aretusväärtus, mis oma karja kultide puhul on suurem kui seemendusjaama kultidel?

Sigade jõudluskontrollis on põhiorhk andmete kvaliteedil. Jõudlusandmeid kogutakse farmides programliga „Possu”, mis võeti kasutusele 2005. aastal. 2006. aastal saavutas selle programmiga töötamine stabiilsuse. Kiire ja väga mugav andmevahetus on muutnud jõudlusandmed usaldusväärsemaks. Vähenenud on ebatäpsete jõudlusandmete arv, sest põlvnemisandmeid ei sisestata enam käsitsi. Loodud on sigade põlvnemisandmete elektroonilise edastamise võimalus loomade liikumisel ühest karjast teise.

2005. aastal oli süsteem selline, et sea müüja koostas elektroonilise müügifaili ja pidi selle ise edastama looma ostjale. See aga ei toiminud hästi ning 2006. aastal uuen-

Tabel 4. Karja suurus 31.12.06 ja karjas olevate emiste kasutamine

Karjas emiseid	Karjade arv	Emiseid		Pesakonnas		KS %	Pesakondi eluajal
		arv	%	sündis elusalt	võõrutatud		
Kuni 100	4	169	1,4	9,8	8,0	40,7	3,4
101–200	16	2328	18,7	10,4	9,1	33,8	3,0
201–300	5	1248	10,0	9,9	8,7	60,7	2,8
301–400	5	1786	14,4	11,0	9,5	42,5	3,3
401–500	6	2707	21,8	10,7	9,6	51,9	3,4
Üle 500	5	4180	33,7	10,9	9,3	45,5	3,5

dati süsteemi. Nüüd edastatakse põlvnemisinfor ühest farmist teise ainult läbi andmevahetuse Jõudluskontrolli Keskusega (JKK). Põlvnemisandmed saab kaasa ka põrsaste või noorsigade kohta, kes on müüdnud enne testimist. Testiandmed saab ostja hiljem ise sisestada oma „Possusse”. Selline süsteem säilitab korrektse põlvnemisega ja hea aretusväärtusega sigade kasutamise aretuses ka juhul, kui sead müüakse erandkorras enne testimist.

Tabel 5. Seemendusjaama ja välismaa kultide järglaste keskmised näitajad

Tõug	Arv	Vanus testimisel päevades	Massi-ive g/p	Seljapeki paksus mm	Lihassilma läbimõõt mm	Jõudluse SAV	Viljakuse SAV
Y	1492	183,2	563,6	10,5	59,0	111,2	99,4
L	2490	174,8	590,7	9,9	59,0	114,7	97,9
YxL	1536	187,5	554,0	10,1	59,1	112,2	99,5
LxY	914	179,9	575,1	11,1	59,7	112,0	95,9
HxP	20	173,4	611,4	6,4	59,7	x	x
P	166	172,4	590,1	9,4	66,0	103,9*	x
PxH	5	172,0	608,4	11,3	62,0	x	x
DxL	25	152,0	679,5	8,3	58,6	x	x
Kokku	6648	180,2	574,5	10,3	59,3	x	x

* – pjeträäni tõugu sigade geneetilise hindamise meetodika on teiste tõugude hindamismetoodikast erinev ja jõudluse aretusväärtused ei ole omavahel võrreldavad.

Elektrooniliselt on edastatud 1951 sea põlvnemisandmed looma liikumisel ühest karjast teise. Kiire andmevahetus on kaasa toonud ebaloogiliste andmete vähendamise – farmi spetsialist saab veada sisuliselt kohe pärast andmete edastamist JKK-sse. Andmete õigsust kontrollitakse kolmel tasemel – andmete sisestamisel „Possu” programmi, andmete kandmisel andmebaasi ja andmebaasis olevate andmete omavahelise seose alusel. Selline topeltkontrolli süsteem on viinud ebatäpsete andmete arvu miinimumini. Positiivsena võib välja tuua ka jõudlusandmete kogumisprogrammi uuendamiseviisi.

Emiste viljakus tootmisfarmis

Pm-mag Varpo Vare, emeriitprof Olev Saveli
EMÜ veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituut

Kõnealusel tootmisfarmis hakati seakasvatusega tõsiselt tegelema 2002. aastast. Enne seda kasvatati ainult teravilja ja hiljem osteti juurde pankrotti läinud sigala. Alustada tuli väikese arvu emistega, kellel olid õiged põlvnemisandmed Jõudluskontrolli Keskuse andmebaasis.

maluse Interneti kaudu, mis on lühendanud farmide ooteaega probleemide lahendamisel ja vähendanud JKK kulusi transpordile.

2006. aastal valmis JKK ja ETSAÜ ühistööna seemendusjaama kultide info dünaamiline avaldamine otse JKK andmebaasist ETSAÜ koduleheküljel. Seni avaldas ETSAÜ oma kodulehel JKK trükistelt Exceli tabelitesse ümberkantud informatsiooni, mistõttu andmetes võis tekkida erinevusi. Kui seemendusjaama „Possust” edastatakse andmed elektrooniliselt JKK andmebaasi, avaldatakse need pärast automaatset kontrollimist ETSAÜ koduleheküljel kultide nimekirjas. Uus süsteem hoiab kokku aretusühistu spetsialistide aega ja väldib sisestamisvigu.

Tabel 6. Oma karja kultide järglaste keskmised näitajad karjatestil

Tõug	Arv	Vanus testimisel päevades	Massi-ive g/p	Seljapeki paksus mm	Lihassilma läbimõõt mm	Jõudluse SAV	Viljakuse SAV
Y	1442	191,0	534,6	11,2	58,8	107,5	99,0
L	1043	179,3	579,9	10,4	58,8	112,0	105,1
YxL	926	182,0	568,4	11,0	59,0	110,3	101,3
LxY	867	186,6	556,4	10,7	58,9	110,1	102,4
P	40	195,6	514,6	9,6	67,0	100,8*	x
PxH	27	186,3	554,4	6,5	62,9	x	x
Kokku	4345	185,4	557,0	10,8	58,9	x	x

* – pjeträäni tõugu sigade geneetilise hindamise meetodika on erinev.

Esmakordselt korraldas JKK kahepäevase seminari „Tarkusi seakasvatatajale”. Seakasvatatajale huvi pakkuvaid teemasid käsitlesid Eesti Maaülikooli õppejõud. Lisaks teadlastele esinesid ettekandega ka ühe edumeelse farmi juhataja ja ETSAÜ tegevjuht. Huvi seminari vastu oli suur. Kahjuks ei saanud osaleda kõik soovijad, sest ruum piiras osavõtjate arvu. Kõik see annab lootust, et Eesti seakasvatus oli, on ja jääb püsima.

Põhikarja emised on enamasti suurt valget tõugu (Y) ja nende ristandid eesti maatõugu kuldiga (L x Y).

Et 2005. aasta kevadest on farmis kasutusel Jõudluskontrolli Keskuse „Possu” programm, on farmeril igal ajal võimalik saada hea ülevaade oma karja produktiivnäitajatest.

Uurimise all on põhikarja emiste viljakus 2003.–2006. a jõudluskontrolli andmetel kogu karja ulatuses. 2006. aasta andmed on võetud 15. jaanuari 2007. a seisuga „Possu” programmist. Veel on uuritud viljakust eraldi noortel ja vanadel emistel ning ka tõugude viisi.

Foto 1. Ristandemis

(A. Tänavots)

Põhikarja emiste arv on 2005. aastaga võrreldes 15 võrra vähenenud, kuid farmi eesmärk on seda arvu edaspidi suurendada (tabel 1). Elusalt sündinud põrsaste arv pesakonnas on viimase nelja aasta jooksul jäänud praktiliselt

samaks, aga 2006. aastal saadi emise kohta 20 põrsast, mis on 1,3 põrsast vähem kui 2005. aastal.

Võõrutatud põrsaid saadi 2006. aastal pesakonnas 0,2 võrra rohkem kui 2005. aastal, kuid emise kohta aastast saadi 0,2 põrsast vähem. Märkatavalt vähenes imikpõrsaste kadu, 17,4%lt 14,8%ni. Sellele aitas kaasa poegimissigala vanade akende vahetamine, mille tulemusena paranes tunduvalt mikrokliima.

Eraldi võrreldi noorte (esimesest seemendusest esimese poegimiseni) ja täiskasvanud (kahe ja enama poegimisega kuni väljaminekuni) emiste viljakust, millest on näha vanemate emiste paremus nii 2005. kui 2006. aastal. Vanade emiste viljakuse näitajates on vähe kõikumisi, kuid märkatavalt on vähenenud imikpõrsaste kadu, 2006. aastal 2005. aastaga võrreldes (tabel 2 ja 3) 18,6%lt 14,6%ni. Et karja täiendust valiti pesakondadest, kelle vanematel olid keskmisest paremad jõudlusnäitajad ja aretusväärtus, vähenes karja võetud nooremiste arv.

Nooremiste viljakust ja põrsaste kadu mõjutasid mitmed tegurid. Üks nest on farmi ebastabiilne mikrokliima,

Tabel 1. Tootmisfarmi emiste viljakus jõudluskontrolli järgi

Aasta	Emiseid	Pesakondi	Elusalt sündinud põrsaid			Võõrutatud põrsaid			Põrsa kao %
			kokku	pesakonnas	emiselt	kokku	pesakonnas	emiselt	
2003	130	266	2613	10,1	20,1	2105	7,9	16,2	19,4
2004	212	432	4222	9,9	19,8	3289	7,6	15,2	22,1
2005	250	535	5310	9,9	21,3	4385	8,2	17,6	17,4
2006	235	474	4694	9,9	20,0	3997	8,4	17,0	14,8

Tabel 2. Emiste viljakus jõudluskontrolli andmeil 2005. ja 2006. aastal

Vanus/aasta	Emiseid	Pesakondi	Elusalt sündinud põrsaid			Võõrutatud põrsaid			Põrsa kao %
			kokku	pesakonnas	emiselt	kokku	pesakonnas	emiselt	
Noor 2005	66,6	140	1325	9,5	19,9	1128	8,1	16,9	14,9
2006	54,5	107	1033	9,7	18,9	866	8,1	15,9	15,8
Vana 2005	183,1	395	3985	10,1	21,8	3257	8,2	17,8	18,3
2006	180,1	367	3661	10,0	20,3	3131	8,5	17,4	14,6

Tabel 3. Emiste viljakus tõugude viisi 2003.–2006. aastal

Tõug	Aasta	Aastaemiseid	Pesakondi	Elusalt sündinud põrsaid			Võõrutatud põrsaid			Põrsa kao %
				kokku	pesakonnas	emiselt	kokku	pesakonnas	emiselt	
Y	2003	66,4	130	1251	9,6	18,8	1015	7,8	15,3	18,9
Y	2004	78,8	164	1566	9,5	19,9	1267	7,7	16,1	19,1
Y	2005	87,9	192	1852	9,6	21,1	1557	8,1	17,7	16,0
Y	2006	102,6	198	1809	9,1	17,6	1637	8,3	16,0	10,7
LxY	2003	31,5	66	676	10,2	21,5	549	8,3	17,4	18,8
LxY	2004	98,1	194	1977	10,2	20,2	1498	7,7	15,3	24,2
LxY	2005	130,4	275	2843	10,3	21,8	2318	8,4	17,8	18,5
LxY	2006	120,0	254	2652	10,4	22,1	2190	8,6	18,2	16,6

Foto 2. Imevad põrsad

(A. Tänavots)

eriti talvisel perioodil, ja teine söödateravilja kvaliteedi kõikumine. Farmid, kus on oma söödaköögid, peaksid kindlasti söödateravilja juhtima läbi eelpuhasti, enne kui see jahvatatakse. See aitab tunduvalt parandada sööda kvaliteedi stabiilsust. Farmis pannakse uus vilja eelpuhasti tööle 2007. aasta jooksul.

Noortelt emistelt saadi 2006. aastal elusalt sündinud põrsaid emise kohta aastas ühe võrra vähem. Võõrutusel jäi põrsaste arv pesakonnas samale tasemele, kuid emise kohta võõrutati aastas samuti üks põrsas vähem kui 2005. aastal. Imikpõrsaste kadu suurenes 14,9%lt 15,8%le.

Eraldi on vaatluse all tootmisfarmi põhikarja emiste kahe põhitõu viljakus 2003., 2004., 2005. ja 2006. aastal (tabel 3). On näha, et suure valge tõu (Y) emiste arv on 2006. aastal kasvanud 14,7 võrra, kuid pesakondi on 2005. aastaga võrreldes saadud ainult 6 võrra rohkem.

Elusalt sündinud põrsaste arv pesakonnas on jäänud praktiliselt samaks, kuid emise kohta on aastas saadud 3,5 põrsast vähem. Ka võõrutamisel on emise kohta aastas saadud 1,7 põrsast vähem, kuigi imikpõrsaste kadu vähenes 5,3% võrra. Edaspidi tuleb rohkem tähelepanu pöörata suurt valget (Y) tõugu emiste karjatäienduse valimisele pesakondadest, kelle vanemad on paremate viljakusnäitajatega.

Ristandemiste (L x Y) arv on võrreldes 2005. aastaga vähenenud 10 emise võrra ja pesakondi on saadud 21 võrra vähem. Elusalt sündinud põrsaste arv pesakonnas on jäänud samaks, kuid emise kohta saadi aastas 0,3 põrsast rohkem. Võõrutatud põrsaid saadi pesakonna kohta 0,2 ja emise kohta aastas 0,4 võrra rohkem. Siin on oma mõju põrsaste kao vähenemisel, kuid põhikarjas võiks ristandemiste sellises tootmiskarjas olla 150.

Aretustöö hindamiseks uuriti ka 2002.–2006. aastal põhikarja täienduseks valitavate nooremiste testimise tulemusi farmis (tabel 4).

Kolme aasta jõudluskontrolli andmed kinnitavad küllalt stabiilseid tulemusi. Emiseid on testitud suhteliselt samas

vanuses, kehamassi erinevusi esineb vähe. Küljepeki paksum (x1) pole muutunud, kuid selja pikima lihase läbimõõt on küll märgatavalt kasvanud. Veel kord leiab kinnitust tõsiasi, et viimane näitaja on väikese tähtsusega, sest tailihasisaldus on vähe muutunud. Erinevust pole ka puhta-tõuliste ja ristandemiste vahel.

Muude emiste hulgas on pjeträani ja hämpširi ristandemised, kelle arv on küll väike ja aastate viisi suuresti erinev. Kuid valdavalt on neil pekিপaksus väiksem ja tailihasisaldus suurem.

Tabel 4. Nooremiste testimise tulemused 2004.–2006. aastal

Farm/tõug	Aasta	Emiseid	Vanus päevades	Mass kg	Pekipaksus	Lihase läbim.	Tailiha%	Massi-ive g
Keskmine	2004	180	188	110	11,9	53,5	61,8	550
	2005	121	192	104	10,3	55,7	63,0	540
	2006	191	185	110	12,4	59,0	62,9	561
Suur valge	2004	58	190	106	12,1	52,3	61,5	536
	2005	69	193	105	11,0	54,0	62,0	527
	2006	41	196	111	12,0	58,0	62,1	524
L x Y	2004	103	187	112	12,3	54,3	61,6	557
	2005	48	184	107	11,0	54,0	62,3	561
	2006	144	182	109	12,0	59,0	62,5	568
Muud*	2004	14	176	103	9,6	51,6	63,2	578
	2005	4	199	101	9,0	59,0	64,6	512
	2006	6	190	104	11,0	60,0	63,4	598

*– pjeträani ja hämpširi ristandemised.

Kui võrrelda 2006. aastal tõuge eraldi, siis ristandemised (L x Y) on suurest valgest (Y) tõust paremad vaid massi-iibe poolest. Küljepeki kasv aitab kindlasti kaasa emiste pikemaajalisele karjas püsimisele. Kui emis on seemendatud küllalt vara ja pesakond on suur, on emised võõrutamise ajal väga lahjad. Uuesti heasse konditsiooni sööta on neid juba raske.

Testi tulemused näitasid, et tootmisfarmi aretustöö on andnud häid tulemusi. Kui farm suudaks vähendada põrsaste kadu imetamisperioodil ja paremini valida sigu aretustöösse, oleksid emiste viljakuse näitajad veelgi paremad.

Tagasivaade seakasvatuse katsejaamade tegevusele Eestis

Pm-knd Kalju Eilart
MTÜ Kehtna Kultuuriselts

Eesti iseseisvuse aastatel algas seakasvatuse suurem ümberkorraldamine, selle üheks soodustajaks oli võimalus eksportida sealihha Inglise turule, kus peekoni eest maksti kõrget hinda. Teiseks toetas vabariigi valitsus seakasvatuse edendamist ja väliskaubandust.

1923. a märtsis asutati Eesti Seakasvatajate Selts (ESS), mille põhikirja töötasid välja Johann Hansen ja Theodor Pool. Selts võttis ametisse esimese seakasvatuse instruktori Johannes Otloti ning 1924. a seakasvatuse eriteadlase Jakob Velitari. 1927. a ehk 80 aastat tagasi võeti tööle loomaarst Leonhard Voltri, kes pani aluse haiguste tõrjele sugulavades ja õpetas kursustel sigade tervishoidu. Juba 1933. a võis 88% sugulavades pidada haigusvabaks.

ESS seadis oma peaaesandeks seakasvatuse oskuste omandamise ja rahvale edastamise ning sigade tõumaterjali muretsemise ja peekonisigade kasvatamise propageerimise. 1923. a seakasvatuspäeval alustati suurt selgitusaktiooni üle maa. Anti välja 20 000 lendlehte „Kasvatage peekonisigu“. 1924. a korraldati suuremates ettevõtetes võrdlussöötmissi, mis kestisid 30 kuni 40 päeva. Seejärel korraldati neis mõnepäevased kursused, kus kursulane võis oma silmaga näha katse tulemust. ESS oma keskasutuse ja konsulentide võrguga korraldas 1929/1930. a talve jooksul 500 kahepäevast kursust, mis algasid hommikuse sigade söötmisega ja lõppesid õhtul loengutega. 1930. a kevadel trükiti õpetlikke brošüüre seakasvatusest 133 000 eksemplaris ja saadeti tasuta kõikidele Eesti taludele. Sigade aretuseks ja levitamiseks hakati rajama sugulavasid ja kuldijaamu. Nendesse osteti tõusigu, milleks hangiti riigilt abiraha ja pikaajalisi laene. Alustati tõuraamatupidamist.

Sugulavade sigade jõudlusomaduste kontrollimiseks asutati 1927. a peekonisigade erakontrolljaamad Vasula ja Õisu mõisa, mis töötasid kuni 1930. a kevadeni. Võime väita, et sugulavades peetavate sigade nuuma- ja lihajõudluse kontrollimine (kontrollnuum) nende järglaste kaudu algas Eestis 80 aastat tagasi.

1931. a asutas Põllutöoministeerium Kuremaa riigimõisa Riikliku Seakasvatuse Katse- ja Kontrolljaama (Kuremaa Seakasvatuse Katsejaam). Juhatajaks kinnitati ESSi loomaarstina töötanud L. Voltri, kelle juhtimisel töötas katsejaam väga edukalt kuni hävimiseni 1941. a sõjasuvel. Kuremaa Seakasvatuse Katsejaam on lahendanud seakasvatuse probleeme kolmel tasandil:

- 1) katsejaam uuris sigade söötmissi- ja pidamistingimusi, nuumikute pekikvaliteeti ja sigade kasvuomadusi;
- 2) kontrolljaam kontrollis sugulavades peetavate sigade nuuma- ja lihajõudlust nende järglaste alusel;
- 3) sugusigade laut varustas katsejaama katsesigadega ning oli seakasvatuskursuste, -päevade ja -ekskursioonide korraldamise kohaks.

Kuremaal tehtud töö tulemused on avaldatud raamatus „Õpetusi sigade söötmiseks ja pidamiseks“ (Voltri, 1936). L. Voltri on avaldanud rohkesti seakasvatusalaseid artikleid ajakirjades Karjamajandus, Agronoomia jt. Kuremaa katsetööde assistendi Ilmar Saue sulest on ilmunud mitmeid sügava teadusliku analüüsiga artikleid põrsaste aneemiast, sugusigade kasvatamisest, aretusest jt teemadel.

Eesti iseseisvuse teisel aastakümnel pöörati suuremat tähelepanu seakasvatuse tulemuste teaduslikule analüüsile ja eksperimentaalsete uurimuste korraldamisele. Elmar Liik, kaitsnud 1927. a magistratööd „Nuumloomade, eriti sigade söötmisnormid uuemate uurimuste valguses“, alustas tööd õppejõuna Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnas. 1937. aastal alustas tegevust väikelooma- ja linnukasvatuse katsejaam Raadil, kus E. Liigi juhendamisel viidi läbi sigade söötmise ja pidamise katseid.

Eesti taludes oli seakasvatuse tasuv tootmisharu. Seakasvatuse üldisele edenemisele oli olulise tähtsusega 1935. a valitsuse poolt vastu võetud seakasvatuse edendamise seadus (RT 1935, 30). Selle seadusega moodustati sealihha hindade kindlustamise fond riigieelarve ning eksporditud elus- ja tapasigadelt saadud maksude arvel. Sigade arv jõudis kõrgeisule 1939. a – 442 093 siga.

Sõja-aastail katsejaamade töö takerdus. Kõige rohkem sai kannatada Kuremaa Seakasvatuse Katsejaam, kus põles ära katsesigala. 1941. aasta suvest katkes sugusigade nuumajõudluse hindamine järglaste kaudu.

1947. aastal asutati TA Loomakasvatuse ja Veterinaaria Instituut (LVI), mis rajas väikeloomade katsejaama Vorbusele Tähtvere Katsebaasi. LVI väikeloomakasvatuse sektor alustas seal katseid sigadega. Vorbusel katsetati sigadega üle kümne aasta ja põhiliselt uuriti söötmissprobleeme.

60 aastat tagasi (1947) asus ELVIsse tööle Vambola Laanmäe ja tema esimene töö instituudis oli sigade söötmisskatsete läbiviimine Vorbusel (Laanmäe, 1997). Põllutöö Rahvakomissariaat oli seadnud seakasvatuse taastamisel kaks eesmärki: aretada tõusigu ja kasvatada tarbe-

Foto 1. Kehtna seakasvatuse kontroll-katsejaama sisevaade (Arhiiv)

sigu. Esmaülesanne oli teha seakasvatuse inventuur. 1945. aastal oli sigade loenduse andmeil Eestis 48 133 tõusiga ehk 28,5% sigade üldarvust. Nendest 55,2% olid suurt valget inglise tõugu ja 44,8% parandatud maatõugu. 1946. aastast hakati rakendama sigade massilist jõudluskontrolli ja tõuraamatusse märkimist.

1948. aastal moodustati Suurt Valget Tõugu Sigade Riiklik Tõulava Elva-Peedule, direktoriks Henn Pärnamägi. Maaseale esialgu riiklikku tõulava ei asutatud, sest see tõug oli Nõukogude Liidus tundmatu. Suur valge seatõug oli NSVLs valdav.

1951. aastal tunnustati parandatud maasiga tõugrupiks ja nimetati ümber eesti lonkõrvaliseks seaks. Nende aretuseks loodi Eesti Lonkõrvalist Tõugu Sigade Riiklik Tõulava asukohaga Pärnus, direktoriks määrati endine ESS konsulent Johannes Kaarma.

1956. a allutati NSV Liidu valitsuse määrusega kõik põllumajandusliku profiiliga instituudid vabariikide põllumajandusministeeriumidele. Sama toimus ka Eestis. TA alluvusest viidi üle iseseisva instituudina Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut (ELVI), mille direktoriks määrati Adolf Mölder. ELVI moodustamisega kaasnes kohe vajadus katsebaaside järele.

50 aastat tagasi (1957) suunati Vambola Laanmäe Kehtna õppemajandisse ülesandega organiseerida ja välja ehitada seakasvatuse kontrollkatsejaam. Esimesel etapil hakati projekteerima ja ehitama kontrollsigalat ning komplekteerima kaadrit.

1958. aastal kohandati ja renoveeriti veterinaaravilja kontrollnuuma läbiviimiseks. 1959. a valmis esimene rühmasulgudega kontrollsigala 200 kontrollseale (sulus neli siga). Hiljem hakati selles sigalas tegema söötmiskatseid.

1964. aastal valmis 384 individuaalsuluga kontrollsigala koos tööruumidega teaduritele ja katsetöötajatele ning seasöötade valmistamise segusõlm. 1974. aastal võeti kasutusele eelmisega ühendatuna teine kontrollsigala koos laboriga, sulgude arv suurenes 752ni. Igal aastal kontrolliti tõusigade 700–800 järglast ning 12 ja enama järglasega hinnati 40–50 tõukulti. Kontrollnuuma tulemused ilmusid trükis eesti ja vajadusel ka vene keeles.

1958. aastal oli katsejaama koosseisus viis töötajat: Vambola Laanmäe, Leonhard Voltri, Alfred Kruus, Helgi Just ja Taima Ilistom. V. Laanmäe ja L. Voltri (endine Kuremaa Seakasvatuse Katsejaama juhataja) töötasid välja Eestile sobiva sugusigade järglaste järgi hindamise (kontrollnuum) meetodika.

1958. aastal kasvatati eesti lonkõrvalist tõugu sigu 54 tõufarmis ja suurt valget tõugu sigu 58 tõufarmis. Tähelepanuväärne oli see, et sel aastal müüsid suurt valget tõugu sigade tõufarmid 4331 tõusiga, neist 55% teistesse NL vabariikidesse.

1960. aastad olid Eesti sigade tõuaretuses edukad. Et seakasvatuse rakendatavate aretusvõtete suund (range valik tõufarmides koos kontrollnuuma tulemuste arvestamisega) oli õige, paranesid Eesti tõusigade jõudlusnäitajad. NL Põllumajanduse Ministeeriumi seatõugude probeerimise komisjonid tunnustasid 1960. aastal suure valge seatõu eesti suureks valgeks seatõuks ning 1961. aastal

eesti lonkõrvaliste sigade tõurühma eesti peekoni seatõuks.

Tunnustati, et eesti peekoni seatõu on aretanud eesti talurahvas pika aja vältel tehtud selektsiooni korras. Sellesse tõugu kuuluvad sead paistavad silma tugeva konstitutsiooni poolest ja neil on omapärane peekonitüüpi kehaehitus. Nad erinesid teistest Nõukogude Liidu seatõugudest pika ning sügava keha ja hästi arenenud täidlaste sinkide poolest. Sigadel oli kõrge sigivus (13,4 põrsast pesakonnas) ja piimakus (96,8 kg) ning hea varavalmivus (100 kg eluskaalu 188 päeva vanuselt). Kontrollnuuma andmetel oli keskmine ööpäeva kaaluiv 680 g ja söödakulu 1 kg eluskaalu juurdekasvu kohta 3,88 sü.

Uus eesti peekoni seatõug andis häid tulemusi tarberistamisel teiste seatõugudega ja NL Põllumajanduse Ministeerium soovitas seda tõugu kasutada üleliiduliselt sigade ristamisprogrammis. Eesti peekoni tõusigade eksport hakkas järsult suurenema, kõiki ostunõudlusi ei suudetudki rahuldada. 1960. aastal oli Eestis 58 500 eesti peekoni tõusiga ning 1961. aastal müüdi teistesse NL piirkondadesse 5063 ja 1962. aastal juba 7031 tõusiga.

1961. aastal toimusid struktuurimuudatused Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Instituudis ning seakasvatuse osakond toodi Kehtnasse. Sellega oli Kehtnas vormiliselt välja kujunenud seakasvatuse kontrollkatsejaam. Sigade pidamis- ja söötmiskatsete läbiviimiseks hakati rekonstrueerima Kehtna sovhoosi keskuse seafarmi (1964–1969). Rekonstrueerimisel lähtuti järgmistest põhimõtetest.

1. Erineva vanuse ja otstarbega sigade isoleeritud pidamine; see võimaldab arvestada sigade erinevusteid söötmisele, pidamisele ja hooldamisele ning nõuab kõrge kvalifikatsiooniga kaadrit. Nii saab täielikumalt kasutada sigade potentsiaalset jõudlusvõimet ning saavutada parimaid majanduslikke tulemusi.

2. Ruumid hõivatakse printsiibil „tühi-täis“. Tühi ruum puhastatakse, remonditakse ja desinfitseeritakse. Desinfitseerimisega hävitatakse sigala (sektiooni) mikrofloora, mis sageli latentsel kujul halvendab sigade jõudlust.

3. Seafarmis peavad sigalate (sektioonide) mahud olema omavahel kooskõlas, selleks koostati tsüklogramm (näitab tähtajaliselt sigade liikumist) ja käibegraafik.

Selles seafarmis peeti 150 emist ja saadi ligi 4500 põrsast. Kehtna keskuse seafarm võimaldas läbi viia emiste,

Foto 2. Tõusigade valimine Soomes

(K. Eilart)

Foto 3. Kunstliku seemenduse juubelikonverentsil; paremalt J. Kuiv, T. Vain, H. Jürgens ja M. Loit (A. Juus)

imik- ja võõrdepõrsaste ning kesikute ja nuumikute pidamise ja söötmise katseid. Tänu tublidele töötajatele ja juhtidele Asta Vellestele, Malle Virakule ja Virve Umbsaarele kujunes see farm eesti peekoni tõugu sigade üheks paremaks tõufarmiks.

1965. aastaks Eestis välja töötatud ja rakendatud sigade aretussüsteem oli Nõukogude Liidus kõige täiuslikum ja paremini töötav. Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaam sai tuntuks nii Nõukogude Liidus kui välismaal ja muutus nn seakasvatuse Mekaks, kus oli pidevalt külastajaid teistest vabariikidest, sotsialismimaadelt, Soomest, Rootsist, Taanist jm.

1965. aastaks oli Eestis välja töötatud ja sellele ajaperioodile sobiv sigade tõuaretussüsteem rakendatud 112 tõufarmis.

NL Põllumajanduse Ministeerium usaldas 1965. a Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaamale NL tähtsamate seatõugude kontrollnuuma läbiviimise. Kontrollis oli kokku 819 tõusiga 19 tõust. Sellise mahuga võrdlevat seatõugude kontrollnuuma pole tänapäevani maailma üheski riigis tehtud, seega oli tegemist unikaalse ja ainulaadse ettevõtmisega.

1963. aastast hakkas Kehtnas sigade kunstlikku seemendust uurima ja rakendama Toomas Vain. Tootmis- katsete tulemusena loodi rida majandisisesid kunstliku seemenduse punkte. Kehtnas alustati 60ndate aastate lõpul emiste seemendamist kohalikus seafarmis ja väljasõitudel tõufarmidesse.

30 aastat tagasi (1977) valmis Kehtnas vabariigi esimene 50 kuldikohaga sigade kunstliku seemenduse jaam (juhid Toomas Vain, Aivo Hakmann). Alustati kultide sperma müüki suurematele farmidele.

Oluline Kehtna sigade kontrollkatsejaama struktuuri muutus toimus 1969. a, mil loodi ELVI seakasvatuse osakond (juhataja V. Laanmäe) järgmiste allüksustega: sigade kunstliku seemenduse labor (T. Vain), söötmissektor (Leo Nigul), sealiha uurimise labor (Kalju Eilart). Seakasvatuse osakonnas oli 19 töötajat, nendest 4 teadurid.

Sigade aretussüsteemis võeti kasutusele ultraheliaparaat TYK elupuhuselt nooremiste seljapeki paksuse mõõtmiseks (Eilart, 1971). Eestisse osteti kaks ultraheliaparaati Krautkrämer USM-2 ja esimesed tuhat tõunoor- siga hinnati omajõudluse järgi 1979. aasta sügisel.

Noorsigade omajõudluse hindamise meetod laienes pidevalt. Et puudus võimalus saada maailmast sobivaid ultraheliaparaate, konstrueeriti Eestis vastav portatiivne ultraheliaparaat Sonictest (KM-3A). Esialgu rakendati meetodit tõufarmides ja mõõtmisi tegi vastava väljaõppe saanud piirkonna tõuaretuszootehnik. Andmeid analüüsi ainult majandi tasandil. 1989. aastal hinnati omajõudluse järgi üle 19 000 tõusea.

1980. aastal alustas tööd ELVI seakasvatuse osakonna sealiha uurimise labor. Sealiha kvaliteedi hindamist rakendati etapiviisiliselt – 1980. aastast lihas- ja rasvkoe füüsikalise-keemiline analüüs, 1985. aastast lihaskoe happesuse pH-määrang, mille alusel anti hinnang PSE- või DFD-liha olemasolule, ning 1990. aastast võeti kasutusele ZP-meetod searümba lihaskoe määramiseks (Aarne Põldvere, 1990).

Tööstusliku tehnoloogiaga farmides muutuvad tunduvalt sigade pidamis- ja sööttingimused. Piiratakse sigade liikumisvõimalusi ja väheneb seakasvatavate tähelepanu üksiku sea hooldamisele. Sugusigu kasutatakse intensiivselt ja kiirendatakse sigade nuumamist. Need tingimused mõjutavad sigade normaalseid füsioloogilisi protsesse ning jõudlusvõimet.

Sigade jõudlusvõimet on võimalik säilitada, kui aretusmeetodina kasutada tõugudevahelist ristamist. Alvar Timmi (1984) kirjutas, et uurimistöö ja praktika tulemuste põhjal suureneb sigade produktiivsus tõugudevahelisel ristamisel heteroosiefekti tõttu märgatavalt.

1990. aastaks oli Eestis välja arendatud efektiivne seakasvatuse süsteem, mis võimaldas suurendada sealiha tootmist ja sigade arvu. Pidurdavaks faktoriks oli mahaäämumus jõusõodatõostuste arengus, mis ei suutnud toota vajalikku mahus ja nõutud kvaliteediga täis- või osaratsioonilisi segajõusõõti eri vanuserühma sigade tarbeks. Seetõttu jäi kasutamata sigade tegelik jõudlusvõime.

Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaamas (SKKJ) ja ELVI seakasvatuse osakonnas tehtud uurimistööde alusel on edukalt kaitsnud põllumajandusteaduste doktori ja kandidaadi väitekirja V. Laanmäe, L. Nigul, L. Voltri, T. Vain, M. Nuust, K. Eilart, A. Timmi, A. Põldvere.

10. märtsil 1986. a arutati ENSV RATK Loomakasvatuse Tootmise Valitsuses (Ülo Reinold) sigade jõudlus- kontrolli meetodite efektiivsust.

Otsustati:

1) nõuda olemasoleva kontrollnuuma metoodika ranget täitmist nii Kehtna SKKJs (Vambola Laanmäe) kui tõumajandites (Heini Sepp, Leo Kapp);

2) kontrollnuuma mahtu suurendada, selleks rekonstrueerida Kehtna kontrollsigala ja ehitada teine seakasvatuse katsejaam Tartu lähedusse.

1986.–1990. a toimusid projekteerimis- ja ehitustööd vahelduva eduga. Sel perioodil oli tõumajandite huvitatus kultide kontrollimisest vähenenud, sest stiimulid polnud küllaldased. Tõusigade müügivõimalused olid piiratud ja puudus oli söötadest. Kontrollnuumal halvenesid nuumajõudluse näitajad. Põllumajandusministeeriumi 28. augusti 1990. a otsus kohustas:

1) PM Loomakasvatuse Valitsust (Tõnu Toim) lahendada tsentraalselt söödasegude tootmine Kehtna ja Tartu SKKJle, mis tagaks nende metoodikakohase töötamise;

2) kahe katsejaama töösse rakendamisel täpsustama meetodilisi küsimusi sigade tõuaretuses. Katsejaamad võiks vajadusel teha kontrollnuuma ja kultide kontroll-üleskasvatamist (K. Eilart ja S. Kilk);

3) katsejaamade sigade käibes olgu Kehtnas 2/3 eesti peekoni ja 1/3 eesti suurt valget tõugu sigu ning Tartus vastavalt 1/4 ja 3/4 (Leo Kapp, Mihkel Kallaste).

Tegelikkuses lõppes Kehtna SKJ rekonstrueerimine 1995. aastal ja Tartu SKJ viidi esimesed sead 1991. aastal.

Vabariigi taasiseseisvumisel asuti etapiviisiliselt reformima ka tõuaretusorganisatsioone. Vastavalt põllumajandusministri käskkirjale nr 127 1. detsembrist 1991 lõpetasid tegevuse riiklikud tõulavad. 1. jaanuaril 1992 moodustati Eesti Peekoni Tõugu Sigade Riikliku Tõulava ja Kehtna SKKJ baasil Eesti Peekoni Tõugu Sigade Aretuskeskus, mille direktoriks määrati Kalju Eilart. 15. veebruaril 1993 Kehtna NST likvideeriti ja seakasvatuse kontrollkatsejaam koos 1,7 ha teenindusmaaga anti EPTS Aretuskeskuse bilanssi. Sigala rekonstrueerimine jätkus ja tööle pidi hakkama aretuskeskus. Olukorda raskendas asjaolu, et endine tõulava juhtkond ei jätkanud tööd uues organisatsioonis.

EPTS aretusplaanis otsustati kasutada soome landrassi tõusigu. 1992. aastast hakati Soomest importima tõukult Kehtna seemendusjaama ja hiljem tiineid nooremiseid, kelle baasil loodi puhtatõuliste soome landrasside tõufarmid Oisus ja Adaveres. Esimene töötab tänapäevani. Kehtna Riigimajandis ebaõnnestus tõufarmi loomine majandipoolse vähese huvitatuse tõttu. Sigade aretusüsteem täiustus: põlvnemisõigsust kontrolliti verefaktoritega (Maie Nuust, 1990), stressitundlikkus määrati halotaanestiga (Tarmu Vilu) ja tõufarmides testiti noorsigu kodumaise akupatariidel töötava bioloogaatoriga KM 3A (autor Mati Kuus). Samal ajal alustati ettevalmistusi aretusühitu loomiseks.

EPTS aretusühistu asutamiskoosolek toimus 10. detsembril 1992 Raplas. Moodustati põhikirja redaktsioonikomisjon. Põhikirja vastuvõtmine ja juhtorganite valimine toimus 26. jaanuaril 1993. Aretusühistu põhikirja projekti koostas ja kandis ette K. Eilart. Koosolekust võttis osa 29 loomaomanikku. Juhatusse valiti Lauri Ting, Helder Lehtmets, Asta Velleste, Edvin Kaevats, Valentina Kera, Arvo Põllumaa ja Ants Paimla. Samal päeval valiti juhatuses esimeheks L. Ting ja tegevdirektoriks võeti K. Eilart.

Registrisse kandmise järel algasid läbirääkimised Eesti Erastamisagentuuriga, et sõlmida aretuskeskuse varade väljaostmise leping. Erastamise protsessis tuli koostada äriplaan, varade loetelu, võtta investeerimis- ja tööhõivekohustused, pangagarantiid. Läbirääkimiste käigus jäi müügihinnaks 215 000 krooni. 8. oktoobril 1994 vormistati leping, mille allkirjastasid Liia Hänni (EEA), K. Eilart (aretuskeskus) ja L. Ting (aretusühistu). Algas ühistu majandustegevus. 3. oktoobril 1995 oli müügihind tasutud ja sellega kustutati ettevõtteregestrist Eesti Peekoni Tõugu Sigade Aretuskeskus.

1993. a struktuurimuutusega ELVIs koondati seakasvatuse osakonna teadurid V. Laanmäe ja M. Nuust ning mitmed zootehnik-laborandid. Mais 1993 võeti aretuskeskuse asedirektoriks tööle Raul Mölder ja veterinaarstiks Rika Mölder. Erastamisel jäid seemendusjaama kuldid

Foto 4. Sealiha uurimise labor alustas 1980. a (K. Eilart)

ning sperma tootmine ja müük EMK Aretuskeskuse haldusse. Veisearetajad polnud otseselt huvitatud sigade aretusest, v.a need ettevõtted, kes kasvasid ka tõusigu. Tulevikus nähti ette ühinemist, seda näitas Soomes tegutseva aretusorganisatsiooni FABA töökogemus.

Vabariigis tervikuna puudus valitsuse materiaalne ja moraalne toetus seakasvatusele. Sigade arv ja sealiha tootmine vähenesid pidevalt. Seda tendentsi süvendasid reliseerimiskeskkused ja madalad realiseerimishinnad, sest erastatud lihatööstused hankisid tooret teistest riikidest. Tõusigade müük oli minimaalne. Eeltoodu avaldus majandite huvitatutes sigade tõuaretuse suhtes. Eesti Lihaliidu ja Tallinna Lihatootuse initsiatiivil hakati 1994. a juurutama sigade lihakehade klassifitseerimist SEUROP-süsteemis Lembit Kivisilla ja Arne Solba eestvedamisel. Taanist osteti aparatuur, ultraheliaparaadid Ultra FOM 100 lihakehade klassifitseerimiseks lihatööstuses ja Piglog 105 lihatööstusele farmidest või taludest tapasigade kokkuostjatele.

Et SEUROP-süsteemi kasutuselevõtmisel osalesid praktilises töös Arne Põldvere ja Kalju Eilart, sai võimalikuks osta EPTS aretusühistule kümme ultraheliaparaati Piglog 105 (konsulentidele). 1994. a toimus Kehtna SKKJs konsulentidele õppus Piglog 105 kasutamise kohta. Piglog 105 kasutamine farmides karjatestil võimaldas vahetult sisestada andmed Jõudluskontrolli Keskuse andmebaasi. Kui 1995. a viidi andmetöötlus üle personaalarvutitele ja 1998. a rakendus seakasvatuse jõudlusandmete kogumise ja töötamise programm db-Planer, võis alata sigade geneetiline hindamine BLUP-loomamudelit kasutades.

1995. a oli EPTS AÜs 24 tõukarja, karjatestil hinnatust jäeti oma karja 1850 tõunoorsiga. Kehtna SKKJs hinnati 705 jäglase kaudu 43 EP ja 4 ESV tõukulti. Võrreldi erinevate meetoditega tailihasisalduse määramist (FOM 100, Piglog 105 ja ZP-meetod). Uurimistulemuste alusel arvutati vajalikud koefitsiendid. Valiti EPTS AÜ uus juhatus ja juhatuses esimeheks valiti Andres Sepp.

Soome-Eesti ühisprogrammi raames imporditi Adaveres soome landrassi kaks kultu ja kümme tiinet emist, kelle baasil loodi puhtatõuliste soome sigade farm. Et vabariigis juurutati sigade lihakehade klassifitseerimise SEUROP-süsteemi, tuli korraldada mitmeid praktilisi õppusi lihatööstustes ja seafarmides. Traditsiooniks said igakevadised seakasvatavate seminarid Adaveres, kus

Foto 5. Kalju Eilart ja Aarne Põldvere Ülenurmel (K. Eilart)

käsitleti seakasvatuse aktuaalseid probleeme Eestis. Esi-nesid ka lektorid Taanist ja Soomest, huvi oli suur ja osavõtjaid rohkesti. 25. mail 1995 toimus Tartus rahvusvaheline konverents “Kvaliteetse sealiha tootmise probleemid”.

1996. a olid Eesti seakasvatuse probleemiks söödad ja nende kvaliteet. Vähenes seafarmide ja sigade arv, mis otseselt kajastus ka tõuaretuses. Kehtna SKKJs hinnati 340 järglase alusel 35 EL ja 3 ESV tõukulti. EPTS AÜ 18st tõufarmist 9 sisestas vahetult karjatesti andmed Jõudluskontrolli Keskusele (JKK). Jõudluse suhteline aretusväärtus (J_SAV) oli 20 kuldil 106,1 ja 552 põhikarjaremisel 104,9 ning 360 oma karja noorseal 109,4.

Aretuse suund oli õige. Koostöös Eesti Mustakirju Karja Aretusühistuga (EMK AÜ) toodeti ja müüdi 7205 doosi kuldipermat. 1996. a eksporditi tõusigu Leetu (EL 17 emist ja 8 kultu) ja Venemaale (EL 20 emist ja 2 kultu) ning vabariigis müüdi 215 tõunoorsiga. Rakvere Lihatootmises hinnati 619 kontroll- ja katsesea lihakeha, keskmine tailihasisaldus oli 54,6% ja lihakeha mass 68,8 kg. Ühe lihakeha eest maksti ainult 1481.70 krooni.

1996. a likvideeris EPMÜ Loomakasvatuseinstituut (LKI) seakasvatuse osakonna Kehtnas ja lõpetas töölepingud viie töötajaga, sh nelja teaduriga. LKI-l lakkas olemast aastaid eksisteerinud seakasvatuse katsejaam, Kehtnas jäi alles kontrolljaam, kus jätkus kontrollnuum, ja sigala üksikuid seksioone hakati sisustama emiste pidamiseks, et korraldada katseid söodatootjatele.

1997–1998 jätkati kontrollnuuma, toimusid Adavere õppepäevad, toodeti ja müüdi kultide spermat. 1997. a oli K. Eilart loomarümpade klassifitseerimise töörühma liikmena Taanis õppimas EL nõuetele vastavat searümpade klassifitseerimist. EL tõuaretuse abiraha eest avanes võimalus osta tõusigu ja muud tõumaterjali EL liikmesriikidest. Veterinaarsest olukorrast tulenevalt oli ainus võimalus tõusigu osta Austriast. Mati Nautras, Rein Tuhern ja Kalju Eilart tutvusid 1997. a detsembris Austria seakasvatusega, et saada ülevaadet võimalikust tõusigade ja kuldiperma importimisest Eestisse. Mitmeid probleeme lahendades imporditi Austriast tõumaterjali sigade ristamisprogrammi täitmiseks.

EPTS AÜ alustas 1998. a märtsis liitumisläbirääkimisi EMK AÜga. Pärast põhikirja ja vastavate protseduuri-reeglite vastuvõtmist jõustus ühinemine 30. oktoobril 1998. a. Ettevõtte nimeks sai Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu. Liitumisjärgselt pöörati enam tähelepanu sigade kunstlikule seemendusele. Selleks korraldati seemendajatele kahepäevane kursus. Teooriat lugesid Mihkel Jalakas ja Enel Niin ning praktilise õppuse viis läbi Aivo Hakmann. Seemendaja kutsetunnistuse sai 26 inimest.

1999. a realiseeriti 1042 kontroll- ja katsesiga. Keskmise lihakeha mass oli 70,8 kg ja tailihasisaldus 55,1%. Sel aastal oli järjekordne madalseis Eesti seakasvatuses – sigade realiseerimisega oli raskusi ja kokkuostuhinnad olid väga madalad. 1 kg sealiha tootmine andis seakasvatavale keskmiselt 4 kr kahjumit. Seakasvatuse katsejaama kahjumi kattis osaliselt tõuaretuse toetusraha. Siit järeldus, et seakasvatuse kontrollkatsejaam peaks olema riiklik nagu enamikus arenenud seakasvatusega riikides.

2000. a toimus sigade kontrollnuum vastavalt ETS AÜga sõlmitud lepingule. 329 järglase alusel hinnati 44 tõukulti, sh üheksa kultu pärines Kehtna ja kolm kultu Tartu Seemendusjaamast. Kehtna Seemendusjaamas oli 16 väärtuslikku tõukulti ning kultide spermat ostsid 22 majandit ja 88 talunikku. Esmakordselt tunnustas seemendusjaama kulte kaheksaliikmeline komisjon. Eesti aktiivsete kultide keskmine J_SAV oli 105. Kehtna KSJs oli J_SAV kultidel järgmine: 120 ja enam neljal kuldil; 115–119 viiel kuldil; 110–114 kahel kuldil; 105–109 kolmel kuldil ja alla 105 oli kahel kuldil. Komisjon soovitas aretuses aktiivselt kasutada kaheksa kuldil spermat ning teiste kultide spermat nii aretuses kui ka tarbesigade tootmiseks ristamisel.

2001. a oli Kehtna seakasvatuse kontrollkatsejaama likvideerimise aasta. Vabariigi vahetunud valitsuste otsustega lõpetati tõusigade järglaste järgi hindamine, sest ETS AÜ ei sõlminud enam uusi lepinguid.

27. juulil 2001. aastal lõpetasid viimased kontrollrühmad Kehtna seakasvatuse kontrollkatsejaamas kontrollnuuma. 36 järglase alusel sai lõpphinnangu 12 tõukulti. 24. mail 2001. a oli seakasvatuse kontrollkatsejaamas riiklik komisjon (Katrin Reili, Hüllä Liiv ja Tanel Bulitko), kes kontrollis riigieelarveliste vahendite kasutamist. Komisjoni otsus oli lõpetada sigade kontrollnuum Kehtnas ja kultide pidamine Kehtna seemendusjaamas. Sellele eelnes ETKÜ juhatus (Tanel Bulitko, Valli Tõrra, Aarne Meier) otsus 30. märtsist 2001. a – sulgeda kultide sperma tootmine, et kiirendada veiste seemendusjaamale eurolitsentsi saamist. Kõik toimus ootamatult kiiresti. Kõik kõrge aretusväärtusega tõukuldid viidi Kehtna seemendusjaamast lihatööstusse.

Eesti oli saanud tõusigade eksportijast importijaks riigiks ning sealiha tootmine vähenes kolm korda, kattes vabariigi sealiha omatarbest kaks kolmandikku. Selleni on viinud vabariigi põllumajanduspoliitika

L A M B A D

Lambakasvatajate seltsi juhatuse külaskäik Pärnumaale

Dots Peep Piirsalu
ELaKSi juhatuse liige

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Seltsi (ELaKS) juhatuse liikmed külastasid 7. veebruaril 2007. a Anneli Ärmpalu-Idvandi palvel Pärnumaal Tõstamaa piirkonnas Kihnust pärit lambakarjasid.

Ärmpalu-Idvandi lambafarm asub Tõhelas. Lambaid peeti uues kaasaegses lambafarmis. Kihnu lammaste kasvatamist alustati 2001. a, kui osteti üks utt ja kaks talle. Edasi on karja suurendatud oma karja ja Kihnust ostetud lammastega. Karjas on sündinud juba viis põlvkonda Kihnu põlvnemisega lambaid.

Praegu on karjas 39 utte ja üks jää, kes pärinevad Kihnust, ning ligikaudu 50 vastsündinud talle. Enamik farmis sündinud Kihnu päritolu talleid sünnivad mustadena, kellel on valged märgised laubal, näol ja jalgadel. Omaniku sõnul muutub must värvus halliks, kui lambad saavad 1,5 aasta vanuseks. Karjas oli ka valge ja halli villaga Kihnu lambaid.

Lisaks Kihnust pärit lammastele on karjas ligikaudu 50 eesti tumedapealist utte, kes on ristandid kas suffolki, eesti tumedapealiste või ka Kihnust pärit jääradega.

Kohapeal kaalusime Kihnu lamba jäära (inv nr 531320), kelle kehamass oli 45 kg ning saba pikkus 18 cm. Utt Veenus (inv nr 415750) kaalus 40 kg, saba pikkus oli 20 cm.

Uurisime ka Kihnu pigmenteerud villaga maalammaste villa struktuuri, kus olid eristatavad peened lühikesed alusvillkarvad ja jämedad pikad pealisvillkarvad. Käega katsudes oli vill pehme. Lambaid põetakse 2–3 korda aastas. Villajõudlus olevat Kihnu maalammastel keskmiselt 1,5–2 kg, kuid mõnel pügamiskorral võib mõni lammas anda vaid 0,6 kg pehmet villa.

Foto 1. Anneli Ärmpalu-Idvand oma hoolealustega (P. Piirsalu)

Omaniku sõnul on tallede sünnimass 2,5–3,5 kg (0,9–4,0 kg), seega on nad tunduvalt väiksemad kui samas karjas olevad eesti tumedapealised lambad.

Kihnu lambad olid fenotüübilt eesti tumedapealistest ja eesti valgepealistest lammastest erinevad, eelkõige väiksema kasvu ja villa poolest.

ELaKSi juhatuse liikmed tutvusid karja algdokumentidega, Kihnu lammaste kohta olid eraldi ute ja jäära kaardid. Anneli Ärmpalu-Idvand tutvustas kirjandusallikate materjale, kus oli eesti maalammaste ajalooline, samuti tema enda ja teiste poolt koostatud maalammaste tänapäevane kirjeldus. Tutvustati ajaloolisi fotosid, näiteks Vorbuselt 19. saj lõpust, kus olid musta villaga lambad, kellel peal ja näol valged märgised.

2006. aastal võeti vereproovid UNESCO poolt finantseeritud geeniuuringute projekti tarvis 28-lt Kihnu põlvnemisega lambalt.

Inga Ilvese lambafarmis on lambaid peetud kaks aastat, sest põhitööks on talu taastamine. Lambakarja soovitakse suurendada. Farmis oli 12 erineva põlvnemisega utte, keda peetakse väikeses hoones, mille ümber on karjaaedik, kuhu lambad ka talvel pääsevad.

Karjas oli Kihnu põlvnemisega lambaid, kes osteti Ärmpalu-Idvandi karjast, aga ka eesti tumedapealise ja eesti valgepealise tõutüübiga lambaid. 2006. a geeniuuringusse võeti nelja lamba vereproovid, kellest kaks osutusid nn P-populatsiooni lammasteks. Kasutatud on Ärmpalu-Idvandi karjast pärit jäära Villet.

Kairi Leerimaa lambafarmis peetakse lambaid alates 2001. aastast, mil osteti kaks valge villaga lammast Kihnust. Sama põlvnemisega lambaid on juurde toodud nii Kihnust kui Ärmpalu-Idvandi karjast. Kasutatakse kahte jäära – Johannest ja Marti.

Enamik Kihnu põlvnemisega uttedest olid musta värvi villaga, peal ja näol olid neil valged märgised. Vill oli viisuaalsel vaatlusel ühtlik, alusvill ja pealisvill ei eristunud.

Foto 2. Kihnu lambad koos eesti valgepealistega (P. Piirsalu)

2006. a geeniuuringusse võeti karjast üheksalt lambalt vereproov, nendest seitse osutusid P-populatsiooni kuuluvateks, üks eesti tumedapealiseks ja üks eesti valgepealiseks lambaks. Karjas oli 15–20 utte.

Pärast kolme farmi külastamist toimus diskussioon ELaKS juhatuse liikmete ja lambakasvatavate vahel. Juhatuse liikmed avaldasid arvamust, et praktiliselt kõik nn maalambad olid Kihnu saare põlvnemisega. Kihnu saar on aga olnud ajalooliselt omanäoliste traditsioonidega, kus on säilitatud nii oma kultuur kui ka Kihnu lammast.

Kahtlemata on Kihnu lambad olnud suuremas isolatsioonis kui mis tahes teiste lammaste populatsioonid Saa-

remaal, Hiiumaal, Läänemaal või mujal Eesti mandril. Seetõttu tegid juhatuse liikmed lambakasvatavatele ettepaneku hakata kujunenud populatsiooni kutsuma kihnu lammasteks või kihnu maalammasteks. Lambakasvatavad olid arvamusel, et nii Saaremaa kui Hiiumaa nn maalammastega on segased lood, sest need karjad on olnud tihe-
das seoses Eesti kultuurtõugudega.

Juhatuse liikmete ja lambaomanike diskussiooni käigus jõuti seisukohale, et Kihnu maalammaste omanikud tulevad ELaKS liikmeks kas üksikliikmetena või moodustavad Kihnu maalammaste sektsiooni ja liituvad selle ühendusena.

L I N N U D

40 aastat kaasaegset munakanade jõudluskontrolli Kehtnas

Pm-mag Külli Vikat
katsejaama teadur 1992–2000

Esimene kanade munajõudluse kontroll (test) viidi läbi Inglismaal 1897. a, kus oli 7 osavõtjat ja 4 kana rühmas. Kontroll kestis kolm kuud. Selliseid munemisteste e-võistlusi hakati korraldama igal pool. Iga kanakasvatava valis oma karjast 5–6 parimat kana ja saatis nad võistlusmajandisse.

Eestis töötas kontrollkanala Kehtnas 1926.–1939. a. Kontrollkanalas oli igast 6–9 paremast kanakasvandusest 5 kana. 1938/39. a osales munemisevõistluses 9 kanakasvandust kokku 45 kanaga, keskmine munatoodang oli 216,9 muna (199,2 kuni 245,0).

Esimene juhusliku valiku alusel määratud kanade munatoodangu jõudluskatse viidi läbi 1947. a Californias. Nüüd kasutatakse seda meetodikat pidevalt täiendades kogu maailmas.

Kontrolljaamade peamiseks ülesandeks oli aidata tarbijakonnal orienteeruda maailmaturul suure arvu kanaliinide ja -krosside hulgas. Kanade jõudluskontroll peab toimuma erapooletus kohas kontrollkatsejaamas. Võrreldavaid rühmi tuleb kontrollida võrdsetes ja kaasaja nõuetele

vastavates tingimustes. Jõudlusomadustest hinnatakse kõiki majanduslikult tähtsaid omadusi, k.a muna kvaliteet.

Eesti Vabariigis alustati munatootmise suunas aretatavate ning sissetoodud kanaliinide ja nende krosside jõudluskontrolli (sealhulgas ka munade kvaliteedi näitajad) Kehtna NSTs Kehtna Linnude Kontrollkatsejaamas (Kehtna LK) 1966. aastal.

Kontrollmaterjal on suures osas pärinenud Eesti aretusa ja paljundusfarmidest – Kurtna Linnukasvatuse Katsejaamast (Kurtna LK), Sakala ja Järlepa Tõulinnukasvandusest (Sakala ja Järlepa TK), Tallinna Näidislinnubabrik-sovhoosist (Tallinna NLVS), Roela sovhoosist jm.

Esimesed kontrollrühmad Soomest toodi Kehtnasse 1976/77. kontrollaastaks. Jõudluskontrollis on osalenud ka Moskva oblasti, Valgevene NSV ja Leedu NSV munakanad, samuti välisriigid ja -firmad alates 1984/85. kontrollaastast – Hollandi Euribrid, Soome Mäkela, Lõuna-Soome Haavisto Aretuskeskus, Saksamaa Lohmann, USA ISA Babcock, Norra Nor-brid, Tšehhi Dominant ja Prantsusmaa ISA Babcock.

Kontrollrühmad valis välja ja määras kindlaks Eesti linnude tõuaretuse nõukogu juhatus koos Eesti Linnukas-

Foto 1. Kehtna linnude kontrollkatsejaam

(K. Vikat)

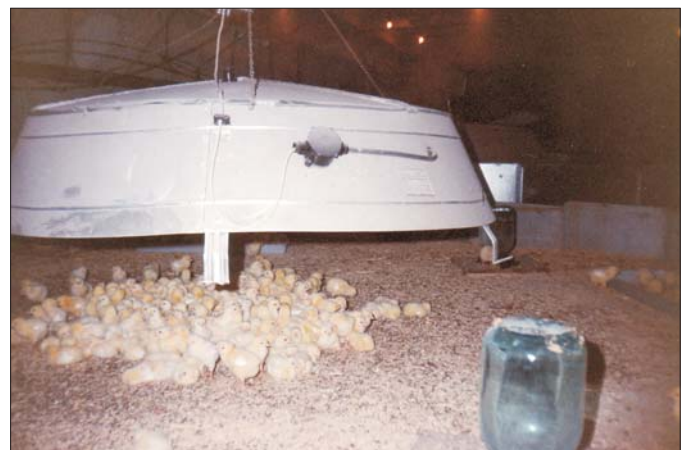

Foto 2. Tibud „võõrasema“ all

(K. Vikat)

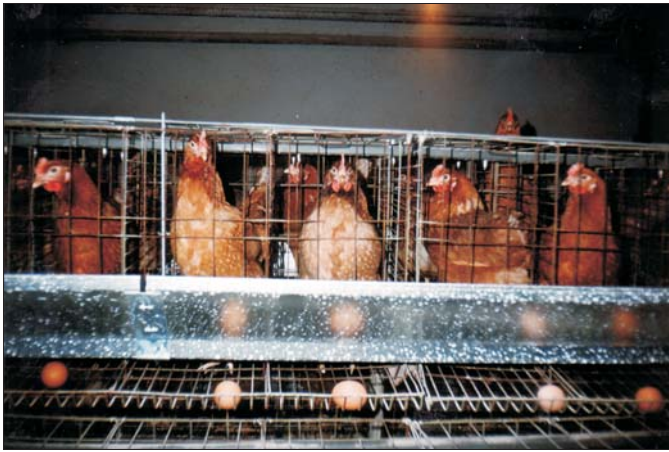

Foto 3. Kontrollkanad individuaalpuuris (K. Vikat)

vatusse Valitsuse ja Eesti Loomakasvatuse Instituudi linnukasvatuse osakonna töötajatega.

Koorunud tibudel määrati sugupool, kusjuures juhusliku valiku alusel üleskasvatamiseks võetud kanatibud märgistati vastavalt päritolule varbalestade sälkimise või mulgustamisega. Tibud kasvatati üles võrdsetes söötmiss- ja pidamistingimustes – põrandal sügavallapanul, akende ja jooksuaiaaga tibulas ning loodusliku valguse tingimustes. 1974. a valmis uus kontrollkanala koos akendeta tibulaga. 120–130 päeva vanuses viidi noorkanad kanalasse ja moodustati juhusliku valiku alusel vastavalt põlvnemisele kontrollrühmad kahes või kolmes korduses, põhiliselt 50 kana korduses, kokku 100 või 150 kana kontrollrühmas. 1988/89. kontrollaastast moodustati kontrollrühmad neljas korduses, seega 200 kana rühmas.

Kanade munajõudluse kontrolli alustati enamasti 140 päeva vanuste kanadega ja lõpetati nende 475 või 504 päeva vanuseks saamisel. Arvestust peeti 4nädalaste (28 päeva) perioodide kaupa, kokku 12 või 13 perioodi.

Kanu peeti võrdsetes söötmiss- ja pidamistingimustes. Nii tibusid kui kanu söödeti segajõusöödaga isu järgi. Kanad kasvatati 1974. aastani sügavallapanul akendega lindla sulgudes ja loodusliku valguspäeva tingimustes. Sügis- ja talvekuudel kasutati siiski elektrivalgust, nii et valguspäev kestis 14–15 tundi. Alates 1974. a peetakse kanu akendeta lindlas individuaalpuurides, kusjuures valguspäeva pikendati järk-järgult 10st kuni 16 tunnini.

Kanade munajõudluse kontrollis uuriti munade viljastatust, tibude kooruvust, tibude ja noorkanade säilivust, kanade kehamassi, suguküpsusiga, munatoodangut, muna keskmist massi, söödakulu, munade kvaliteeti (munamass, tihedus või koore paksus, munakuju indeks, muna-valge ja rebu indeks, munavalge ja rebu masside suhe). Kokkuvõtlikult iseloomustab muna kvaliteeti nn Haughi ühik, kuid seda näitajat kasutatakse rohkem haudemunade puhul.

Tabel 1. Kehtna LKs munakanade katsetes osalenud majandite ning krosside ja liinide arv

Aasta	A*	B*	Aasta	A	B
1966/67	3	10	1982/83	3	5
1967/68	3	12	1983/84	6	11
1968/69	3	11	1984/85	11	17
1969/70	3	13	1985/86	4	10
1970/71	5	13	1986/87	2	10
1971/72	6	10	1988/89	3	4
1972/73	7	11	1989/91	5	11
1973/74	7	11	1991/92	5	9
1974/75	7	18	1992/93	4	1
1975/76	7	20	1993/94	4	8
1976/77	7	20	1995/96	5	10
1977/78	11	19	1996/97	8	11
1978/79	6	14	1997/98	6	9
1979/80	9	15	1998/99	4	6
1980/81	10	15	1999/00	4	8
1981/82	5	14	Kokku	166	355

A* – majandeid/firmasid/riike; B* – tõuge/krosse/liine.

1966. a kuni 2000. a munakanade konkurssidel osalenud majandite ja kanakrosside ning -liinide arvulisest koosseisust annab ülevaate tabel 1.

Munakanade jõudluskontrolli läbiviijateks Kehtnas olid:

1966.–1986., 1990.–1993. a pm-knd Leida Laanmäe, 1986.–1990. a Merike Tootsi, 1992.–2000. a pm-mag Külli Vikat.

S Ö Ö T M I N E

Vasikate energia- ja proteiinivajadus esimestel elukuudel

Pm-knd Helgi Kaldmäe
EMÜ veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituut

Vasikad vajavad söödaenergiat ja teisi toitefaktoreid elatuseks, kasvuks ning arenguks vastavalt kehamassile,

vanusele ja planeeritud massi-iibele. Nagu täiskasvanud loomade puhul, nii eristatakse ka vasikate söötmisel elatus- ja tootmistarvet, mis küll praktilistes normides summeeritakse, näidates sealjuures ära vastava juurdekasvu suuruse.

Elatus- ja tootmistarve määratakse vasikate ainevahetuse ja keha *resp.* juurdekasvu koostise põhjal. Selleks otsustatakse korraldatakse erivanuste vasikatega söötmis- ja bilansikatseid.

Tabel 1. Proteiini ja energia söömus ning deponeering kudedesse ja katsevasikate massi-iive (Bartlett, 2001)

Näitajad / piimavalgu	Proteiinisaldus täispiimaasendaja kuivaines			
	140 g/kg	180 g/kg	220 g/kg	260 g/kg
söömusetase				
Proteiini söömus kg/p				
13 g/1 kg kehamass	0,089	0,119	0,150	0,162
18 g/1 kg kehamass	0,138	0,175	0,214	0,245
Metaboliseeriva energia söömus MJ/p				
13 g/1 kg kehamass	11,87	12,28	12,88	12,47
18 g/1 kg kehamass	19,38	18,04	18,41	18,89
Keskmise massi-iive kg/p				
13 g/1 kg kehamass	0,251	0,306	0,409	0,360
18 g/1 kg kehamass	0,509	0,561	0,690	0,703
Proteiini deponeering kudedes, kg				
13 g/1 kg kehamass	0,90	1,28	2,09	1,85
18 g/1 kg kehamass	2,09	2,61	3,59	3,96
Rasva deponeering kudedes kg				
13 g/1 kg kehamass	1,87	1,47	1,54	1,13
18 g/1 kg kehamass	3,69	3,32	2,98	2,80

Tabel 2. Täispiimaasendaja koostise mõju söömusele, kasvule ja keha koostisele (Tikofsky jt, 2001)

Näitajad	Täispiimaasendaja koostis		
	Vähe rasva	Keskmiselt rasva	Palju rasva
Kogu energia MJ/kg KA	19,33	21,3	24,14
Proteiin g/kg	235,4	248,0	270,0
Rasv g/kg	147,9	216,2	306,2
Laktoos g/kg	552,9	466,9	353,6
Söömus ja massi-iive			
Vasikate arv	8	8	8
Katse kestus päevades	54,6	56,1	55,1
Kuivaine söömus kg	55,2 ^x	52,8 ^{xy}	46,8 ^y
Kogu energia söömus MJ	1077,8	1124,7	1130,9
Proteiini söömus kg	13,0	13,1	12,6
Rasva söömus kg	8,16 ^x	11,41 ^y	14,33 ^z
Keskmine massi-iive kg/p	0,61	0,61	0,65
Keha proteiini massi-iive kg	5,77	5,70	6,08
Keha rasva massi-iive kg	3,88 ^x	5,11 ^{xy}	6,12 ^z
Keha energia massi-iive MJ	281,58 ^x	308,36 ^{xy}	358,15 ^z

x – P<0,05; y – P<0,01; z – P<0,001.

Tabel 3. Energiavajadus elatuseks sõltuvalt keskkonna temperatuurist kuni 21 päeva vanustel vasikatel (Amburgh ja Drackley, 2005)

Temp °C	15	10	5	0	-5	-10	-15
Kehamass kg	Metaboliseeruvat energiat MJ/p						
30	5,4	7,2	8,1	9,0	9,6	10,8	11,6
40	6,9	8,5	9,4	10,3	11,2	12,1	12,9
50	7,9	9,7	10,6	11,5	12,4	13,3	14,2
60	9,1	10,8	11,7	12,6	13,5	14,4	15,3
70	10,2	12,0	12,8	13,7	14,6	15,5	16,4

15 °C on vasikale madalaim kriitiline temperatuur.

Tabel 4. Vasikate summaarsed energia- (ME) ja proteiini- (MP) tarbenormid sõltuvalt massi-iibest (NRC, 2001)

Kehamass kg	Massi-iive g	K-aine söömus kg	ME MJ	MP G*
50	0	0,70	9,0	40
	400	1,13	14,7	151
	500	1,27	16,5	179
	600	1,86	18,3	207
60	0	0,80	10,3	46
	400	1,26	16,4	156
	500	1,41	18,3	185
	600	1,56	20,2	213
	700	1,71	22,2	241
70	0	0,90	11,6	51
	400	1,39	18,0	163
	500	1,54	20,0	191
	600	1,70	22,3	219
80	0	0,99	12,9	57
	400	1,51	19,6	168
	500	1,66	21,6	196
	600	1,83	23,8	225
	700	2,00	26,0	253
90	0	1,16	14,0	62
	600	2,09	25,4	231
	700	2,28	27,7	260
	800	2,48	30,1	288
100	0	1,25	15,2	68
	600	2,22	27,0	237
	700	2,42	29,4	265
	800	2,63	31,9	294
	900	2,84	34,4	323

* MP, mis vasikatele arvutatakse järgmiselt

$$(g/p) = 6,25 [1/BV (E + G + M \times D) - M \times D],$$

kus BV on bioloogiline väärtus, E – endogeenne uriinilämmastik, G – lämmastik söödast, M – ainevahetuse fekaalne lämmastik, D – kuivaine.

Kasvava vasika vajaduste katmisel on ülitähtsal kohal kasutatavad söödakomponendid, sööda kogused, kliima muutused, võõrutusiga, vatsa areng ja tervis. Ajalooliselt on selle kohta olemas teadmised, kuid siiski tehakse uurimisi, et kontrollida ja täiustada toitefaktorite tarbenorme.

Arvestades mäletsejate erisugust funktsiooni, manipuleeritakse sageli vasika söödaratsiooniga, söömuse tase ja energiaallikatega.

Diaz jt (2001) viisid läbi katsed kontrollimaks vasikate energia- ja proteiinitarbe katmist ning ühtlasi seni kasutatud NRC 1989 (DAIRY) ja NRC (Nutrient Requirements of Cattle) 1996 (BEEF) norme esimestel elukuudel. Katsesse võeti 60 holsteini tõugu vasikat. Kuus vasikat tapeti sündimise päeval, et määrata keha koostis, mis jäi baasiks edaspidiste muutuste võrdlemisel. Viiskümmend neli vasikat jaotati kolme analoogsesse rühma.

Vasikate söötmiseks kasutati piimaasendajat, mis sisaldas 30% proteiini ja 20% rasva kuivaines, kusjuures proteiin koosnes ainult piimavalgust. Eesmärgiks oli katses kasutada ratsiooni, milles proteiin ei ole limiteerivaks toitaineks. Söötmistase arvestati vastavalt massi-iibele. Vasikate massi-iibeks esimeses rühmas planeeriti 500, teises 950 ja kolmandas rühmas 1400 g/p. Kuus vasikat igast rühmast tapeti ning määrati energia-, proteiini-, toorrasva- ja toortuhasisaldus vastavalt 65, 85 ja 105 kg kehakaalu juures. Katsevasikad kasvasid päevas 560, 973 ja 1100 g ning nende kehasse deponeeriti proteiini vastavalt 140 ja rasva 44 esimeses, 204 ja 154 teises ning 247 ja 161 g/p kolmandas rühmas. Katsetulemused näitasid, et kasutatud 1989. aasta piimavasikate ning 1996. aasta lihavasikate NRC toitefaktorite normid ei vasta täielikult vasikate prognoositud kehamassile.

Tikofsky jt (2001) uurisid rasva ja süsivesikute kui energiaallika mõju vasikate keha koostisele ja massi-iibele. Katsevariantideks olid kolm erineva koostisega täispiimaasendajat (väikese rasva- ja suure laktoosi-, keskmise rasva- ja laktoosi- ning suure rasva- ja väikese laktoosisaldusega). Kuivaine söömuseks arvestati 1,0 MJ 1 kg ainevahetusmassi kohta. Katsetulemused on toodud tabelis 2. Tuleb märkida, et vasikate massi-iivet ei mõjutanud ratsiooni rasva ja süsivesikute suhte muutused ega rasvasisaldus.

Energiaallikas, eeskätt ratsiooni rasvasisalduse suurendamine, mõjutab keha koostist, suurendades keharasva deponeerimist.

Tuleb märkida, et energia söömus suurendab söödaproteiini bioloogilist väärtust.

Davis ja Drackley (1998) järeldavad, et piimavasika metaboliseeruva energia elatustarbeks on 0,39–0,47 MJ 1 kg ainevahetusmassi kohta päevas. Arvestamata piimavasikate pidamise temperatuuritingimusi, loetakse elatusseks vajaliku metaboliseeruva energia tarbeks 0,42 MJ/kg^{0,75} päevas. Keskkonna temperatuur alla 15 °C ja üle 25 °C, haigused ja stress suurendavad energiatarvet. Elatusenergiatarbe muutusi sõltuvalt keskkonna temperatuurist näitavad tabeli 3 andmed.

NRC (2001) kalkuleeritud energia- ja proteiinitarbenorme on soovitatav kasutada nii piima- kui ka lihavasikate kasvatamisel esimestel elukuudel. Vasikate söötmisel on soovitatav arvestada ka keskkonnatingimusi.

Kirjandusallikad on autori käes.

R I I K

Tõuaretusinspektsiooni osa põllumajandusloomade aretuses

Kaija Uuskam

VTA põllumajandusloomade aretuse ja turukorralduse osakonna juhataja

Tõuaretusinspektsioon loodi 1992. a riigiasutusena, ühendades kõik riiklikud tõulavad. Kohe asuti ette valmistama erastamist ja ühistuliste aretusorganisatsioonide taastamist. Loomaomanikud taasasutasid tõuraamatuühistutena aretusühistud ja -seltsid. Ühistud erastasid kunstliku seemenduse jaamad ja sigade kontrollkatsejaama. Inspektsioon tegutses nii korraldava kui kontrolliva asutusena, pidevalt vähendades korraldavat funktsiooni. Alustati 62 töötajaga, funktsioonide muutumisel korraldavast kontrollivaks jäi töötajaid alla 20.

Inspektsiooni alluvusse anti tolleaegse ELVI veiste jõudluskontrolliga tegelevad struktuurid, mille baasil

Foto 1. Tiina Vares, Agu Kõöp, Olev Saveli, Rein Tuhern ja Helgi Tennisson ETLi koosolekul (O. Saveli)

Foto 2. VTA asedirektor Katrin Reili koos Aavo Möldriga Ülenurmel 2006. a võitjakarikat üle andmas (O. Saveli)

moodustati Jõudluskontrolli Keskus. Eesti hakkas osalema INTERBULLi rahvusvahelises veiste geneetilise hindamise süsteemis. Käivitus sigade jõudluskontrolli süsteem.

Loodud korrektsete andmebaasidega ja kompetentse ning teotahtelise personaliga oli võimalik asutada Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Keskus (PRIK) ning asuda välja arendama EL nõuetele vastavat makseagentuuri.

Jõudluskontrolli Keskusest moodustatud PRIK anti 1998. a põllumajandusministeeriumi otsealluvusse.

Tõuaretusinspeksiooni eestvedamisel töötati välja tõuaretuse seadusandlik baas, milleks oli põllumajandusloomade tõuaretuse seadus, mis võeti vastu 24. mail 1995. a ja muudeti 9. detsembril 1997. a. Seaduse muutmisel arvestati EL direktiividega. Seadusest tulenevalt koostati ja kinnitati põllumajandusministri määrustega 23 tõuaretuseeskirja.

Pärast seaduse vastuvõtmist jäi Tõuaretusinspeksiooni peamiseks ülesandeks tõuaretusalase tegevuse kontrollimine riigis.

Riigieelarvest on toetatud tõuaretust taasiseseisvuse algusest alates. Riigi toetus tõuaretusele on olnud 10–15 miljonit krooni aastas. Eelarveraha ja välisriikide abiga oli võimalik veiste jõudluskontroll viia kaasaja tasemele.

Üleminekuperioodil säilisid ja arenesid organisatsioonilised struktuurid koos andmebaasidega. Võimalus osta kõrge aretusväärtusega tõumaterjali riigi toetusel andis eelduse piimatoodangu suurenemisele ning sealiha kvaliteedi paranemisele.

Tõuaretusinspeksiooni ja selle peadirektori Agu Kõobi, kes veebruaris tähistas 70. sünnipäeva, juhtimisel viidi Eesti tõuaretusorganisatsioon kümne aasta jooksul Euroopa tasemele ning valmistati ette uus etapp tõuaretuse järelevalve süsteemis.

Jaanuaris 2003 reorganiseeriti Tõuaretusinspeksioon ning liideti Veterinaar- ja Toiduametiga. Kõige selle aluseks oli põllumajandusministeeriumi veterinaar- ja toiduosakonna ning Tõuaretusinspeksiooni koostöös ettevalmistatud uus põllumajandusloomade aretuse seadus, mis

võeti vastu 6. novembril 2002 ning mis andis aretuse järelevalve kohustuse Veterinaar- ja Toiduametile alates 1. jaanuarist 2003. a.

Uus põllumajandusloomade aretuse seadus oli vajalik selleks, et vähendada riigi osalust aretustegevuses ning anda rohkem otsustusõigust eraõiguslikele aretusühingutele. Seega vähenes tunduvalt põllumajandusministri poolt kinnitatavate tõuaretuseeskirjade maht. Aretusprogrammidest tuleneva korra koostamise kohustus ning õigus on nüüd aretusorganisatsioonidel.

Uus seadus tõi 2003. a ka muudatuse aretustoetuse administreerimisel, mida nüüd teeb PRIA. Toetust maksatakse Veterinaar- ja Toiduameti poolt tunnustatud aretusorganisatsioonidele tõuraamatu või aretusregistri pidamise, jõudluskontrolli läbiviimise ja ohustatud tõu säilitamise eest.

1. maist 2004 ühines Eesti Euroopa Liiduga, mis tõi ühtlasi kaasa kohustuse järgida põllumajandusloomade aretuse alaseid otsekohalduvaid Euroopa Komisjoni otsuseid ning võimaluse osaleda EL õigusloome protsessis. Ühtlasi muutis põllumajandusministeeriumi veterinaar- ja toiduosakond põllumajandusloomade aretuse seadust, et see vastaks täielikult EL direktiividele.

Veterinaar- ja Toiduameti **põllumajandusloomade aretuse ja turukorralduse osakonna** pädevuses on aretuse järelevalve ja aretusorganisatsioonide tunnustamine, bioloogilise mitmekesisuse ja geneetiliste ressursside säilitamise korraldamine.

Põllumajandusloomade aretuse büroo ülesanne on järelevalve vastavat valdkonda reguleerivatest nii Eesti kui Euroopa Liidu otsekohalduvatest õigusaktidest tulenevate nõuete täitmise üle tunnustatud aretusühingu, jõudluskontrolli läbiviija, ohustatud tõu säilitaja ja loomaomaniku juures, samuti aretusprogrammide täitmise üle.

Geneetiliste ressursside büroo ülesandeks on bioloogilise mitmekesisuse ja geneetiliste ressursside säilitamise korraldamine, ohustatud tõugude säilitusprogrammide täitmise järelevalve, ohustatud tõugu loomade toetuse taotluste kontrollimine.

15. veebruari 2007. a seisuga on Eestis aretustegevuseks tunnustus järgmistel aretusorganisatsioonidel:

- Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu
- Eesti Maakarja Kasvatajate Selts
- Eesti Tõusigade Aretusühistu
- Eesti Hobusekasvatajate Selts
- Eesti Sporthobuste Kasvatajate Selts
- Eesti Hobuse Kaitse Ühing
- Eesti Traavliliit
- Eesti Lambakasvatajate Selts
- Eesti Linnukasvatajate Selts
- Jõudluskontrolli Keskus

Informatsioon kehtivate EL ja Eesti õigusaktide kohta, mis puudutavad põllumajandusloomade aretust, on kättesaadav Veterinaar- ja Toiduameti koduleheküljel aadressil: www.vet.agri.ee.

K R O O N I K A

Kehtna koolid ja teadusasutused läbi aastakümnete

Heik Past

Kehtna sovhoostehnikumi peaagronoom 1970–1977, direktori asetäitja 1979–1991

Kehtna nimi on Eestimaal üldtuntud. Aastakümneid on siin antud põllumajanduslikku haridust ning tehtud teaduslikku uurimistööd. Käesolev artikkel püüab anda ülevaate Kehtnas tegutsenud õppeasutustest ning siin töötanud teadlastest ja nende uurimistöödest aastatel 1925–1992.

Kehtna põllumajanduslike õppeasutuste arv nimetatud ajavahemikul küünib paarikümneni, õppetase täienduskursustest kõrgkoolini. 1925. aastal avati Põllutööministeeriumi alluvuses Kehtna Tütarlaste Põllutöö ja Maja- pidamise kool, mis 1931. aastal reorganiseeriti Kehtna Kõrgemaks Kodumajanduskooliks. Direktoriks määrati agronoomiharidusega Aleksander Arak, kes töötas sellel ametikohal 1925–1937. Kooli eesmärgiks oli anda mitmekülgeid teadmisi ja kogemusi talumajapidamise korraldamiseks, valmistada ette õpetajaid põllutöökoolidele ja kodundusala nõuandjaid. Koolil oli kolm osakonda: kodundus, kodutööstus ja aiandus ning töötasid lühema õppeajaga eriklassid. 1937–1941 juhtis kooli Villem Sõerd.

Sõja-aastatel töötasid Kehtnas direktor Artur Tarniku juhtimisel Kehtna Kodunduskeskkooli (1932–1944) kõrval Kehtna Kodumajanduse Instituut (1942–1947) ja Kehtna Kodumajanduse Tehnikum (1944–1947). 1942–1944 eksisteerinud Kehtna Aiandusinstituudi direktoriks oli kauaaegne kodumajanduskoolide õpetaja, puuviljandusteadlane ja sordiaretaja põllumajandusdoktor Aleksander Siimon. Kodumajanduse suunitlusega õppeasutused töötasid kuni 1947. aastani. Nendes koolides on hariduse saanud paljud vabariigis tuntud toitlustus-, kodu-

käsitöö-, haljastus- ja aiandusspetsialistid, pedagoogid ning kodukultuuri viljelejad.

Nõukogude võim esitas haridusele uued nõuded. Kodumajanduskoolide likvideerimisel moodustati 1946. aastal nooremagronoomi kvalifikatsiooni andnud Kehtna Põllumajanduse Tehnikum, mis 1948. aastal viidi üle Ravilasse. Tehnikumi kõrval töötas Traktorijaamade Juhatajate Kool (1947–1948).

Põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine vajas vastava kaadri ettevalmistamist, sellealase koolituse kohaks kujunes Kehtna. 1948. aastal moodustati kaheaastase õppeajaga Kolhooside Juhtiva Kaadri Ettevalmistamise Riiklik Kool, kuhu õppima suunati maakondade täitevkomiteede kaudu. Koolis õpetati kolhoositootmise organiseerimist ning põllumajanduslikke aineid. Direktoritena töötasid V. Bogoslovski (1948–1949) ja Juhan Kerdi (1949–1951). 1951. aastal reorganiseeriti kool Kolhooside Esimeeste Ettevalmistamise Põllumajanduskeskkooliks (KEEP-keskkool; 1951–1958), mille juure töötas 1955–1956 Kehtna Põllumajanduskool. Kolmeaastase õppeajaga KEEP-kooli profiil vastas tolle aja nõuetele. Lõpetajad omandasid teadmisi kolhoositootmise organiseerimisest, rahandusest, arvepidamisest, agronoomiast, zootehnikast, mehhaniseerimisest jm. Kool püüdis õppijates arendada huvi isetegevuse ja spordi vastu.

Kooli juures töötasid alalised põllumajanduskaadri lühema- või pikemaajalised ettevalmistus- ja täienduskursused. KEEP-keskkooli direktoriteks olid Albert Zuping (1951–1954) ning 1954–1956 hilisem Eesti Maaviljeluse ja Maaparanduse TUI direktor põllumajandusdoktor Ilmar Jürisson.

1956. aastal lõpetati õppijate vastuvõtt KEEP-keskkooli, tööd alustas maarajoonidele partei- ja nõukogude kaadrit ettevalmistav EKP KK Nõukogude-Parteikool (1971. aastast Eesti Nõukogude-Parteikool, lõpetas tegut-

Foto 1. Kehtna mõisahoone

(M. Riisenberg)

Foto 2. Kehtna Mõisa OÜ juht Märt Riisenberg koos Kalju Eilartiga

(K. Eilart)

semise 1979. aastal). Kooli õppekavas oli ühiskondlik-poliitiliste õppeainete kõrval oluline osa põllumajanduslike teadmiste omandamisel. Direktorid August Rotberg (1956–1959), Vladimir Lill (1959–1972) ja Viljo Kabonen (1972–1979). Kooli juures töötasid 1961–1966 Vabariiklik Kolhooside ja Sovhooside Juhtiva Kaadri Ettevalmistamise Aastane Kool ning kolhoosiesimeeste 6kuised kursused.

Kehtna koolides omistati teoreetilise õppetöö kõrval suurt tähelepanu teadmiste rakendamisele praktikas. Kodumajanduskoolide ajal oli õppebaasiks 559 ha suurune Kehtna Riigimõis, mis aastatel 1940–1958 kandis tollal töötanud koolide õppemajandi nime. KEEP-keskkooli likvideerimise järel moodustati õppemajandi baasil Kehtna sovhoos, mis algselt allus Kartuli ja Kõõgililja Kasvatuse Trustile. Direktoriks määrati Villem Tomingas. 1959. a liideti õppemajandiga 763 ha naabermajandi Partisani kolhoosi maadest, millega sovhoosi suuruseks sai 1326 ha. 1961. aastal allutati sovhoos Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria TU Instituudile (ELVTUI) ja hakkas kandma nädissovhoosi nime. Pärast Partisani kolhoosi täielikku liitmist sovhoosiga 1964. aastal sai nädismajandi suuruseks 4655 ha.

1966. aastal alustas nädissovhoosi ja nõukogude-partiikooli hoonetes tegutsemist Kehtna nädissovhoostehnikum (NST), mille direktoriks kinnitati Uno Tinits, kes töötas sellel ametikohal kuni sovhoostehnikumi reorganiseerimiseni 1993. aastal. Tehnikumis oli võimalik õppida maaparandustööde mehhaniseerimist ja põllumajanduse mehhaniseerimist.

Nädismajandi ülesandeks oli peale muu ka põllumajandusettevõtete tööliskaadri teadmiste täiendamine eesrindlike kogemuste koolis, mis 1982–1987 kandis Rapla ATK õppekombinaadi nime (hilisem Rapla ATK Pirgu arenduskeskuse tööliskaadri koolituse sektor). 1993. aastal, pärast põllumajandusreformi, eraldus tehnikum iseseisvaks Kehtna Kõrgemaks Põllumajanduskooliks, mis jätkab oma tegevust Kehtna Majandus- ja Tehnoloogiakoolina.

1971. aastal liideti ELVTUI Kehtna NSTga Kehtna kolhoos ja 1976. aastal Lelle sovhoos, mille tulemusena kujunes majandi üldsuuruseks 13 042 ha, sh haritavat maad 6086 ha. 1988. aastal Kehtna sovhoostehnikumiks nimetatud majandis oli 1. jaanuari 1988. a seisuga 4033 veist, 13 468 siga ja 5000 kana.

Aastakümneid on Kehtna põllud ja farmid olnud erinevate koolide tuhandetele õpilastele praktiliste kogemuste ja töövõtete omandamise kohaks ja ka teadusliku mõtte kontrollimise ning juurutamise paigaks. Parema ülevaate saamiseks on otstarbekas teadustööga seonduvat vaadata uurimisalade järgi.

1930. aastal asus kodumajanduskooli õpetajana tööle Aleksander Siimon, kes 1933. a kaitses puuviljanduse alal magistratööd. A. Siimoni tegevuse mõjul kujunes Kehtna 1930.–1940. üheks juhtivaks keskuseks, kus tehti aianduse alal nii teaduslikku uurimistööd kui ka praktilist aretustööd. 1939. aastal kaitses A. Siimon doktoridissertatsiooni, 1942–1944 juhtis ta Kehtna Aiandusinstituuti. 1945. a allutati Kehtna aed Polli Aianduse ja Mesinduse Uurimise Instituudile. Tol perioodil töötasid Kehtnas teaduslike töötajatena J. Palgi ja A. Pajoma.

Kehtnas töötades alustas teaduslikku uurimistööd kultuurkarjamaade alal Ilmar Jürisson. Kultuurkarjamaade rajamisega tehti Kehtnas algust juba riigimõisa ajal. Aastatel 1961–1964 Kehtnas töötades hakkas Leo Saluste tegema rohujuhu tootmise ja säilitamise alast uurimistööd. Huno Toomiste juhtimisel kujundati Kehtnas välja rohusöötade tootmise konveier, mis koosnes erineva koristusajaga kõrrelistest heintaimedest, ristikut, lutsernist ja kultuurkarjamaast, mis tagas rohusöötade tootmise maikuu II dekaadist oktoobri alguseni. Konveier tagas vajaliku sööda üleminekul lüpsikarja aastaringsele laudaspidamisele. Rohusöötade ülejääki kasutati rohukuiviste (rohujuhu, graanulid, briketid) valmistamiseks. Erinevate kõrreliste heintaimede seemnesegude kasutamine võimaldas intensiivistada turvasmuldadele rajatud kultuurrohumaade kasutamist, ulatuslikud maaparandustööd lubasid suurendada rohumaade pinda. Vähendamaks ilmastiku mõju heintaimede saagikusele rajati 103 ha suurune kunstlikult niisutatav põllumassiiv.

Kündja annab põllule näo. Ka künnitehnika ja -oskuste propageerimisel on Kehtna olnud rajaseadjaks. 28. juunil 1921 võistles Kehtna Riigimõisa Räägurehe põllul 4 traktorit, võrreldi erinevate künniagregaatide tööd, mitte niivõrd meeste oskusi. Nimetatud võistlus oli põllumeestele abiks sobiva masina valikul. 1964. aasta sügisel Kehtnas toimunud Rapla rajooni traktoristide jõukatsumine künnil jätkas sõjaeelsete aastate künnivõistluste traditsiooni. Järjekordsed vabariiklikud künnivõistlused toimusid Kehtna mail 12.–14. juunil 1987.

Foto 3. Kehtna maisipõld

(M. Riisenberg)

Foto 4. Viss 2004 Lusti, omanik Kehtna Mõisa OÜ (A. Juus)

1929–1940 töötas Kehtnas kontrollkanala. Kanakasvatusalane teaduslik uurimistöö elustus Kehtnas uuesti 1966. a, mil loodi kanade kontrollkatsejaam munakanade jõudluskontrolliks. 1974. aastal valmis kontrollkanala koos vajalike tööruumidega. Katsejaama juhatas selle loomisest kuni 1993. aastani Leida Laanmäe.

1957. a alustas Kehtna õppemajandi juures tööd Kehtna seakasvatuse kontrollkatsejaam Vambola Laanmäe juhtimisel. Kontrollkatsejaama loomisega kandus seakasvatusalane uurimistöö ning aretustöö juhtimine Kehtnasse. 1961. aastal, pärast nädissovhoosi viimist ELVTUI alluvusse, asutati siin instituudi seakasvatuse osakond, mille koosseisus jätkas tööd katsejaam. Järgnevatel aastatel ehitati välja uurimistöö baas sigade jõudluskontrolliks, söötis- ja pidamiskatsete tegemiseks. 1963. a hakati Kehtnas Toomas Vaini juhendamisel rakendama sigade kunstliku seemendamist. 1969. a oli ELVTUI seakasvatuse osakonna koosseisus sigade kunstliku seemenduse labor (Toomas Vain), söötmissektor (Leo Nigul), sealih ja söötade uurimise labor (Kalju Eilart).

Loomakasvatustinstituudi katsemajandis Kehtnas alustati juba kuuekümnendate aastate lõpus töid veisekasvatustes uue töökorralduse ja sellele vastava farmiseadmestiku kujundamiseks. Arendati välja loomade söötis-puhkelatrites pidamise viisi ja lüpsmine lüpsiplatsil. Põhitööd laudas tehti traktori haakes töötavate mobiilsete seadmetega.

Veiste kunstliku seemenduse rakendamiseks majandites ehitati Eestis välja kunstliku seemenduse jaamade (KSJ) ja seemendusjaamade pullide aretusväärtuse hindamise katsejaamade võrk. 1964. a moodustati Kehtnas kui ELVTUI katsemajandis veiste jõudluspärilikkuse katsejaam. 1968 liideti Sakus asuv Tallinna KSJ Kehtna NSTga. Seemendusjaama direktorina töötas 1968–1973 Heino Tinitis, alates 1974. aastast Enno Siiber. 1977 kolis seemendusjaam Sakust Kehtnasse siia ehitatud uutesse hoonetesse. Kompleksi kuulus ka 50kohaline seemendus-kultide laut.

Aastatega seemendusjaama teeninduspiirkond laienes, suurenes aretusväärtuselt silmapaistvate pullide sperma kasutamine. Kehtna PKJ kujunes juhtivaks holsteini tõu aretuskeskuseks. Tänu ulatuslikele välisidemetele oli seemendusjaama karjas pulle USAst, Suurbritanniast, Kanadast ja Lääne-Saksamaalt. Kui valitsus lõpetas valuuta eraldamise välismaalt pullide ostmiseks, saavutati 1988. aastal kokkulepe Kanada firmaga, kust saadi üheksa pulli. Pullide eest oli võimalik tasuda rublades, mis laekusid sperma müügist. 18. detsembril 1989 registreeriti Eestis Nõukogude Liidu – Kanada ühissetevõte, mis 10. septembril 1997 reorganiseeriti osaihinguks CAN-EST Breeding.

Kehtna katsemajandis pöörati suurt tähelepanu tootmistegevuse ökonoomiale. 1986. aastal mindi direktor

Uno Tinita initsiatiivil üle majandisese isemajandamise ja kollektiivse töövõtu eksperimendile. Selle tulemusena paranesid nii töötulemused kui ka finantsmajanduslik olukord.

Eesti Vabariigi taastamisel alanud põllumajandusreformi käigus Kehtna ST likvideeriti 15. veebruaril 1993. Tegevuse lõpetas omaaegne suurmajand, kus oli omavahel orgaaniliselt seotud tulemusrikas tootmistegevus, teaduslik uurimistöö ja noorte spetsialistide koolitamine.

Omaette asutustena eraldusid tehnikum (Kehtna Majandus- ja Tehnoloogiakool), seemendusjaam (tänapäevane Eesti Tõuloomakasvatavate Ühistu), keskuse osakonna baasil moodustati Kehtna riigimajand koos kontrollsigalate ja kontrollkanalaga. 1997. a lõpetati valitsuse otsuse alusel riigimajandi tegevus, selle varad ostis riigilt septembris 1996 Kehtna Mõisa Osaihing.

Kehtnas tehtud teadustöö alusel on doktoridissertatsiooni kaitsnud:

1939. a Aleksander Siimon, “Uurimus Eestis levinud õunasortide vastastikusest tolmlemisest”,

1974. a Vambola Laanmäe, “Eesti NSV seatõugude produktiivomaduste täiustamine ja võrdlus Nõukogude Liidu tähtsamate seatõugudega kontrollnuuma andmeil”,

1994. a Leo Nigul, “Uurimusi kasvavate sigade söödaraatsioonide paremustamisest proteiinisisõötade, tööstusjäätmete ja ergotroopsete ainete abil”,

2005. a Alo Tänavots, “Sealiha kvaliteedi hindamine ja emiste viljakust mõjutavaid tegureid”,

2005. a Ragnar Leming, “Rapsikoogi toiteväärtus ja toitainete seeduvus kasvavatel sigadel”.

Kehtnas töötanud põllumajandusteadlaste kaitsstud kandidaaditööd:

1) 1933. a Aleksander Siimon, “Aluste ja oksa mõju tolmuterade idanemisele teraliste ja luuviljaliste kultuur-sortidel”,

2) 1956. a Vambola Laanmäe, “Eesti lontkõrvalist tõugu siga ja tema kasutamine lihatootangu suurendamiseks”,

3) 1959. a Leo Nigul, “Erinevate söötisviiside mõju põrsaste kasvu- ja arengule”,

4) 1961. a Leonhard Voltri, “Põrsaste söötmise ja pidamise praktilisi ja tervislikke viise Eesti NSV oludes”,

5) 1966. a Leida Laanmäe, “Kanade produktiivsuse tõstmine erinevate paaridevaliku viiside rakendamiseks”,

6) 1967. a Toomas Vain, “Noorkultide spermaproduktioon ja sperma omadused olenevalt söödaraatsiooni proteiinisisaldusest ja kultide kasutamise intensiivsusest”,

7) 1968. a Huno Toomiste, “Virtsa mõju kultuurkarjamaa saagi kujunemisele kamar-karbonaatmuldadel”,

8) 1969. a Maie Nuust, “Eesti seatõugude veregruppide polümorfism ja selle kasutamine tõuaretuses”,

Foto 5. Pm-dr Leo Nigul annab nõu doktoriväitekirja kaitsvale Ragnar Lemingule (O. Saveli)

9) 1971. a Kalju Eilart, "Eesti peekoni tõugu sigade lihaomaduste kujunemise seaduspärasusi seoses sooga ning kehamassi kasvuga",

10) 1971. a Lia Soo, "Vase- ja tsingisoolade kasutamine peekonisigade söötmisel Eesti NSV tingimustes",

11) 1973. a Enno Siiber, "Mõningate söödakomponentide mõju pullide sperma kvaliteedile ja vere biokeemilisele koostisele",

12) 1973. a Eha Toomiste, "Lüpsikarja suvise pidamise erinevad viisid (Kehtna Nädissovhoos-tehnikumi materjalide põhjal",

13) 1975. a Olav Marits, "Lehmade kombilatrises pidamise viisi ja vahetustega töö uurimine piimatootmis-kompleksis",

14) 1975. a Uno Tinit, "Eesti NSV sovhooside käibefondide ringluse kiirendamisest",

15) 1984. a Alvar Timmi, "Heteroosiefekti kasutamisest seakasvatustes ja sealiha kvaliteedi tõstmisel Eesti NSV-s",

16) 1990. a Aarne Põldvere, "Eestis aretatavate sigade lihaproduktiivsuse ja liha kvaliteedi hindamine".

Rahvusvaheline seminar põllumajandusühistute võimalustest

Ph. D. Matti Piirsalu
ELS juhatuses esimees

8.–9. veebruarini 2007. a oli käesoleva artikli autoril võimalus osaleda Eesti Rahvusraamatukogus Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoja poolt koostöös COGECAGA korraldatud rahvusvahelisel seminaril teemal „Põllumajandusühistute võimalustest uutes liikmesriikides”. Seminaril rahastas põllumajandusminister. Seminaril osalesid Eesti, Läti, Leedu, Soome, Prantsusmaa, Poola, Belgia, Tšehhi, Rootsi, Iirimaa, Ungari, Saksamaa ja Inglismaa esindajad. Põhiliselt olid need Euroopa Liidu liikmesriikide ühistute COGECA esindajad. Kokku oli registreerunud osavõtuks 108 inimest.

Seminaril avas EPKK nõukogu esimees Aavo Mölder. Lisaks tervitussõnadele ütles ta, et Eestis on praegu umbes 7000 põllumajandusettevõtet ja 10% nendest annab 90% kogutoodangust. Põllumajandusettevõtjatele on järgmised aastad uuest MAKist lähtuvalt teguderohked. On vaja ühendada kapital ning leida ühistute etteotsa usaldusväärsed eestvedajad. Tervitussõnavõtuga esines seminaril põllumajandusminister Ester Tuiksoo.

Esimese seminaripäeva põhiküsimuseks oli ühistuteala seadusandluse tutvustamine nii EL vanades (15) kui ka uutes (10) liikmesriikides.

Vanade liikmesriikide seadusandluse kohta tegi ettekande Chantal Chomel, Coop de France'i juriidilise osakonna juhataja. Tema sõnul võeti esimesed ühistulist tegevust reguleerivad õigusaktid Euroopas kasutusele XIX sajandi lõpus, eeskätt Saksamaal, Austrias ja Prantsusmaal. Ühistu on demokraatliku juhtimisega ettevõtte, kes osaleb liikmetele kasulikus majanduslikus ja/või sotsiaalses projektis. Portugalis, Hispaanias ja Itaalias on ühistutele viidatud juba põhiseaduses. Vanadest liikmesriikidest puudub ühistuseadus praegu Taanis, Hollandis ja Inglismaal. Üldiselt on ühistute tegevust reguleerivad seadused ühised kõigile sektoritele, kuid mõnes liikmesriigis, nagu Prantsusmaa, Kreeka, Itaalia ja Portugal, on vastu võetud konkreetselt põllumajandusühistute tegevust reguleerivad õigusaktid. Ühistu põhimõte on 1 inimene = 1 hääl.

Ühistute tegevust reguleerivat seadusandlust uutes liikmesriikides tutvustas Ungari põllumajandustoodete müügi- ja teeninduskooperatiivide assotsiatsiooni peasekretär, COGECA asepresident Zoltan Szabo. Tema sõnade kohaselt on talumeestel ühistulisest tegevusest kasu, kuid vastavat seadusandlust tuleb pidevalt harmoniseerida, sest olukord nõuab seda. Kooperatsiooni vormid uutes liikmesriikides on väga erinevad. Enne 1990ndaid aastaid olid talumehed sunnitud olema kooperatiivis (ühistus) lihtsalt töötajad, nüüdseks on aga nendest saanud omanikud. Uutes liikmesriikides olid ühistud varem lihtsalt kollektiivsed ettevõtted. Ühistuseadused on praeguseks vastu võetud kõikides uutes liikmesriikides. Uueks suunaks ühistulises liikumises on, et ühistutesse võetakse ohtralt nn investoritest liikmeid, kes investeerivad ühistusse, kuid ise selles erialase tööga ei tegele.

Konverentsist osavõtjatele jagas Euroopa Ühistute Ühenduse põhikirja Apostolos Ioakimidis Euroopa Komisjoni ettevõtluse ja tööduse peadirektoraadist.

Konverentsil esitatud ettekanded olid põhiliselt filosoofilist laadi, rohkem oleks tahtnud kuulda seisukohavõtte ühistuliste ettevõtete majanduslikest eelistest.

Teise päeva avaettekandes tutvustas EMÜ lektor Ülle Kerner (kaasautoritega) põllumajandust toetavat ühistegevust Eestis. Ühistegevuse põhivaldkonnad on meil järgmised: poliitiline – luuakse demokraatlikud organi-

Foto. Tõuaretus Eestis baseerub ainult ühistulisele omandivormile, ETLLi koosolek (O. Saveli)

satsioonid, majanduslik – majanduslikud omaabiorganiisatsioonid, sotsiaalne – maaelu sotsiaalset valdkonda toetavad seltsid, liidud jne. Õigesti märkis ettekandja, et majanduslik-poliitiline ühistuline põllumajanduse esindusorganisatsioon on meil EPKK, sest see koondab põllumajandussaadusi tootvaid, töötlevaid, turustavaid ja esindavaid organisatsioone, sõltumata omandivormist – ühtekokku üle 120 ettevõtte-organisatsiooni.

Edasi oleks ettekandja poolt soovinud kuulda asjakohast tänapäevast informatsiooni ühistulise tegevuse kohta Eestis, kuid autor tugines põhiliselt aegunud andmetele. Siinkohal mõned näited: Eestimaa Põllumajandustootjate Keskliit on suurte põllumajandustootjate sotsiaalpoliitiline keskorganisatsioon, kes koondab suuremaid äritegevusele suunatud põllumajanduslikke ettevõtteid. Tegelikult võivad kuuluda ja kuuluvad alates 2005. a sellesse organisatsiooni ka mittetulundusühingud. Ka Eesti Linnukasvatavate Selts on Eestimaa Põllumajandustootjate Keskliidu liige.

Põllumajandusühistuid toetavate ühistuliste organisatsioonidena ja erialaliiduna töi ettekandja välja Eesti Liialiidu ja Eesti Karusloomakasvatavate Seltsi, kes pole viimased kaks aastat sisuliselt tegutsenud, samas jäid nimeitamata tõsiselt põllumajandust toetavad aretusorganisatsioonid, nagu Eesti Tõuloomakasvatuse Liit, Eesti Maakarja Kasvatavate Selts, Eesti Lambakasvatavate Selts, Eesti Linnukasvatavate Selts, Eesti Hobusekasvatavate Selts jt. Maamajanduslike ühistuliste erialaliitude nimekirjas oli ainult kaheksa seltsi ja liitu. Eestis on ainuüksi VTA poolt tunnustatud ja tegutsevaid aretusühinguid ja seltsi kaheksa. Ühistegevuse taastajate nimistust on välja jäänud esimestena 1989. a taastatud aretusühingud – Eesti Maakarja Kasvatavate Selts ja Eesti Linnukasvatavate Selts, Eesti Tõuloomakasvatuse Liit (1993) jne.

Ülevaate põllumajanduslike ühistute arengustrateegiast tegi Hollandi põllumajandus- ja aiandusühistute rah-

vusliku nõukogu esimees prof Gert van Dijk Nyenrode Äriülikoolist. Ühistuliste põllumajandusettevõtete strateegilised valikuvõimalused on tema hinnangul tootjahinna alandamine kasvavate tootmismastaapide kaudu, spetsialiseerumine teatud kindlale tooteliigile, saaduste töötlemine põllumajandusettevõttes kohapeal, otseturustamine, tootmise mitmekesistamine (maaturism), osalise tööajaga töötamine väljaspool põllumajandusettevõtet.

Maailma 20 juhtiva piimandusettevõtte hulgas on ettekandja andmetel praegu 8 ühistut.

Dr Henning Otte Hansen Taanist rääkis oma ettekandes sellest, kuidas uued ja vanad liikmesriigid teevad koostööd rahvusvahelise ühistegevuse raames. Rahvusvahelise ühistulise koostöö käivitajateks on ettekandja arvates poliitilised ja majanduslikud faktorid. Selleks on kaubanduse liberaliseerimine, turumajanduslikud reformid arenevates riikides, kommunismi lõpp, uued kiire majanduskasvuga alad, erastamine, vabakaubandustsoonid ja kaubandusühendused ning WTO ja teised organisatsioonid. Lisaks veel tehnoloogilised ja konkurentsi faktorid. Rahvusvahelise ühistegevuse käivitajatena näeb ettekandja eeskätt sotsiaalseid faktoreid, nagu rahvusvaheline turism, kultuuriliste ja keelebarjääride vähenemine ning inimese soov avastada uut. Põhjamaade ühistud näevad koostöös uute liikmesriikide ühistutega juurdepääsu odavale tööjõule, toorainele, uutele turgudele, samuti esimese tegutseja eelisele.

Konverentsil leidis kinnitust, et enamik meil tegutsevatest välisfirmadest töötab Eestis kasusaamise eesmärgil kui aktsiaseltsid. Ühistulisi ettevõtteid on suhteliselt vähe. Nimetada võiks Soome Valio, HK Ruokatalo ning Rootsi LRF.

Laupäeval, 10. veebruaril külastasid konverentsist osavõtjad Tulundusühistut E-Piim Põltsamaal ja Põltsamaa juustutööstust ning Tulundusühistut Talukartul Roosna-Allikul.

ETLLi aastakoosolekul

Olev Saveli
ETLLi president

Aastakoosolek toimus 24. jaanuaril 2007. a Ilmatsalus. Kohal olid Aavo Mölder, Tanel Bulitko, Tõnu Põlluäär, Annika Veidenberg, Käde Kalamees, Külli Vikat, Matti Piirsalu, Harald Tikk, Liia Taaler, Krista Sepp, Olev Saveli ja Helgi Tennisson. Kutsututest olid kohal Kaija Uuskam (VTA), Kaivo Ilves (JKK) ja Raivo Laanemaa (ETSAÜ).

Päevakorras oli ETLLi 2006. a tegevuse aruanne (O. Saveli), selle arutelu ja otsuse tegemine, ETLLi 2007. a eelarve ja liikmemaksude suuruse kinnitamine (A. Mölder) ning ETLLi 2007. a tegevuskava koostamine ühise arutelu käigus.

Aruanne esitati kirjalikult koosolekul osalenutele. ETLLi liikmemaksude suurus määrati 3. veebruaril 1. poolaastaks ja 20. juunil 2. poolaastaks. Eesti Karusloomakasvatavate Seltsile ei määratud üldkoosolek liikmemaksu riikliku tunnustuse puudumise tõttu. Liikme-

maksud laekusid regulaarselt ja aasta lõpuks võlgnevusi polnud.

Aasta jooksul toimus 6 koosolekut, kus läbivaks teemaks oli 2006. a EL poolt alustatud aretustoetuse keelustamise ettepaneku vastu seismine, ühisürituste korralda-

Foto 1. ETLLi 2006. a aruandekoosolek Ilmatsalus (O. Saveli)

mine ja põllumajandusloomade aretuse seaduse paranduste vormistamine.

Põhieelarve kaudu toetati Eesti Põllumajandusmuuseumi areeni pinkidevahetust ja TÕULOOM 2006 läbiviimist. Kahe töötaja töötasud koos maksudega pole viimase kuue aasta jooksul muutunud. Juhatuse loal käis aruandja Saksamaal Euroopa holsteinide konkursil Oldenburgis.

ETLL andis üheksandat aastat välja ajakirja Tõuloomakasvatus ja kümnendat aastat kalendrit TÕULOOM 2007. Materjalide laekumisega oli endiselt raskusi. Tublim kirjamees oli ikka *Ph. D. Matti Piirsalu*, regulaarselt laekus materjali pm-mag Käde Kalamehelt. 2006. aastal avaldasime Kieli ülikooli professori Ernst Kalmu ja filosoofiadoktori Christian Edeli ettekannete ning Saksa loomakasvatuse ülevaate materjalidest 12 artiklit. Artiklite arvust moodustasid need aga 20%.

Jääb ikkagi küsimus, kuidas aretusühingud suudaksid vormistada info, mida vajavad loomaomanikud. ETKÜ-l on kõige rohkem lugejaid ja kindlasti ka materjali, kuid artiklid ei laeku regulaarselt. Vähe on tulnud materjali ka ETSAÜ-lt. Ikka on saladuseks jäänud riigi esindajate seisukohad nii loomaomanike kui ka aretusühingute tegevuse kohta.

Maaülikooli tegevus ei kajastu ajakirja veergudel piisavalt, eriti veterinaarmeditsiini alal. Seepärast pöördusime e-posti teel EMÜ veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi akadeemilise koosseisu poole, kutsumaks tihedamale koostööle.

Seminaride korraldamine välisteadlaste poolt on ETLLis olnud arutluse all korduvalt. Eeltöö sai tehtud 2005. aastal. Christian Albrechti Kieli Ülikooli loomaareture ja -geneetika professor Ernst Kalm ja filosoofiadoktor Christian Edel korraldasid seminari 17. jaanuaril. Et kõigilt aretusühingutelt laekus ettepanekuid teemade kohta, läksime seda teed, et käsitleda võimalikult paljude loomaliikide aretust. Võib arvata, et meelevärskendust said kõik 75 osavõtjat.

Samas tehti ettepanek viia järgmine seminar läbi sügisel. Selgus, et Eesti Teadusfond kutsus prof Ernst Kalmu uute teadusprojektide eksperdina Eestisse novembri lõpuks, ühendasime tema reisi teise seminari läbiviimisega 29. novembril. Kõik neli teemat olid eripärased ja kuulajad vahetusid. Seakasvatavad taotlesid searümpade hindamise teema, kuid viimasele ettekandele tulid kahjuks üksikud osalejad.

Foto 2. Prof Ernst Kalm novembriseminaril

(O. Saveli)

Jõudluskontrolli Keskus korraldas koos Eesti Tõusigade Aretusühistuga seminari, kus valdavalt olid ettekanded EMÜ õppejõududelt. Seda tuleb ainult tervitada, sest neutraalne hinnang välismaa teabele on vajalik. Kahjuks jääb meil väheseks kodutöö, kus arutatakse metoodilisi seisukohti, mida hakatakse rakendama Eestis.

Kahtlematult on aretusühingutel õigus teha muudatusi või tellida uusi seisukohti, näiteks ka jõudluskontrolli metoodikas. Vahel satub loomaomanik olukorda, kus tema loomade hindamise ja tõulisuse otsustab ühe inimese seisukoht. Julgemalt tuleks kasutada erapooletuid eksperte, kui loomaomanikud ei suuda otsustada ega konsensussele jõuda, mida tõuaretus aga vajab, sest see on suunatud mitmele põlvkonnale. Sagedased edasi-tagasi katsetused tulemust ei taga.

2006. aasta oli tegevusrohke kõigile ETLLi liikmeile. Toimused korralised koosolekud, näitused ja konkursid. Aasta oli seminariderohke. Tallinnas toimus Euroopa holsteinide organisatsioonide tegevjuhtide koosolek. Lõppes Eesti veisetõugude maksimaalse piimajõudluse katse Põlulas. Nii veiseid kui ka hobuseid hindasid konkurssidel väliskohtunikud.

Loomade esitlemise üritused on muutunud traditsiooniliseks. Kogemused on tulnud kasuks ja pealtvaatajatele meeldib. Viimastega on probleeme, vissikonkursid on rahvavaesed. Tõulooma ürituse kõrval on rahvarohkeim Eesti kõige väiksema arvulise tõu – eesti raskeveohobuste üritus Virumaal. Eelmisel aastal oli Viru-Nigulas veidi alla tuhande pealtvaataja. Kas ürituse korraldamine erinevates valdades ja seotus mõisatega on edu pant? Firmsõna otses mõttes kuldasi hobusekasvatavad kingitustega üle.

Suhtlemine teiste asutustega. 12. aprilli 2006. a koosolekul informeeris Tanel Bulitko ETLLi liikmeid Eesti Ühistegelise Liidu nõukogu viimastest koosolekust, kus selgus, et juhatuse liikme ja nõukogu liikmete vahel polnud kontakti pikema aja jooksul, ei kasutatud ära saadud toetusraha, mis tuli tagasi maksta. Nõukogu juhtkond astus tagasi. ETLLile esitati liikmemaksu arve, sellele järgnes nõukogu kiri, mis keelas selle ülekandmise, kuni juhatuse esitab eelmise aasta aruande. Viie poolt ja ühe vastuhäälega otsustati Eesti Ühistegelisest Liidust välja astuda. Sellest informeeriti EÜLi.

Alates kevadest häiris aretusühinguid Euroopa Komisjonis arutelu all olnud ettepanek keelata liikmesriikidel tõuaretuse otsetoetuste maksimine. See oleks olnud löök tõuseltside tegevusele ja jõudluskontrolli ulatusele Eestis. Probleemid olid mitmetasandilised ja tihti üksikestest möödarääkimisega. Varustasime läbirääkijaid materjaliga, et tõsta nende arusaamist, kuid seda peeti ettepanekuks, mis lähetati Brüsselisse. Sekkus Eesti WTO volinik Tiina Vares. Õnneks lahenes ärev olukord soodsalt, loodetavasti ka ohustatud tõugude säilitamisega tegelevatele aretusühingutele aretustoetuse maksmise õiguse säilimisega. Kahju, et põllumajandusministeeriumi noor koosseis vahetub kiiresti ja saavutatud kompetentsus läheb kaotsi.

2006. aasta aretustoetuse jagamine jõudis konfliktini, mis esmakordselt taasiseseisvunud Eesti ajaloois jõudis halduskohtusse. Eesti Hobusekasvatavate Selts taotles traakeeni hobuste tõuregistri pidamisele rahalist toetust, kuid

PRIA keeldus sellest Veterinaaria- ja Toiduameti ettepanekul. Trakeeni hobuste registrit peetakse Eestis 1969. aastast alates, kuid otseselt riigi abita. Vaidluse objektiks on vaid see, kuidas registrit mingil kuupäeval nimetati. Ükski käskkiri ei muuda trakeeni hobuste geneetilist staatust ega kuuluvust. Registreerimine käib põhimõtteliselt samamoodi. Kahju, et riigi esindajad, kel on loomakasvatuslik haridus, ei tunnista protsessi olemust, vaid kasutavad kuupäevi, kus isegi eksivad, võimalusena näidata oma võimu.

Kujunenud olukorda arutati 20. juunil ETLLi üldkoosolekul, mille otsusega pöörduti VTA ja PRIA peadirektori poole ning informeeriti põllumajandusministrit 26. juuni kirjaga, kus juhiti tähelepanu ebatäpsustele ja tehti ettepanekud olukorra normaliseerimiseks. VTA peadirektori allkirjaga aretusspetsialistide 17. juuli vastus oli üldsõnaline ja tõestas VTA õigust kontrolli läbi viia. Selles pole ETLLi liikmed kunagi kahelnud. Peadirektor tegi ettepaneku kohtuda, see sai teoks 3. augustil VTAs. Et vastuses puudus valmisolek tunnistada ebatäpsusi VTA töös ja arvestades vaidlustamise ajapiiri, pöördus EHS 7. juulil Tartu halduskohtusse.

Trakeeni hobuste kasvatajatele on täiesti ükskõik, kuidas registrit mingist kuupäevast alates nimetada. Nad vajavad tunnustamist, kuid ka võrdväärset kohtlemist teiste tõugude või seni olematut tõugu sporthobusega, keda riik toetab.

Kohus andis aretusühingu ja riigiametite vahelise arusaamatuse lahendamisel 25. oktoobril õiguse PRIAle (loe VTAlle). EHS esitas apellatsioonikaebuse, mis tuli arutusele 9. veebruaril 2007. a. Negatiivne otsus avaldati 27. veebruaril.

3. augustil VTAs toimunud nõupidamisel VTA peadirektori Ago Pärteli juhtimisel ja PM asekanstleri Toivo Nõvandi osavõtul kuulati VTA peadirektori asetäitja Katrin Reili õigustavaid seisukohti ning aretusühingute ja ETLLi vastuväited. Arutelu õhkkond oli rahustav ja kohutuse juhtide suhtumisest oli tunda, et on tehtud vigu ja tuleb teha mööndusi. Selle pidid lahendama põllumajandusloomade aretuse seadusesse tehtavad parandused. Paluti ettepanekud septembri lõpuks (esitasime 28. septembril) ja eelnev arutelu pidi toimuma oktoobri keskel. Arutelu ei toimunud. Järelepärimisest asekanstleri sekretäri selgus, et projekt pidi käima kooskõlastusringil ministriumis. Selles etapis polevat võimalik mingit ametlikku infot anda.

Omaette teemana püsib päevakorras maalamba teema. Meedia surve ja UNESCO rahalisel toetusel Soomes läbiviidud juhuproovi geneetilise uuringu toel püüavad Eesti Maalamba Ühing ja Tartu Ülikooli teadur tõestada põlistõu esindajate olemasolu Eestis. Ühtegi statistilist materjali karjade koosseisu ja lammaste fenotüübiliste

omaduste kohta pole, loetletakse ainult võimalikke eelseid, isegi kängunud kasvu ja alaarengut. Et Ruhnul ja Kihnul kasvatatud lambad erinevad teiste piirkondade lammastest, on loogiline, ja neid võiks tunnustada mingi piirkondliku tõurühmana, kuid taotletakse eesti maalamba kui põlistõu tunnustamist.

Eesti Põllumajandusmuuseumiga on ETLLi liikmetel tihe koostöö, sest kümnendat korda korraldasime Tõulooma ürituse Ülenurmel ja eesti punase tõu vissikonkursi samuti mitmendat aastat. Selle eest tervele kollektiivile suur tänu! Möödunud aastal oli probleemiks järsk piletihinna tõusu taotlus. Siiski arvestati meie seisukohti ja pileti hinnatõus jäi märgatavalt mõõdukamaks.

Aavo Mölder võttis tehtu positiivselt kokku ja tema ettepanekul aruanne kinnitati.

ETLLi 2007. aasta tegevus

- Arutati TÕULOOM 2007 üleviimist 1. septembril järgmisele laupäevale või isegi pühapäevale. Otsustati jääda kümneaastase traditsiooni juurde – üritus toimub septembri esimesel laupäeval, s.o 1. septembril 2007.

- Seminaridele soovitati kutsuda esinema Eesti teadlasi, sest välislektorid tutvustavad seisukohti, mille käsitlus ei sobi sageli Eesti olukorras.

- Pm-knd Kalju Eilart tutvustas üritust „Tõuaretuse tähtpäevi“, et ära märkida 50 aasta möödumist seakasvatuse katsejaama asutamisest Kehtnas. Äramärkimist vajavad linnukasvatuse katsejaama tegevus, veiste kunstliku seemenduse jaama 50. aastapäev Sakus ja 30. aastapäev Kehtnas. Peeti õigeks korraldada 20. aprillil Kehtnas väike konverents, panna katsejaamadele mälestuskivi, tutvuda Kehtna seemendusjaamaga ja Keavas arutada tulevikku.

- Voldiku esimesed (ELS, EK Selts, ETKÜ) materjalid on olemas. Jäädi seisukohale, et kõik esitavad üheleheküljelise teksti koos kahe fotoga jaanuaris, sellega koos ka soovitava trükiarvu – eraldi eesti- ja ingliskeelne. Inglise keelde tõlkimise korraldame Tartus. Jääme kahekordse A4 formaadi juurde.

- Põllumajandusministeerium pöördus ETLLi poole, et esitada kolm kandidaati, keda põllumajandusminister tunnustaks teenetemedaliga. Hääletamise tulemusel esitati kandidaatidena Matti Piirsalu, Olev Saveli ja Tanel-Taavi Bulitko. 20. veebruaril anti hõbedane teenetemedal Olev Savelile.

Pärast lõunat kell 14 jätkus samas **ümarlaud** teemal „Eesti Maaülikooli (EMÜ) veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse (VL) instituudi ning aretusühingute koostöö tulevikus“. Osalesid EMÜ VL instituudi juhtkonnana ja kõigi aretusühingute esindajad. Maaülikooli esindajad tutvustasid oma tegevust ja avaldasid soovi edaspidi kohtuda iga aretusühinguga eraldi.

Toimetus:

Olev Saveli (peatoimetaja), 731 3455
Eha Lokk (toimetaja)
Address: Kreutzwaldi 1, 51014 Tartu
Keeleline korrektuur: Sirli Lember
Küljendus: Alo Tänavots

Ajakiri ilmub 4 korda aastas:
märtsis, juunis, septembris ja detsembris.
Internet: <http://www.hot.ee/etll/>

Trükk: OÜ Paar